

Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası

Erdinç AHATLI*

Hız Peygamber'in sözleri, fiilleri ve onayları demek olan hadis, tarih boyunca esasen *sübutu ve anlaşılması* şeklinde iki açıdan değerlendirme konusu olmuştur. III./IX. asrın hemen başlarında hadislerde geçen anlaşılması zor kelimelere dair *garibü'l-hadis* eserleriyle başlayan anlamaya ilgili süreç, kavramsal olarak hadis şerhçiliğinin bânîsi sayılan Hattâbî (ö. 388/998) ile yeni bir döneme girmiştir.¹ Rivâyet asrının altın çağı kabul edilen "tasnif dönemi" hadis telifâtı hakkında başta Buhârî'nin *Sahih'i* olmak üzere *Kütüb-i Sitt'e*'nin tamamı ile İmam Mâlik'in *Muvatta'*ı üzerine şerhler yazılmıştır.² Buhârî'nin *Sahih'i* üzerine yapılan İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-bâri* ve Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-kâri* adlı eserleri klasik hadis şerhçiliğinin zirvesi kabul edilir.³

İki bölüm olarak planlanan bu makalenin birinci bölümünde 1923-1950 dönemi bir bütün olarak ele alındıktan sonra, devamındaki hadis şerhi çalışmaları ellili, altmışlı, yetmişli vd. şeklinde on yıllık periyotlar halinde günümüze kadar tahlil edilecektir. Söz konusu on yıllık dönemlerde öne çıkan ve belli özellikleriyle

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Hattâbî öncesi, hadislerin dil ve içerik olarak açıklamalarına yer veren çalışmalar ile Hattâbî'nin şerh metodu için bkz. Salih Karacabey, *Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, İstanbul: Sır Yayıncılık, 2002, s. 177-275. Tarihsel olarak hadis şerhinin doğuşu ve gelişimi hakkında genel bir panorama için bkz. Zişan Türkan, *Hadis Şerh Geleneği, Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü*, 1. baskı, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 17-63.

2 "Hadis kitaplarından ilk şerhedilen eserin İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*ı olduğu belirtmekle beraber bugünkü anlamda geniş ve sistemli şerhleri, IV. (X.) yüzyılda Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed el-Kerâbisî tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-Câmi'i's-sahih li'l-Buhârî* ile Hattâbî'nin, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahih*'ine dair kaleme aldığı *A'lâmü'l-hadis*'i ve Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'ine yazdığı *Me'âlimü's-Sünen*'in teşkil ettiği anlaşılmaktadır". Mehmet Efendioğlu, "Şerh", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 559.

3 Efendioğlu, "Şerh", *DİA*, c. 38, s. 559.

dikkat çeken yayınlar, ekseriya tasvirî olarak tanıtılacak, yer yer bazı eserlere dair kısa analizler de yapılacaktır. Bu esnada tanıtılan eserlere dair yazılmış makale veya tez gibi çalışmalardan da istifade edilecek ve bunlara ilgili yerlerde atıf yapılacaktır. Makalenin ikinci bölümü ise hadis şerhiyle alakalı neşredilen kitaplar ile makale ve tebliğler bibliyografyasıdır.

I. Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhlerinin Tahlili

A. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1950'ye Kadar Hadis Şerhleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin selefi olan Osmanlı Devleti'nde payitaht İstanbul ve Rumeli dâhil Anadolu dikkate alındığında, hadis çalışmalarının İslam dünyasının aynı dönemdeki farklı coğrafyalarına göre nicelik ve nitelik olarak daha az olduğu görülür.⁴ Bu durum hadis şerhi konusunda yapılan çalışmalarda da aynıdır. Cumhuriyet döneminde 3 Mart 1924'te çıkartılan bir kanunla Şer'iyeye Vekâleti kaldırılmış, bunun görevlerinin bir kısmını yerine getirmek üzere Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. 21 Şubat 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Diyanet İşleri Reisliğinin ikinci bütçesi görüşülürken ağırlıklı olarak *dîni neşriyat* üzerinde durulmuş ve burada dile getirilen teklifler sayesinde⁵ ortaya çıkan ve artık bir klasik eser hüviyetine sahip *Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, cumhuriyet döneminin devlet destekli ilk telifi olmuştur.⁶

4 Osmanlı hadis müderrislerinin hadis ilminde fazla ve çeşitli eser vermemelerinin başlıca sebepleri olarak eğitim sisteminin fıkıh-kelâm merkezli olması, ilmiye sınıfının ağırlıklı biçimde idareciliğe hazırlanması ve sadece tadrisle yetinmesi gösterilmektedir. Diğer nedenler için bkz. Mehmet Emin Özaşar, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis", *Türkler*, Hasan Celal Güzel v.dğr. (eds.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. 11, s. 362; a.mlf., *Hadis ve Kültür Yazıları*, 1. baskı, Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2005, s. 134. Hicrî VII-IX. asır Osmanlı âlimlerinin hadis ilminde kaleme aldığı şerh, hâşiye ve ta'lik türü çalışmaların dökümü için bkz. Selahattin Yıldırım, "Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri (Hicrî VII-IX. Asır)", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 213-214.

5 Bkz. Mehmet Bulut, "İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1992, c. 28, sy. 1, s. 139-140.

6 Halkın ihtiyacı olan dîni eserleri karşılamak maksadıyla Kur'an-ı Kerim'in meal ve tefsiri ile hadislerin tercüme ve şerhinin yapılmasını da kapsayan teklif TBMM'ne Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi tarafından 53 imzayla sunulmuştur. Mezkûr teklif lehinde söz alan konuşmacılardan Denizli mebusu Mazhar Müfid Bey, "Her Müslümanın elinde Kur'an'ın iyi bir tercümesi ile iyi bir ahâdis-i nebeviyeyi câmi bir külliyyat bulunsun" derken, Karesi (Balıkesir) mebusu Ali Surûri Bey bu öneriyi "Kur'an-ı Mübinin tercümesinden tam bir istifade husule gelmesi için ahâdis-i şerifeden, kütüb-i müsellemeden hiç olmazsa Buhârî-i Şerif ve Müslim-i Şerif tercüme edilmelidir. Gerek Kur'an-ı Kerim olsun, gerek ahâdis-i şerife olsun tercüme edilip diğer akvâma da kendi lisanlarıyla bildirilmelidir" ifadesiyle desteklemiştir. (Bulut, "İlk Cumhuriyet Meclisinde Dini Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1992, c. 28, sy. 1, s. 140, 143).

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'inin ihtisâr olan Zebîdî'nin (ö. 893/1488) *et-Tecrîdü's-sarih* isimli eserinin⁷ tercüme ve şerhi görevi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir kararla önce Babanzâde Ahmed Naîm'e verilmiş⁸, ne var ki *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi* adıyla ilk iki cildi eski harflerle (Osmanlı Türkçesi) 1346/1928'de Şehzâdebaşı Evkaf Matbaası'nda (İstanbul) basıldıktan ve üçüncü cildi yayına hazırlandıktan sonra Ahmed Naîm 13 Ağustos 1934'te vefat etmiştir. Bunun üzerine, yarıda kalan bu hizmeti tamamlama görevi Afyon mebusu Kâmil Miras'a tevdi edilmiştir. Ahmed Naîm'in hazırladığı üçüncü cildin müsveddelerini tashih ederek onun adına neşreden Kâmil Miras, kalan dokuz cildi kendisi tamamlamış, nihayet eserin tercüme ve şerhi 1948 yılında bitirilmiş ve basılmıştır. Bu sebeple, eserin hadis usulünü mufassal bir şekilde işleyen *Mukaddime* ile ilk üç cildi Ahmed Naîm'e, dördüncü ciltten son cilt olan on ikinci cilde kadarki bölüm ise Kâmil Miras'a aittir. Eser 1957'de ikinci, 1993'te ise on ikinci ve son baskısı olmak üzere yine Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı tarafından defalarca basılmıştır.⁹

Esasen Ahmed Naîm *et-Tecrîdü's-sarih*'in parça parça tercümelerine ilk olarak 1910 yılında başlamıştır. O, haftalık yayınlanan *Sırât-ı Müstakîm* dergisine gönderdiği ve Rûmî 9 Kânunuevvel 1326 (22 Aralık 1910) tarihli nüshasında neşredilen mektubunda, mütalaa etmekten lezzet aldığı derginin Müslümanlar arasında tanışma ve kaynaşma tesis ettiğini ifade eder. Ahmed Naîm, yayına başladığından itibaren geçen iki buçuk senede derginin, uyuyan ve uyuşuk Ümmet'e öğretecek çok şey bulunduğunu ispat ettiğini beyan ederek yazı alanını genişletmeyi, hadis ve tefsir sahasında da yazıların bulunması gereğini teklif eder.¹⁰

Dergide daha önce tefsire dair Bereketzâde İsmâil Hakkı Bey'in *Envâr-ı Kur'ân*¹¹ başlığı ile çıkan yazılarının bir süredir yer almamasına üzüldüğünü söyleyen Babanzâde, nezih bir üslupla bu neşriyata devam edilmesini talep ettikten sonra *Sırât-ı Müstakîm*'in

7 Tam adı *et-Tecrîdü's-sarih li-ahâdisi'l-Câmi'i's-sahîh* olan eser hakkında bkz. Hüseyin Hansu, "et-Tecrîdü's-Sarih", *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 251-252.

8 Ahmed Naîm bu vazifenin kendisine verilmesini şöyle ifade eder: "Diyanet İşleri Riyaseti-Büyük Millet Meclisi'nce müttehaz bir karar infâzen- Zebîdî'nin bu muhtasarını Türkçe'ye terceme etmek vazifesini râkümü'l-hurûfa emretti. Hadd-i tâkatımı pek ziyade tecâvüz eden bu hizmet-i mebrûrenin uhdesinden gelmek güç olduğuna bile bile mahz-ı tevfikât-ı ilâhiyyeye i'timâden bu emri yerine getirmeğe çalışıyorum". *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi*, İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatından, 1346/1928, c. 1, s. 4.

9 Bkz. Hüseyin Hansu, "Babanzade Ahmet Naîm, Hayatı, Fikirleri, Eserleri, Hadisçiliği", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 65; a.mlf., "et-Tecrîdü's-Sarih", *DİA*, c. 40, s. 252.

10 "Görüyorum ki sizin bu sa'y-i pâydârınız biraz daha geniş bir sâha balsa kabr-i nisyanâ gömülmüş defâin-i eslâfi ihyâya, bahr-i gaffetin dibine atılmış cevâhir-i hakâik-ı İslâmiyyeyi izhâra bi-iznillah muvaffak olacaksınız. Fikr-i kâsırânımca bu vâdide atacağınız en mühim hatve tefsîr ile hadîse doğru olmalıdır". (*Sırât-ı Müstakîm*, c. 5, sy. 120, s. 257 (9 Kânunuevvel 1326).

11 Müellif ve eser hakkında bkz. Mehmet Okuyan, "Bereketzâde İsmâil Hakkı", *DİA*, İstanbul 1992, c. 5, s. 490.

sütunlarında Kitap ve Sünnet konusunda özel bir bölüm açılması arzusunu izhar eder. Bu yapıldığı takdirde her taraftan ilim ve diyanet erbabının yardımı koşacağını, yani mezkûr konularda yazılar göndereceklerini belirtir. Tefsir ve hadis ilminde derin bilgi sahibi olmadığı kanaatinin kesinliğine rağmen, kendisinin hiç olmazsa tercüme ile yazı katkısında bulunabileceğini taahhüt ederek Zebîdî'nin anılan eserini vakit buldukça tercüme edip göndereceğini bildirir.¹² Nitekim mektubunun yayımlandığı *Sırât-ı Müstakîm*'in 120. sayısında Ahmed Naîm'in *et-Tecrîdü's-sarih*'den yaptığı ilk üç hadisin bazı dipnot açıklamalarıyla tercümesi yer almaktadır.¹³ TBMM'nin mezkûr kararına istinaden Diyanet İşleri Reisliği'nce neşredilmesi kararlaştırılan *et-Tecrîdü's-sarih*'in tercümesi ve şerhi görevi, muhtemelen bu tercüme sebepleriyle Ahmed Naîm'e verilmiştir.¹⁴ Cumhuriyetin üçüncü Diyanet İşleri Başkanı olan Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951), başkan yardımcısı olduğu dönemde *et-Tecrîdü's-sarih*'in tercüme ve şerhi vazifesini alması için Ahmed Naîm'i ikna ederek, ilerleyen süreçte yazılan kısımlarla ilgili ilmî mülahazalarını bildirerek ve eserin hatasız basımı için gerekli kontrolleri yaparak bu projeye önemli katkılar sunmuştur.¹⁵

Ahmed Naîm, eserin başına hadis usulü konularının önemli bir kısmını ele alan 498 sayfalık bir mukaddime yazmıştır. Bu mukaddime hadis usulünün her konusunu içermemesine rağmen, zikrettikleri itibarıyla Cumhuriyet tarihinde yazılmış en geniş eser olma vasfını hâlâ korumaktadır.¹⁶ Sonuç (hâtîme) bölümünde Ahmed Naîm'in kullandığı bir ifadeden¹⁷ onun bu kadar uzun bir mukaddime yazmasının nedeni ortaya çıkmaktadır. Buna göre, onun hedefi Müslümanların dinî nakillerine ne kadar özen gösterdiklerini ispat etmektir. Dolayısıyla o, hadis metinlerini okuyacak muhatabına bunların rastgele kayıt altına alınmadığını göstermek istemektedir.

Ahmed Naîm'in gerçekleştirdiği ilk üç ciltteki tercüme tekniğinin güzelliği, daha sonra bu işi yapanlar tarafından örnek alınmıştır. O, tercümeyle daha anlaşılır kılmak için farklı rivâyetleri kullanmış ve bunları parantez içerisinde

12 *Sırât-ı Müstakîm*, c. 5, sy. 120, s. 257 (9 Kânunuevvel 1326).

13 Ahmed Naîm *et-Tecrîdü's-sarih*'in baş tarafından 199 hadisi *Sırât-ı Müstakîm*'in yanı sıra *Kelime-i Tayyibe* dergisinde de neşretmiştir (bkz. Hansu, "et-Tecrîdü's-Sarih", *DİA*, c. 40, s. 252).

14 Hüseyin Hansu, "Babanzâde Ahmet Naim ve Türkiye'de Hadis Çalışmalarının Yeniden Başlaması", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, c. 10, sy. 3, s. 178.

15 Mücteba Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 50. Yıl, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973, s. 349.

16 *Mukaddime*'nin kaynağına dair iki makale telif edilmiştir: Veli Atmaca, "Tecdîd-i Sarîh Mukaddimesi'nin Kaynağı Meselesi (I) (Tedrîbu'r-Râvî'den Mukaddime'ye Aynen Alınan Konular)", *EKEV Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler*-, 2009, c. 13, sy. 41, s. 79-90; a. mlf., "Tecdîd-i Sarîh Mukaddimesi'nin Kaynağı Meselesi II (Tedrîbu'r-Râvî'den Mukaddime'ye Alınan Pasaj Bilgilerin Tespiti)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 8, sy. 1, s. 109-127.

17 "Buraya gelinceye kadar okunan sûtûra lutfen lihâza-i dikkat atfına tenezzül etmiş olanlar görmüş olacaklardır ki nükûl-i diniyyesine ehl-i İslâm kadar i'tinâ göstermiş hiçbir millet yoktur". *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi*, İstanbul 1346/1928, c. 1, s. 480 (Mukaddime); İstanbul 1982, c. 1, s. 492 (Mukaddime).

vererek tercümede bir yönüyle şerh de yapmıştır. Aslında teknik anlamda *haşiye* veya *ta'lik* mahiyetindeki dipnotlarında ise, hadislerde kapalı kalan noktaları açıklığa kavuşturmuştur. Bu dipnotlarda kelime ve kavramlara, fikhî görüşlere, rivâyet ve nüsha farklılıklarına, tarih ve siyer bilgilerine yer vermiş, ihtiyaç olduğunda güncel tartışmalara cevap mahiyetinde değerlendirmeler yapmıştır. Yine Ahmed Naîm, zaman zaman hadis metninde geçen şahıslar hakkında bilgi vermiştir. Onun şahıslar hakkında verdiği bilgi, söz konusu isim sahibinin kim olduğunu belirtmekle sınırlı olabildiği gibi tarihteki konumuna ve ilim dünyasındaki yerine göre geniş biyografisini, ilmî şahsiyetini ve tarihte ifâ ettiği misyonu belirtmek şeklinde de olabilmektedir. Bu bilgiler, genelde metnin anlaşılmasına yardımcı olmaya veya tarihî bağlamını okuyucuya sunmaya yönelik olduğundan her bir şahsın hayatı ayrıntılarıyla verilmeyip, konuyla ilgisi çerçevesiyle sınırlandırılmıştır.¹⁸

Kâmil Miras, Ahmed Naîm'in vefatından sonra devraldığı bölümlerde onun tercüme ve şerh yönteminden önemli ölçüde istifade etmiştir. Hadislerin açıklamalarında öncelikle *Sahîh-i Buhârî*'den, oradaki bâb başlıklarından, özellikle de konu ile ilgili ayetlerden yararlanmış, hadislerin izahında *Sahîh*'de mevcut olan, ancak Zebîdî'nin ihtisar nedeniyle nakletmediği *maktû* ve *muallak* haberlere başvurmuştur. Onun, hadislerin şerhinde ve ondan çıkartılan hükümlerin tespiti en önemli kaynağı Aynî'nin *Umdetü'l-kârî* sidir. Bazı hadisleri izah ederken okuyucunun kolayca yararlanabilmesi için râvîler, rivâyetler, fikhî hükümler, içtimâî hakikatler, ahlâkî umdeler, terceme-i haller gibi bazı başlıklar altında uzun izahlar yapmıştır. "Terceme-i Haller" adlı başlıkların altında, başta hadisin sahâbî râvîsi olmak üzere diğer bazı râvîlerle, ismi geçen kimi âlimlerin biyografilerini vermiştir. Bazen bu tür biyografik bilgileri dipnotlarda kaydetmiştir. Ayrıca hadisleri izah ederken, yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirlerden de yararlanmıştır.

Genel itibarıyla geleneksel yorumlara katılan, fikhî meselelerde ise Hanefilere tabi olan Miras'ın bazı konularda cumhurdan ayrıldığı, kendi görüşünü izah etmekten çekinmediği görülmektedir. Mesela ona göre erkeklerin altın nişan yüzüğü kullanması mübahdır. Bu hususta o, fukahanın görüşlerini serdettikten sonra, mübah oluşunun sebep ve delillerini sıralamıştır. O, zaman zaman güncel meselelere geniş yer vermektedir. Nitekim resim hakkındaki bir hadisin izahında fotoğraf konusuna girmiş; hadisle ilgili gördüğü için ve toplumu bilgilendirmek amacıyla kürtaj, nüfus artışı, kuduz hastalığı gibi meselelere temas etmiş, hatta son iki konu hakkında dinlemiş olduğu radyo konuşmalarını aynen nakletmiştir. "Hilafetin Kureyşliliği" konusunda yaptığı kısa izahlar da konjonktüre uygundur.¹⁹

18 Tafsilat için bkz. Cemal Ağırman, "Tecrid-i Sarîh'in İlk Üç Cildi Bağlamında Ahmed Naîm'in Çeviri Metodu, Şerhçiliği, Kaynak Kullanımı ve Bazı Görüşleri", *Marife*, 2005, yıl 5, sy. 2, s. 125-151

19 Tafsilat için bkz. Bünyamin Erul, "Cumhuriyet Dönemi İlk Şerh Tecrübesi: Tecrid-i Sarîh

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği döneme kadar, hükümetlerin güttüğü din politikasından dinî neşriyat da olumsuz anlamda payını almıştır. TBMM'nin iradesiyle gerçekleşen ve oldukça ümit verici bir başlangıç olan *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* neşri dışında 1950'ye kadarki dönem, dinî yayıncılık ve tabiatıyla hadis ve hadis şerhi açısından da kayıp yıllar olarak değerlendirilebilir.

Ahmed Naîm'in Nevevî'nin *el-Erbeûn*'unu tercüme ettiği *Kırk Hadîs*'i²⁰ bazı hadislerdeki açıklama notları nedeniyle Cumhuriyet döneminin hadis şerhine yer veren ilk yayınları arasında sayılabilir. Yine bu dönemde telif edilmiş ve isminden hadis izahları içerdiği anlaşılan bir diğer eser de *1001 Hadis Tercümesi ve Tefsiri* adlı (İstanbul 1941) çalışmadır. Bizzat tetkik etme imkânı bulamamakla birlikte bazı kayıtlarda zikredilen²¹ eser, Arapçadan çevirdiği *1001 Gece Masalları* ve çok sayıda edebî ürüne imza atan Selâmi Münir Yurdatap (1910-1987) tarafından derlenmiştir. Bu dönemde hadis şerhiyle alakalı kayda değer bir diğer çalışma, İslâmî ilimlerin değişik alanlarında mütebahhir bir din âlimi olan Ahmet Hamdi Akseki'nin *Peygamberimizin Vecizeleri, Kuvvetli İman Kuvvetli İrade* adıyla 1945'de neşredilen eseridir. Müellif, esere hadis ve sünnetle ilgili bir giriş yazmış ve çeşitli konularda seçtiği otuz beş hadisi uzun sayılabilecek şekilde şerh etmiştir. Akseki'nin bu eserde zikrettiği hadisleri yorumlaması hakkında bir tebliğ sunulmuştur.²² Kırklı yılların sonlarına doğru *Binbir Hadis Tercemesi* (İstanbul 1948) adıyla neşredilen bir başka eser ise İstiklal Savaşı gazilerinden asker kökenli bir yazar olan emekli binbaşı Numan Kurtulmuş'a²³ (1887-1952) aittir.

Bu dönemde dinî eğitim kurumlarının hadis şerhçiliğine katkısı meselesine eğildiğimizde şöyle bir manzarayla karşılaşırız: Cumhuriyetin ilanından birkaç ay sonra 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulünü müteakip, 11 Mart 1340/1924 tarihinde, sayısı 465 olduğu tespit edilen medreseler Maarif Vekâleti'nin bir genelgesiyle kapatılmıştır. Bunun yerine önce 29 yerleşim merkezinde, daha sonra eklenenlerle birlikte toplam 34 (veya 38) İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır. Ancak bu mektepler açılışları üzerinden iki üç ay geçmeden öğrenci yokluğu gerekçesiyle kapatılmaya başlanmış, nihayet İstanbul ve Kütahya'da

Tercümesi (Kâmil Miras'ın Şerh Yöntemi ve Kaynakları Üzerine)", Yayınlanmamış Tebliğ (*II. Gerede Hadisçiler Toplantısı*, 19-20 Temmuz 2003). Ayrıca bkz. Recep Türk, "Kâmil Miras'ın Hayâtı Eserleri ve Hadisçiliği", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 28-74.

20 İstanbul: Matbaa-i Âmiri, Rûmî 1341/Hicrî 1343/Milâdî 1925

21 Bu eserin kaydı için bkz. Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", s. 359-360; a. mlf., *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 127.

22 İ. Hakkı Ünal, "Ahmed Hamdi Akseki'nin 'Peygamberimiz'in Vecizeleri' Kitabındaki Mesajı", *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, yay. haz. Hüseyin Arslan-Mehmet Erdoğan, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 107-115.

23 Hayatı hakkında bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Âmentü Şerhi", *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 30.

kalan iki İmam ve Hatip Mektebi de 1930'da kapatıldıktan sonra 17 Ekim 1951'de yedi ilde İmam-Hatip Okulları açılana kadar yirmi bir yıl orta ve lise seviyesinde resmî din eğitimi yapılmamıştır. Aynı âkabet fakülte seviyesindeki din eğitimi kurumu için de gerçekleşmiştir. 1924 yılında Cumhuriyet döneminin ilk ve tek üniversitesi olan Dârülfünûn bünyesinde açılan İlähiyat Fakültesi dokuz yıl süren eğitim ve öğretim faaliyetinin ardından 31 Mayıs 1933'te yine öğrencisizlik gerekçesiyle kapatılmıştır. Onun yerine kurulan İslâm Tetkikleri Enstitüsü ise, kimi hocalarının emekliye ayrılması veya re'sen emekli edilmesi, kimilerinin de başka görevlere atanması neticesinde 1936'da kapatılmıştır.²⁴

Eğitim ve öğretime devam ettiği süre içerisinde Dârülfünûn İlähiyat Fakültesi'nin neşrettiği dergide yayımlanan 131 makalenin türlerine bakıldığında hâkim ideolojinin nasıl bir din eğitimi arzuladığını tespit etmek mümkündür. Ağırlıklı olarak felsefe ve İslâm felsefesi tetkiklerinin yer aldığı dergide, Temel İslâm Bilimlerinden hemen tamamı kelâm ve mezhepler tarihi ile ilgili makaleler yayımlanmış, tefsir ve fıkıh alanındaysa hiç yazı neşredilmemiştir.²⁵ Dergide hadis şerhine dair hiçbir yazı bulunmamakla birlikte doğrudan hadis ile ilgili sayılabilecek yegâne çalışma Zâkir Kâdirî Ugan'ın kaleme aldığı "Dînî ve Gayr-i Dînî Rivâyetler" isimli makaledir.²⁶ Kısaca özetlemeye çalıştığımız, 1950'lere kadar din eğitimi ve öğretiminin deyim yerindeyse ademe mahkum edilmesinin menfi yansımaları, genelde dinî yayıncılık özelde de hadis ilmi ve dolayısıyla hadis şerhi konusunda mahdut sayıda eserin basımıyla kendisini göstermiştir. Makalenin sınırları gereği burada hadis açıklaması içermeyen eserlerden gerekli olmadıkça bahsedilmeyecektir.

B. Ellili Yıllar

Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi'nin 21 Kasım 1949'da eğitime başlamasının²⁷ yanı sıra, yukarıda bahsedildiği gibi 17 Ekim 1951'de yedi ilde İmam-Hatip Okullarının açılması ve Demokrat Parti iktidarının dinî alanda sağladığı bir miktar serbestlik, İslâmî neşriyatta bir nebze kıpırdanma meydana getirmiştir. Ezanın Türkçe okunmasına karşı çıktığı için uzun bir süre hapis cezası alan, pek çok dinî eser kaleme almış dönemin aktivist Ticânî şehyi Mehmed Kemal Pilavoğlu'nun (1906-1977) *201 Ahâdîs-i Şerîf ve Şerhi* (Ankara 1951) ellili yılların ilk teliflerindedir.

24 Mustafa Öcal, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2008, c. 6, sy. 12, s. 401, 403, 404.

25 Bkz. Hamit Er, *İstanbul Darülfünûnu İlähiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*, İstanbul: Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi İslâm Medeniyeti Vakfı, 1993, s. 36-51, 53-62, 76.

26 Sene: 1, sy. 4, İstanbul 1926, s. 132-209. Mezkûr makalenin Osman Güner tarafından tenkitli ve tahkikli notlar ilavesiyle neşri (*Dînî ve Gayr-i Dînî Rivâyetler, Rivâyet İliminin Tarihiçesi*, Samsun: Dârus-Sünne, 2000) gerçekleştirilmiş; "Zâkir Kâdirî Ugan'ın Hadis Sistematiğine Yönelik Eleştirilerinin Tahlil ve Tenkidi" adıyla bir de makale yayımlanmıştır (*Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sy. 17, s. 65-94).

27 Öcal, "Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü", s. 403.

Seleflerinden Ahmet Hamdi Akseki gibi kendisi de Aksekili olan altıncı Diyanet İşleri Başkanı Hasan Hüsnü Erdem'in (1889-1974) bu yıllarda hadise dair telif ettiği tercüme eserlerin bazılarında nadir de olsa izahlar bulunmaktadır. Mesela meşhur Hanefî fakihî ve muhaddisi Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Ehâdisü'l-kudsîyye ve'l-kelîmâtü'l-üsiyye*'sini *Kırk Kudsî Hadis* ismiyle Türkçeye kazandıran (Ankara 1952) Hasan Hüsnü Erdem, seyrek olarak bazı hadislerle açıklama notu koymuştur. Yine onun emeği olan, ilk baskısı 1952'de yapılan *İlâhî Hadîsler* adlı eser, Abdurraûf Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *el-İthâfâtü's-seniyye bi'l-ahâdisi'l-kudsîyye* adlı telifi esas alınıp diğer bazı kitaplardan da ilavelerle 92 kudsî hadisten oluşturulmuş derlemenin tercümesidir. Hasan Hüsnü Erdem, kitapta geçen hadis musannifleri ve sahâbiler hakkında bilgi vermiş çok az da olsa bazı hadislerle küçük notlar düşmüştür.

Mehmed Âkîf'in yakın arkadaşı olan ve yayımından sonra yapılan Türkçe Kur'ân tercümelerinde mutlaka müracaat edilen en meşhur eseri *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* ile tanınan Balıkesirli İslâm âlimi Hasan Basri Çantay'ın (1887-1964) *Hadîsler, On Kere Kırk Hadis* (İstanbul 1958) isimli eseri, müellifin önceleri birinci, ikinci, üçüncü kırk hadis şeklinde *Kırk Hadis Mealleri* ismiyle basılan kitaplarının bir araya getirilmiş halidir. Kırkar hadislik bölümler halinde derlenmiş seçme hadislerin yer aldığı eserde bazılarının açıklaması yapılmıştır.

Birçok kesime ciddi eleştiriler yöneltmesi sebebiyle karşılaşılabilecek hilafet makamı kaynaklı idarî ve ilmî tepkilerden çekinildiği için²⁸ ilk baskısı Kahire'de (Matba'atü'l-Ma'ârif 1319/1901) Osmanlıca olarak neşredilen Mehmed Ârif Bey'in (1845-1897) İslâmî ahlâk ve siyasete dair seçip derlediği *Binbir Hadîs-i Şerîf Şerhi* ellili yılların sonlarında (İstanbul 1959) Latin harfleriyle yeniden yayımlanmıştır. Eser "içtimâî/toplumsal hadis şerhçiliğinin"²⁹ en güzel örneklerinden birisidir.

28 Mehmed Ârif Bey, *Hadîsleri Anlamada Toplumsal Boyut*, haz. İbrahim Hatiboğlu, İstanbul: Dâruhâdis Yayinevi, 2000, s. 23 (Yayına hazırlayanın girişi).

29 "İçtimâî hadis şerhçiliği tabiri, temelde din ile toplum arasında var olan tabii ilişkiyi hadis merkezli bir anlayışla açıklamayı ifade etmektedir. ... [Bu kavram] geleneksel anlamda fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi ilimlere ait problemlerin tartışıldığı bir eser olmaktan ziyade içtimâî ahlâkın konu edildiği, toplumda görülen bu alandaki boşlukların gözler önüne serildiği ve bunlara Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'den çözümlerin önerildiği bir yaklaşımı sunmaktadır". Mehmed Ârif Bey, *Hadîsleri Anlamada Toplumsal Boyut*, s. 23 (Yayına hazırlayanın girişi). İçtimâî hadis şerhçiliği temel olarak beş başlıkta eleştirilmiştir: 1. Neomutezîlîlik veya modern mutezîlîlik olduğu, 2. İçtimâiyatçı şârihlerin, savundukları ideolojiyi hadislerle teyit etmeye çalışmaları, 3. İçtimâiyatçı şârihler tarafından telif edilen eserlerin asıl metne yabancılaşması, 4. Avrupa'dan ithal edilen kurumların, demokrasi, meşrutiyet, meclis, fırka vb. siyasî rejimlerin bu şekilde dîni kisveye sokulmaya çalışılması, 5. İslâm düşünce dünyasında karşılığı olmayan birtakım kavramlar için dîni dayanaklar aranması ve bunun için de hadis metinlerinin kullanılması. (Bkz. Mehmed Arif, *Binbir Hadîs-i Şerîf Şerhi*, haz. Selahattin Yıldırım-Ahmet Yılmaz-Abdullah Yıldırım, İstanbul: Dâruhâdis Yayinevi, 2013, s. LIV-LV (Yayına hazırlayanların Sunuş'u).

Mehmed Ârif Bey eserine aldığı hadisleri Suyûti'nin (ö. 911/1505), kavli hadisleri alfabetik olarak sıralayıp kaynak durumlarını ve sıhhatini kısaltmalarla gösterdiği derleme eseri *el-Câmi'u's-sağîr*'den seçerek meydana getirmiştir. O, kitabına koyduğu mukaddimede, zamanın okumuş gençlerinin, batılı fikir adamlarının sözlerini hayranlıkla alıp naklettiklerinden, aynısını hatta daha yükseğini bir Müslüman fikir adamından duyduklarında küçümseyip aldırış etmediklerinden yakınır. Oysa bunun çok tehlikeli bir aşağılık duygusu olduğunu söylediikten sonra, hadis-i şerifleri okurken, karşılaştığı yüce hakikatler ve isabetli teşhisler karşısında hayran kalarak bunları not ettiğini; zamanla yanlarına, bizzat görüp yaşadığı tecrübeleri kaydederek açıklamaları bitirdiğini; sonunda din kardeşlerine faydalı olmak umuduyla biraraya getirip tasnif ettiğini dile getirir.³⁰

Mehmed Ârif Müslümanların başına gelen tefrika hastalığını; aynı millet içindeki değişik kesimlerin birbirine düşmanlığı, mezheplerin kendilerinden başkasını düşman görmesi, iç düşmanlıklar sebebi ile dışarıdan müdahalelere açık bulunmaları gibi sebeplere bağlamaktadır. Bu çerçevede gözlemlere dayalı olarak kaleme aldığı Anadolu coğrafyasının mezhep haritasını ortaya koyan açıklamaları oldukça geniş ve önemli bilgiler içermektedir.³¹ Yine Mısır ulemâsının zayıflıkları, Mısır'da hüküm süren İngiliz idareciler karşısında düştükleri acıklı durumlar, Mısır ulemâsının yaygınlaşmakta olan masonluk hareketi karşısındaki tutumu gibi pek çok mevzuda ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.³² Keza eserdeki hadislerin şerhlerinde; İslâm toplumu-Batı medeniyeti ilişkileri, İslâm toplumunun ve ulemânın içine düştüğü zafiyetler ve açmazlar, ilim yolcuları talebelerin cercilik³³ yapmasının yanlışlığı, İslâmî ilimlerin modern çağa uygun olup olmadığı ve Darwinizm, Materyalizm gibi çağdaş anlayışlara cevap verip veremediği, medrese sisteminin eleştirisi, seyahatin maddî ve manevî faydaları, diğer semavî dinlerin İslâm'a bakışı, Müslüman ve Avrupa kadınları arasında mukayese, Ezher ulemâsının durumu, kabir ziyareti konusunda toplumda görülen çarpıklıklar, çocuk eğitimi ve misyonerlerin Müslüman çocukları eğitime politikası gibi pek çok husus ele alınmıştır.³⁴

30 Mehmed Arif, *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi*, s. XXXVII (M. Ertuğrul Düzdağ'ın yazısı); krş. *a.e.*, s. 2-4.

31 Bkz. Mehmed Arif, *Binbir Hadis-i Şerif Şerhi*, s. 572-588 [892. Hadis: Mü'minler Bir Bina Gibidir].

32 Mehmed Ârif Bey, *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut*, s. 20-21 (Yayına hazırlayanın girişi).

33 Medrese talebelerinin genellikle Ramazan ayında civar bölgelerdeki kasaba ve köylere dağılıp namaz kıldırarak ve vaaz ederek maddî kazanç sağlamalarına denir.

34 Mehmed Ârif Bey, *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut*, s. 25 (Yayına hazırlayanın girişi).

C. Altmışlı Yıllar

Altmışlı yıllar hadis şerhçiliği açısından daha iyi bir gelişmenin görüldüğü dönemdir. Cumhuriyetin beşinci Diyanet İşleri Başkanı olan, esasen fıkıh ve tefsir alanındaki çalışmalarıyla daha fazla tanınan, güçlü bir yazı yeteneğine sahip Erzurumlu âlim Ömer Nasuhi Bilmen'in (1883-1971) *Hikmet Gonceleri 500 Hadisi Şerif Tercümesi ve İzahı* (İstanbul 1962) isimli eseri³⁵ dönemin hadis yorumculuğuna önemli bir katkı sağlamıştır. Müellif, eserinin mukaddimesinde belirttiği üzere ele aldığı hadislerin çoğunu Suyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'i ile Abdurraûf Münâvî'nin *Künûzu'l-hakâik min hadîsi hayri'l-halâik*'inden seçmiştir. Bilmen'in, seçmiş olduğu hadisleri "bizim itiyadımıza, ibadetlerimize, ahlâkiyatımıza, içtimâî varlığımıza, ruhumuzun itilâsına ait pek mükemmel birer rehber"³⁶ şeklinde nitelendirmesi şerhin mahiyetine ışık tutmaktadır. Müellif, duruma göre ve gerekli gördüğü miktarda bazen kısa bazen uzun her hadis hakkında açıklamalar yapmış, Fahreddin Râzî'nin *Tefsîr*'inden, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden, Gazâlî'nin *Ihyâ*'sından alıntularla, Sadi Şîrâzî'nin ve bazı batılı yazarların eserlerine atıflarla izahlarını zenginleştirmiştir.³⁷ Bunun yanı sıra yer yer Türkçe, Arapça ve hatta Farsça şiirler naklederek metnin edebî zevkini artırmıştır.

Bu eser iki binli yılların sonunda sadeleştirilerek *Beşyüz Hadis-i Şerif Hikmet Goncaları* (İstanbul 2010) ve *Hadis Günlüğüm* (İstanbul 2010) adıyla farklı iki yayınevi tarafından neşredilmiştir. *Hadis Günlüğüm* ismiyle yeniden neşredilen kitapta sadeleştirmenin yanında Ömer Nasuhi Bilmen'in koyduğu isim değiştirilmiş ve 500 hadis, bazıları bir güne iki hadis konularak 1 Ocak-31 Aralık tarihi aralığında 365 gün olarak tarihlendirilmiştir. Böylece kitap, yayınevinin her güne bir ayet bir hadis serisi olarak neşrettiği diğer eserlere benzetilmiştir. Sadeleştirme çalışmaları konusunda lehte veya aleyhte farklı değerlendirmeler yapılabilir. Ancak kanaatimizce buradaki en önemli sorun şudur: Sadeleştirme faaliyetleri ehliyetli kişilerce yapılmadığında maalesef çoğu zaman eserin aslî hüviyeti bozulmakta ve bu durum anlamda önemli sapmalara neden olmaktadır. Bir misal olarak aşağıda orijinali ve sadeleştirilmiş hali verilen şu ifadeler zikredilebilir: "Halbuki Avrupalılar kendilerini hâmi-i insaniyet addettikleri halde insaniyetin büyük bir kısmını mücerret siyah ırka mensup oldukları için bir nice insanî haklardan mahrum bırakmışlardır" (*Hikmet Gonceleri*, s. 24). Bu cümle şöyle sadeleştirilmiş: "Hâlbuki Avrupalılar kendilerini insanlığın tek sahibi kabul ederler.

35 Eser, Selçuk Coşkun tarafından "Ömer Nasuhi Bilmen'in 500 Hadisi Şerif Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Tahlili" başlıklı bir makalede (*EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 1998, c. 1, sy. 2, s. 181-188) ele alınmıştır. Mezkûr makalede bu kitap "Esere Kaynaklık Eden Kitaplar", "Eserdeki Hadislerin Dizilişleri", "Müellifin Tercüme Metodu", "Müellifin Şerh Metodu" ve "Eserdeki Hadislerin Sıhhat Durumu" konuları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

36 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hikmet Gonceleri 500 Hadisi Şerif Tercümesi ve İzahı*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974, s. 4.

37 Msl. bkz. Bilmen, *Hikmet Gonceleri*, s. 16, 36, 79, 84, 86, 102, 311.

Bu düşünceyle insanlığın büyük bir kısmını, sadece siyah ırka mensup oldukları için, birçok insanî haktan mahrum bırakmışlardır” (*Hadis Günlüğüm*, s. 43).

Tespit edilebildiği kadarıyla kitap olarak tek hadisi konu alan şerh çalışması ilk defa altmışlı yılların başlarında yayımlanmıştır. Sayısı neredeyse yüzlere balığ olan ulusal ve uluslararası tartışmalı ilmî toplantılar ile sempozyumlar düzenleyip neşreden İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın (İSAV) kurucusu ve halen başkanı, emekli ilâhiyat profesörü Ali Özek'in kaleme aldığı *İslam'da Niyet* (İstanbul 1963) adlı eser tek hadis şerhi örneğidir. Mezkûr kitapta “Ameller ancak niyetlere göre karşılık görür”³⁸ hadisi değişik açılardan incelenerek açıklanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda uzun süre görev ifa etmiş emekli müftülerden Celâl Yıldırım'ın *Hadis-i Şeriflere Göre Amellerin Faziletleri* (İstanbul 1967) adlı çalışması bu dönemin eserleri arasında zikre değerlidir. Eser, çoğu *Kütüb-i Sitte* ile birkaçı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inden derlenmiş toplam 400 hadisin tercümesini, bazılarının da açıklamalarını içermektedir. Derlenen hadislerin kaynakları kitabın sonunda tablo halinde gösterilmiştir.

İslâmî ilimlerin temel alanlarında özellikle hadis, tefsir ve fıkıh sahasında bazısı telif bazısı da tercüme eserler bırakan Ahmed Hasan Davud, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ettikten sonra kullandığı adıyla Ahmed Davudoğlu (1912-1983), klasik âlim modelinin yirminci asırdaki önemli bir temsilcisidir.³⁹ 1959'da öğretime başlayan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü öğretim kadrosunda yer almış ve Enstitü'de çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra bir müddet müdür olarak da hizmet vermiş olan Davudoğlu, temel hadis klasiklerinden dört cilt halinde neşredilen *Bülûğu'l-merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*'nı⁴⁰ telif etmiştir (İstanbul 1968). Eser İbn Hacer el-Askalânî'nin ahkâm hadislerini derlediği meşhur kitabı *Bülûğu'l-merâm*'ın tercüme ve şerhidir. Bu, yukarıda bahsedilen Ahmed Naîm ve Kamil Miras'ın kaleme aldığı *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerh*'nden sonra geçen yirmi yılın ardından klasik hadis kaynaklarının şerhine dair neşredilen ilk eserdir.

38 Hadis için bkz. Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 1; “İmân”, 41; Tirmizî, “Fezâilü'l-cihâd”, 16; Nesâî, “Tahâret”, 60; İbn Mâce, “Zühd”, 26; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 25, 43.

39 Ahmed Davudoğlu'nun hayatı hakkında en geniş bilgiyi, kendisinin kaleme aldığı oldukça akıcı ve sürükleyici roman tadındaki hatıratı *Ölüm Daha Güzeldi* (İstanbul: KİT-SAN Matbaacılık ve Neşriyat, 1979) adlı eserinde bulmak mümkündür. Davudoğlu'nun hayatına dair ayrıca bkz. Nihat Engin, “Davudoğlu, Ahmed”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 52-53.

40 Eserle ilgili bir tanıtım ve değerlendirme 15-16 Kasım 2013'te Bulgaristan/Şumnu'da düzenlenen Uluslararası *İslam Âlimi Ahmed Davudoğlu* sempozyumunda sunduğumuz “Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları” adıyla henüz yayımlanmamış bir tebliğde yapılmıştır.

Davudoğlu *Selâmet Yolları*'nı nasıl yazdığını kendisi şöyle ifade eder:

“*Bülûgu'l-merâm* hadislerinin tercümelerini Hadis-i Şeriflerin altlarına yazdım. Sonra *Sübülû's-selâm*'⁴¹ bazan da *Fethu'l-allâm*'⁴² karşıma alarak onlardaki izahatın dört mezhebe uyanlarını hemen hemen olduğu gibi kitabıma naklettim ve bunları tercemedem satırbaşı yapmak sureti ile ayırdım. Bidayetde bu iki eserden birini terceme etmek de hatırımdan geçmedi değil, fakat *Sübülû's-selâm*'ın birçok Ehl-i Sünnet harici kavillerle dolu olduğunu yukarıda arz etmiştim. Binaenaleyh onu sırf tercüme edemezdim. *Fethu'l-Allâm*'a gelince: Ondan da her ne kadar Ehl-i Sünnet harici sözler bir dereceye kadar kaldırılmış ise de onu da bugünün kendimce zarurî addettiğim ihtiyacına cevap verir mahiyetde bulmadım. İşte bu sebeblerle mezkûr iki eserden ve bilhassa *Sübülû's-selâm*'dan azamî derecede istifade etmeme rağmen eser yine tercüme değil, âcizane kendi telifim oldu. Ben de kitabımdan ekseriyetle fazla kavilleri, itiraz ve cevapları hazfettiğim gibi hazfetmediklerime dahi sırası geldikçe lâzım gelen cevabı vermeğe ve yine yeri geldikçe muteber Ehl-i Sünnet kitaplarından topladığım lüzumlu malûmatı dercetmeğe çalıştım. İcabında âcizane kanaatimi izhar ederek dindaşlarımın nazarı dikkatini çekmekden ve Reformculara lâzım gelen cevapları vermekden çekinmedim. Eserimin adını da *Sübülû's-selâm*'dan pek çok istifade ettiğimi hatta bu eserin onun bir Terceme'si mesabesinde olduğunu iş'âr için *SELÂMET YOLLARI* koydum.”⁴³

Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları*'nda istifade ettiği diğer kaynaklar şunlardır: İbn Hümâm'ın *Fethu'l-kadir*'i, Abdurrahman b. Muhammed b. İyaz Ceziri'nin *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*'sı, İbn Âbidîn'in *Reddu'l-muhtâr*'ı, Molla Hüsrev'in *Düreri'l-hukkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*'ı ve *Mir'âtü'l-usûl*'ü, Şemseddin Sami'nin *Kâmûsu'l-a'lâm*'ı ve Ahmed Cevdet Paşa'nın riyasetinde hazırlanan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'si.⁴⁴

41 Emîr es-San'ânî'nin (ö. 1182/1768) *Sübülû's-selâm*'ı İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) ahkâm hadislerini ihtiva eden *Bülûgu'l-merâm* adlı eserinin şerhidir. Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî'nin (ö. 1119/1707) *el-Bedri't-tamâm* adlı daha hacimli *Bülûgu'l-merâm* şerhini bazı ilâve ve değişikliklerle ihtisar eden San'ânî, *Bülûgu'l-merâm*'da geçen şahısların kısa biyografilerini vermiş, hadislerdeki garib kelimeleri açıklamış ve her hadisten çıkarılan hükümleri kısaca belirtmiştir. Bu kitap San'ânî'nin en meşhur eseri olup “Sübülû's-selâm sahibi” diye anılmasını sağlamıştır (Mustafa Bakır, “Emîr es-San'ânî”, *DİA*, İstanbul, c. 11, s. 144-145).

42 Tam ismi *Fethu'l-allâm li-şerhi Bülûğı'l-merâm* olan eser Siddık Hasan Han olarak bilinen Ebu't-Tayyib Muhammed b. Siddık Bahâdır Hân b. Hasen el-Kannevcî'nin (ö. 1307/1890) İbn Hacer'in *Bülûgu'l-merâm*'na yaptığı şerhdır (bkz. Abdülhamit Birışık-A. Cüneyt Eren, “Siddık Hasan Han”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 93).

43 Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, c. 1, s. H (Mukaddime).

44 Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, c. 1, s. P (Mukaddime).

Selâmet Yolları'nın "Mukaddime"sinde "Bazı Usûl-ü Fıkıh İstılahlarının Kısaca İzahı" başlığı ile yedi sayfa, "Hadis İlminin İstılahları", "Hadis-i Şeriflerin Râvî Sayısına Göre Taksimi", "Seneddeki İttisal ve İnkitâ'a Göre Taksimi", "Sahih Olup Olmamalarına Göre Hadis-i Şeriflerin Taksimi" şeklindeki başlıklarla toplam on iki sayfada bazı fıkıh ve hadis usulü kavramlarının tanımları verilmiştir.⁴⁵

Davudoğlu eserde mümkün olduğu kadar sade bir dil kullanmaya çalıştığını ancak günün modası yeni uydurma tabirlerden özenle kaçındığını ifade eder. Ona göre, bu tür kelimeler kullanmanın dinen bir sakıncası olmamakla birlikte "kelimeler mananın kalıbı" sayıldığından kelime seçiminde dikkat gösterilmesi gerekmektedir.⁴⁶

İslâm, Osmanlı ve Türk medenî hukuku sahalarındaki çalışmalarıyla tanınan Cumhuriyet dönemi hukukçularından Temyiz Mahkemesi Başkanlığından emekli Ali Himmet Berkî'nin⁴⁷ (1882-1976) ilk baskısı *Ahlâka Ait 239 Hadis Tercüme ve İzahı* (Ankara 1968) ismiyle yayımlanan eseri altmışlı yılların sonlarına rastlar. Daha sonra müellif bunlara on bir hadis ekleyerek *250 Hadis, Terceme ve İzahı* adıyla yeniden neşretmiştir. Kısa açıklamaların bulunduğu derleme türü olan bu eserde yazar, hadisleri nasıl seçtiğini belirtmemiştir. Ancak hadislerin alfabetik olarak yer aldığına bakılırsa kitabın, daha önce alfabetik olarak derlenen başka bir eser veya eserlerden seçilen hadislerden oluşturulmuş olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Yukarıda kitap olarak örneği (Ali Özek, *İslam'da Niyyet*) verilen dışında, altmışlı yılların ikinci yarısında artık süreli yayınlarda da makale sayılabilecek tek hadis şerhleri görülmeye başlamıştır. Ekseriya Arapça kitaplardan yaptığı tercümeleriyle tanınan Diyanet İşleri Başkanlığı Müfettişliği yapmış Ahmet Serdaroğlu'nun (1911-1999) *Diyanet İlmî Dergi*'de kısaca şerh ettiği "Ameller ancak niyetlere göre karşılık görür" ve "Helal belli haram bellidir, bu ikisi arasında şüpheli olanlar vardır" hadisleri bu tür çalışmalardandır. Yine Hz. Peygamber'in tababet alanını ilgilendiren hadislerine özel bir merakı olup bu konuyla ilgili pek çok çalışması bulunan Genel Cerrahi Profesörü Âsaf Ataseven'in (1932-2008) *İslam Medeniyeti Mecmuası*'nda yayımlanmış misvak-diş fırçası, veba hastalığı ve karantina gibi Tıbb-ı Nebvî hadislerini konu aldığı tek hadis yorumları bulunmaktadır.

45 Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, c. 1, s. R-Zc (Mukaddime)

46 Davudoğlu mukaddimedede anlam kaymasına uğrayan kelimelere şu misalleri verir: Yeni kullanımda; etki: tesir, bitki: nebât, bakım: nokta-i nazardır. Bu kelimelerin Deli Orman, Dobruca ve Aydos'taki kullanımlarında ise, etki: zulmetmek (Filan kadın gelinine etki edermiş baksana!), bitki: son (Küpün dibinden balın bitkisini çıkardım), bakım: besî (Bakımlı hayvan) demektir. (Davudoğlu, *Selâmet Yolları*, c. 1, s. H-I (Mukaddime).

47 Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Şakir Berki, "Berki, Ali Himmet", *DİA*, İstanbul 1992, c. 5, s. 509-510.

D. Yetmişli Yıllar

Adı zikredildiğinde başka bir vasıfla nitelemeye gerek olmayacak kadar tanınan şair, yazar, fikir ve dava adamı Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983) *Efendimiz Kurtarıcımız Müjdecimizden Nur Harmanı* (İstanbul 1970) kitabıyla farklı bir kapı açmıştır. Eserin ilk iki bölümünde hadisi zikretmeden önce bir cümleyle de olsa –hatta bazen iki kelime- onunla ilgili ifadeler kullanarak bir anlamda hadis metninden önce açıklama vermek suretiyle evvelce örneğini bilmediğimiz bir tarz ortaya koymuştur. Hâlbuki hadis tarihindeki uygulama, ya önce metnin verilip sonra şerhin yapılması ya da metninle karışık olarak şerhinin verilmesi şeklindedir. Şerh, şayet bir yönlendirmeyse, metinden önce şerhin verilmesinin bu açıdan daha etkili olduğu söylenebilir.⁴⁸ Üç bölümden oluşan eserde müellif, “hakikat” başlığını verdiği birinci bölümde 255, “ahlâk” başlığını uygun gördüğü ikinci bölümde 258 hadis zikretmiştir. Kısakürek, daha önce *101 Hadis: Manzum Meal Tefsir* (İstanbul 1951) adıyla yayımlanan manzum kitabını hadis metinlerine yer vermeyip sadece şiirleri alarak bu eserin üçüncü bölümü yapmıştır. Bu bölümdeki 101 manzum hadis tercümesi, tespit edilebildiği kadarıyla hece vezniyle yapılmış çok ender bir hadis tercümesidir.

Yetmişli yıllar hadis şerhçiliği açısından artan bir ivmeyle birlikte yayınların çeşitliliği bakımından da zengin bir döneme girildiğine işaret etmektedir. Önceleri genellikle derleme türü hadislerden oluşturulan seçkiler ile klasik hadis şerhlerinden istifadeyle açıklamalar yapılarak meydana getirilen teliflere, dönemin çağdaş yazarları tarafından Türkiye dışındaki İslam âleminde yazılan güncel hadis şerhlerinin tercümeleri de eşlik etmeye başlamıştır. Dünyaca tanınan Mısırlı düşünür ve aksiyon adamı Seyyid Kutub'un (1906-1966) kardeşi olan Muhammed Kutub'un *Peygamberden İktibaslar* adıyla Türkçeye çevrilen eseri buna misal olarak verilebilir. Orijinal adı *Kabesâtûn mine'r-Resûl* olan eser *Peygamberden İktibaslar* (İstanbul: Fikir Yayınları 1972) ve *Peygamberden Parıltılar* (İstanbul: Beka Yayınları, 2007) adıyla farklı mütercimler tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eser girişten sonra on bir hadisin uzunca açıklamalarını içermektedir. Yazar hadisleri yorumlarken klasik şerhlerde gördüğümüz bilgi aktarımlarına girmeksizin günümüz insanının kolayca anlayacağı bir üslupla insana, bedenine, yaşadığı topluma dair açıklamalarda bulunmuştur. Bunu yaparken sık sık ilgili ayetler ve başka hadislerden, tarihî ve bilimsel bilgilerden de faydalanmıştır. Eserde akademik bir amaç güdülmeyip konuşma havasında Müslümanlara nasihat üslubu bulunmaktadır. Eserin Fikir Yayınları neşrinde hadislerin orijinal metinleri bulunmakta, Beka Yayınları neşrinde ise yer almamaktadır.

Türk tarikatları, Şîa mezhebi ve özellikle Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yunus Emre üzerindeki araştırmaları ile tanınan Abdülbâki Gölpinarlı'nın

48 Bkz. Abdullah Aydın, “Peygamberimiz'in Şemâili”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 2, s. 296.

(1900-1982) *Hazreti Muhammed ve Hadisleri* (İstanbul 1972) bu dönemde yayımlanan bir başka eserdir. Kitap, Gölpınarlı'nın neredeyse tamamını Suyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'inden, birkaç tanesini Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*'sından seçtiği 1001 hadisin on sekiz bölüm halinde tasnifinden oluşmaktadır. Müellif kitabın başına “önsöz” olarak ifade etmesine karşın uzun sayılabilecek şekilde altmış üç sayfadan oluşan Hz. Peygamber'in hayatını koymuştur. Eserin başlığından Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgi verileceği anlaşıldığı için ilgili kısmı “önsöz” değil, “bölüm” olarak vermesi daha doğru olurdu. Aslında bu eser zikredilen hadislerin açıklamalarına oldukça az yer vermesine rağmen on sekiz bölümlük detaylı tasnifindeki başlıkları ve bunların altındaki konuya ilişkin kısa izahları ile bir anlamda hadislerin konularına göre tasnif edilerek anlaşılmasına kapı aralamaktadır.

1973 ve 1974 yılları Cumhuriyet dönemi hadis şerhçiliğinin ikinci mühim devresi olarak kabul edilebilir. Zira anılan yılda tasnif dönemi eserlerinden ve âlimlerin ittifakıyla iki *Sahîh*'ten birisi kabul edilen Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'i tam metin olarak ilk defa hem senedleriyle beraber tercüme hem de geniş bir şekilde şerh edilmiştir. Bu, Ahmed Davudoğlu'nun ilk telifi olan *Selâmet Yolları*'ndan sonra *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* ismiyle on bir cilt olarak ilim dünyasına hediye ettiği ikinci kıymetli hadis şerhi eseridir. Mezkûr eser, ilgili yerinde etraflıca ele alındığı üzere Buhârî'nin *Sahîh*'inin muhtasarı olan *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*'nden tam metin tercüme ve şerh olma yönüyle ayrılmakta olup bu cihetle bir ilktir. Burada tekrar hatırlatmak gerekirse bu makalede şerh hüviyeti taşımayan salt tercüme –kısmen açıklama içerse de– değerlendirme dışı bırakılmıştır. Söz gelimi Mehmed Sofuoğlu'nun (1923-1987) *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi* (İstanbul 1967-1970), gerekli yerlerde notlar da düşülerek tam metin olarak Davudoğlu'nun telifinden önce neşredilmiştir. Ancak özellikle temel hadis kitapları üzerine yapılan çalışmalarda tam bir şerh niteliği taşımayan eserler konumuzun haricinde sayılmıştır.

Ahmed Davudoğlu, eserinin başına İmam Müslim'in hayatı ve *Sahîhayn*'in mukayesesi ile bazı hadis çeşitleri ve kavramlarını tanıtan bir mukaddime yazmıştır. O, bir hadisi şerh ederken her defasında değişmeyen bir uygulama olmasa da genel olarak şöyle bir yöntem takip etmiştir: Bâb başlığındaki aynı konuyla alakalı hadislerin tercümelerini peş peşe verdikten sonra, söz konusu hadislerin *Kütüb-i Sitt'e* de geçtiği yerlere, önceki âlimlerin eserlerindeki gibi, sadece kitap ismi/ana bölüm zikrederek işaret etmektedir. Meselâ, “Bu hadisi Buhârî “Te-yemmüm” ve “Namaz” bahislerinde, Nesâî “Tehâret” bahsinde tahrîc etmiştir” türü ifadeler kullanarak hadisin geçtiği diğer kaynaklara atıfta bulunmaktadır. Akabinde hadisin cümlelerini, bir anlamda ihtiva ettiği konuları sıra ile ele almakta ve açıklamalar yapmaktadır. Genellikle kelimelerin özellikle de kavram mahiyetinde olanların lügat ve ıstılah manasını vermekte ve açıklamasını yapmaktadır. Eğer varsa, hadisin vürûd sebebini belirtmekte, herhangi bir tarihî

olaydan bahsederken, olayın daha iyi anlaşılması için şahıs, zaman ve mekanla ilgili açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Sonunda ise, çoğunlukla “hadisten çıkarılan hükümler” başlığı altında maddeler halinde ilgili hadislerden çıkarılan hükümleri saymaktadır.

Davudoğlu'nun şerhte kullandığı kaynakların omurgasını Nevevî'nin (ö. 676/1277) Müslim şerhi *el-Minhâc*, Aynî'nin (ö. 855/1451) Buhârî şerhi *Umdetü'l-kârî* ve Übbî'nin (ö. 828/1424) *İkmâlü İkmâli'l-Mu'lim bi-şerhi Sahîhi Müslim* adlı üç eser oluşturmaktadır. Nihayetinde *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, işlediği fikirler ve görüşlerdeki eğilim yönüyle bugünün fikrî tartışmaları bağlamında, muhafazakârlık denebilecek bir gelenek ve Hanefî mezhebi çerçevesinde kaleme alınmıştır. Davudoğlu, modern İslâm düşüncesi ve onun önemli simalarının içtihad konusundaki fikirlerine, içtihad kapısının kapandığı görüşünü benimsememekle birlikte, şartlarını taşıyan ehil müçtehidler bulunmadığını ileri sürerek karşı çıkmaktadır.⁴⁹

İlk baskısından bu yana geçen kırk yıla yakın bir süreden sonra eserin yeni bir neşrini *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* adıyla Işık Yayınları (İstanbul 2013) gerçekleştirmiştir. Eserin tekrar basılması takdir edilecek ve sevinç duyulacak bir faaliyet olmakla birlikte, önceki neşirde bulunan okuma yanlışları ve baskı hatalarının⁵⁰ hemen tamamının olduğu gibi kaldığını görmek maalesef hayal kırıklığı yaşatmıştır. Bu baskıda eser baştan sona yeniden dizilmiş, metinler biraz daha sıkıştırılarak ilk halindeki on bir cilt, altı cilde indirilmiştir. Ayrıca çok nadir olarak bazı açıklama notları da ilave edilmiştir. Yeni baskının görsel açıdan daha iyi ve okunaklı olduğu görülmektedir.

Cumhuriyet tarihinde Fuat Sezgin'den sonra hadis sahasında doktora yapan ikinci kişi olan, yazdığı pek çok makale ve ekseriya alanıyla ilgili yirminin üzerinde kitabıyla hadis ilminde önemli etütler gerçekleştiren Ankara İlahiyat profesörü

49 Mezkûr şerhin kaynakları, şerhte takip edilen yöntem, hadis tercümeleri ve kullanılan dil bakımından tafsilatlı değerlendirmeler için bkz. Erdinç Ahatlı, “Türkiye’de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve *Müslim Şerhi* Örneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2005, c. 3, sy.1, s. 73-89.

50 Makalenin sınırlarını aşmamak için burada örneklere yer verilmemiştir. Tafsilatı ve misalleri daha önce bahsettiğimiz henüz yayımlanmamış “Ahmed Davudoğlu'nun Hadis Çalışmaları” tebliğinde zikredilmiştir. Aslında bu durum ülkemiz dini yayıncılığının acı bir gerçeği olarak karşımızdadır. Çoğu yayın evi editörlük kurumunu genellikle sadece iç kapağa bir isim yazmak olarak görmekte, ne yazık ki Batı’da olduğu gibi ciddi anlamda bir editör istihdam etmemekte, netice itibarıyla editörlük müessesesi işletilmemektedir. Bu son baskı hazırlanırken, künyesini yukarıda verdiğimiz 2005’te yayımlanan “Türkiye’de Hadisi Anlama Çalışmaları: Ahmed Davudoğlu ve *Müslim Şerhi* Örneği” adlı makalemizde dikkat çekilen hususlar bile göz önünde bulundurulsaydı, eserde göze çarpan önemli miktarda hatadan sakınılmış olurdu. Bu durum, pek çok yayının evinin neşrettikleri eserlere dair akademik sahada –veya dışında– çıkan değerlendirmelere ya hiç muttali olmadıklarını veya bilerek görmezden geldiklerini göstermektedir.

merhum Talat Koçyiğit'in (1927-2011) *Hadislerin Işığında İman, İbadet, Ahlak* (Ankara 1974) isimli eseri yetmişli yıllarda akademisyenlerin de hadis şerhçiliği sahasına adım attıklarının belgesidir. Başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlerin farklı alanlarından yaptığı tercümelerle maruf Naim Erdoğan'ın, aynı yıl neşredilen *Kırk Konuya Kırk Hadis'i* (İstanbul 1974) tercüme değil, telif bir eserdir. Müellif belirtmemekle birlikte, tespit edilebildiği kadarıyla hadislerin çoğu Nevevî'nin *el-Erbeûn'*undan seçilerek şerh edilmiştir.

Dinî ilimlerin değişik sahalalarında telif, tercüme ve sadeleştirme olarak geriye onlarca eser bırakan emekli müftü ve âlim Ali Fikri Yavuz'un (1924-1992) kaleme aldığı *İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlâk Hadisleri (el-Edebü'l-müfred)*, *Terceme ve Şerh'i* (İstanbul 1975) tasnif dönemine ait kıymetli bir rivâyet eserini okuyucuyla buluşturmuştur. Adından da anlaşıldığı gibi bu eser, İmam Buhârî'nin 644 bâb altında zikrettiği 1322 hadisten oluşan *el-Edebü'l-müfred*'inin⁵¹ tercüme ve şerhidir. Ali Fikri Yavuz hadisleri açıklarken büyük oranda Haydarâbâd el-Câmî'atü'l-Osmâniyye hocalarından Fazlullah el-Cilânî'nin *Fazlullahi's-samed fi tavzîhi'l-Edebü'l-müfred*⁵² adlı iki ciltlik muhtasar ve müfid *el-Edebü'l-müfred* şerhinden yararlanmış, hatta bu eseri yer yer tercüme etmiştir. Bibliyografyada görüleceği üzere Buhârî'nin *el-Edebü'l-müfred*'inin iki binli yıllarda neşredilmiş iki farklı tercüme ve şerhi de bulunmaktadır. Ayrıca Seyit Avcı, *İmam Buhârî, el-Edebü'l-Müfred'ten Hadis Sohbetleri* (Konya 2011) isimyle bir eser yazmıştır.

E. Seksenli Yıllar

Tarihte ve günümüzde üzerinde en fazla şerh yazılan eserlerden birisi olan Nevevî'nin *el-Erbaûn'u (Kırk Hadis)* merkezli çalışmalar, seksenli yılların hemen başında yayımlanan kitaplar arasında dikkati çekmektedir. Başta İmam Rabbânî'nin *Mektûbâtı* olmak üzere neredeyse tamamı tasavvufla alakalı olan bazı eserleri Türkçeye kazandıran Abdülkadir Akççek'in (1933-1989) *Hadis-i Erbain (Kırk Hadis) Aslı – Tercümesi – Şerhi* (İstanbul 1980) isimli bir çevirisi bulunmaktadır. Önsöz bölümündeki esas metnin arasına konulan şerh kısmı metnin takibini zorlaştırdığı için baskısı karışık görünen eserde, mütercimim ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, hadislerin açıklamalarında Sa'deddin Teftâzânî'nin (ö. 792/1390)

51 Bkz. İbrahim Canan, "el-Edebü'l-müfred", *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 410-411. (Eserdeki bâb ve hadis sayısı tanıtımını yaptığımız nüshaya göre verilmiştir. Farklı baskılarda bu sayılar değişebilmektedir. Mesela başka bir nüshada 645 bâb, 1360 hadis bulunmaktadır.); Bu eser esas alınarak iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır: Nilüfer Ünsal, "el-Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'i Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünneti'nde Görgü Kuralları", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 99 s.; Osman Serdar Asar, "el-Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred* Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, 92 s.; "Edeb" kavramı konusunda ayrıca bkz. Mahmut Kavaklıoğlu, "Hadis Edebiyatında *Kitâbü'l-Edeb*lerle İlgili Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, 2001, c. 3, sy. 2, s. 149-174.

52 Kahire 1364/1945, 1378/1958, Mekke 1416/1995, 1420/1999.

Şerhu'l-Erbainî'n-Neveviyye adlı şerhinden⁵³ istifade edilmiş, belki de anılan eser tam olarak tercüme edilmiştir. Yine Akçiçek'in tercüme ettiği Sadreddin-i Konevi'nin kırk hadisi *Hadis-i Erbain (Tasavvufî Kırk Hadis)* adıyla (İstanbul 1998) yayımlanmıştır.

Bu dönemde, İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) *Şürâtü'l-eimmeti's-sitte*'sini yazmasından itibaren *Kütüb-i Sitte*'nin altıncısı sayılan İbn Mâce'nin *Sünen*'inin tercümesi ve şerhinin neşredilmesi, *Müslim Şerh'i* ile ulaşılan seviyeyi daha da yükseltmiştir. Halen Doğu bölgelerinde sürdürülen medrese geleneğinde yetiştiği için Arapça ve diğer âlet ilimlerinde çok köklü bir eğitim almış olan, müftülük de yapmış değerli âlim Haydar Hatipoğlu'nun (1929-1995) yazdığı *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi* (İstanbul 1982-1983) on cilt olarak seksenli yıllarda yayımlanmıştır.

Hatipoğlu eserin başına yazdığı mukaddimede İbn Mâce'nin hayatı ve *Sünen*'i hakkında kısa malumat serdettikten sonra, hadis usulünün bazı temel kavramları hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgilerin çoğu tercümeyle esas aldığı *Sünen*'in nâşiri Muhammed Fuâd Abdülbâki'den (1882-1968) alınmadır. Onun eserinde şöyle bir yöntem takip ettiği müşahede edilmektedir: Senediyle birlikte Arapça metni verildikten sonra "tercemesi" ifadesiyle bir başlık altında hadisin sahâbi râvisinden itibaren tercümesi yapılmaktadır. Akabinde "izahı" başlığıyla hadisin açıklaması verilmektedir. Şerhte bazen hadisin izahından sonra "Hadislerden çıkarılan hüküm" diye bir başlık verildiği de görülmektedir. Bazen ise birbiriyle irtibatlı birkaç hadisin tercümesi verildikten sonra izahları birlikte sunulmaktadır. *Sünen*'de geçen hadislerin diğer kaynaklardaki tahriçleri hiç yapılmamıştır. Eğer hadis, *Kütüb-i Sitte* içinde sadece İbn Mâce'nin *Sünen*'inde bulunan *zevâid* türü bir rivâyet ise nâşirin, Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî'nin (ö.840/1436) *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi İbn Mâce* adlı eserinden alarak söz konusu hadisin altına "fi'z-zevâid" diyerek dercettiği, rivâyetin güvenilirliği hakkındaki bilgiler "not: Zevâid'de şöyle denilmiştir" ifadesiyle tercüme edilmiştir. Hatipoğlu burada verilen bilgilerin, tercüme ve şerhinde esas aldığı neşri gerçekleştiren Muhammed Fuâd Abdülbâki'ye ait olduğunu zannetmiştir. Oysa bu bilgiler Bûsîrî'nin *Misbâhu'z-züccâce*'sinden alınarak ilgili hadislerin altına nâşir tarafından eklenmiştir.

Her ilim dalında olduğu gibi, hadislerin tercüme ve şerhini yapanlarda da bulunması gereken vasıflardan birisi, hadis ilimlerine uzmanlık derecesinde vukûfiyet olmasıdır. Yeterli hadis formasyonu almamış kişiler Arapça ve diğer âlet ilimlerindeki donanımları ne kadar kuvvetli olursa olsun, alanın gerektirdiği kitâbiyât ve ıstılah bilgisi eksikliği nedeniyle hatalara düşebilmektedirler. İbn Mâce'yi tercüme ve şerh eden merhum Haydar Hatipoğlu'nun da, gerçekten ciddi bir medrese eğitimi almış

53 Şükrü Özen, Teftâzânî'ye nisbet edilen bu eserin ona aidiyeti hakkında birtakım şüpheler dile getirir. Özen'e göre gerek şerhin yazım tarihi (6 Ramazan 812 / 12 Ocak 1410) gerekse müellifinin mukaddimede isimlerini verdiği hocalarının vefat tarihlerinin Teftâzânî'den sonraki yılları göstermesi kitabın kendisine ait olmadığını kanıtlamaktadır. Bkz. Özen, "Teftâzânî" *DİA*, c. 40, s. 307.

olmasına rağmen, hadis ilimlerinin uzmanlık isteyen meselelerinde bazı sürçmeleri olmuştur.⁵⁴

Seksenli yıllarda Talat Koçyiğit, dönemin *Tercüman* gazetesinin kültür hizmeti projesi kapsamında neşrettiği kitaplar arasında çıkan *Tercüman Hadis-i Şerif Külliyyatı I* (İstanbul 1983) eseriyle hadis şerhi sahasında ikinci telifini gerçekleştirmiştir. Birinci cilt olan bu eser *Kütüb-i Sitt'e* den derlenmiş çeşitli hadislerin Arapça metin, tercüme ve açıklamasını içermektedir. Eserin ikinci cildi Cemal Sofuoğlu ve Salih Akdemir tarafından yazılmış olup *Tercüman Hadis-i Şerif Külliyyatı 2* adıyla bir yıl sonra neşredilmiştir. Bu cilt de çeşitli kaynaklardan derlenmiş 332 hadislin Arapça metin, tercüme ve açıklamalarını ihtiva etmektedir.

İstanbul'daki Fatih İskenderpaşa Camii'ne tayininden (1958) itibaren, her pazar ikindiden sonra temsilcisi olduğu dergâhın kadim müşid ve âlimi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (1813-1893) derlediği hadis kitabı *Râmûzü'l-ehâdis*'ten⁵⁵ sohbet şeklinde dersler veren Nakşibendiliğin Hâlidîyye kolu şeyhi Mehmed Zahid Kotku'nun (1897-1980) *Hadislerle Nasihatler I* ve *Hadislerle Nasihatler II* (İstanbul 1984) isimli eserleri hayatın içinden sūfi bakışı yansıtmaktadır. Söz konusu iki eser, sohbetlerinde takip ettiği *Râmûzü'l-ehâdis*'den seçtiği hadislerin müellif tarafından yapılan açıklamalarından müteşekkildir. *Hadislerle Nasihatler I* de toplam 180 hadis zikredilmiştir.⁵⁶ Ayrıca Mehmed Zahid Kotku'nun 1975 yılı Mayıs ve Haziran aylarında İskenderpaşa Camii'nde yaptığı *Râmûzü'l-ehâdis* derslerinin kayıt çözümlerinden Metin Erkaya'nun

54 Bunların örnekleri ve *İbn Mâce Şerhi*'nin kaynakları hakkında bkz. Erdinç Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar –Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz-", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, c. 6, sy. 2, s. 9-13.

55 Gümüşhânevî'nin hadis alanında yazdığı önemli eseri *Râmûzü'l-ehâdis* son dönemin en çok okunan hadis kitaplarından birisi olmuştur. Eserin içerdiği 7103 hadislin 6402'si kavfi ve fiili merfû rivayetlere, 701'i Resûlullah'ın hilye ve şemâline dairdir. Hadisle ilgili bu eseriyle Gümüşhânevî; zamanın ihtiyaçlarına göre yeni hadis kitapları tasnif etmek ve hadislerin sıhhat ve mânâ bakımlarından yeniden değerlendirmesini yapmak şeklinde iki önemli tavrı sergilemiştir. Eser, toplumu hadisle eğiten, zühd eğitiminde hadisi esas almak suretiyle tasavvufî düşüncüyü Kur'ân ve Sünnet'e uygun çizgiye çekmeye çalışın, rivayetleri değerlendirme yöntemleri birbirinden farklı olan tasavvuf ehliyle hadis ehli arasındaki mesafeyi kapatma yolunda atılan bir adım olarak değerlendirilebilir (İbrahim Hatiboğlu, "Râmûzü'l-ehâdis", *DİA*, İstanbul 2007, c. 34, s. 454-455).

56 Mehmed Zahid Kotku'nun *Hadislerle Nasihatler I* eseri üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bkz. Gülten Yılmaz, "Mehmed Zahid Kotku'nun Hadislerle Nasihatler –İsimli Eserindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. Tezin sonuç bölümünde şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: "Eserdeki hadisler bize manevî değerlerin maddî değerlerden üstün tutulduğunu, müellifin hadis rivâyetini değil, hadisle ameli ön plana çıkardığını gösterir. Nebevî buyruğu, aslında bireysel ve toplumsal ahlâkın düzelmesi, helâl-haram çizgisini belirleme, müjdeleme, uyarma, Allah'ın sevgisini ve rızasını kazanmak için kullandığı görülür. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, hadise dair eserlerinde bile müellifin tasavvufî şahsiyetinin ön plana çıktığı gözlemlenir" (s. 110).

neşre hazırladığı *Hadis-i Şeriflerle Peygamber Efendimiz (s.a.v) Hazretleri'nin Şemai, Ahlâk ve İtiyatları* (İstanbul 1993) isimli bir kitap da bulunmaktadır.

Akademik kariyerini tasavvuf alanında yapmakla birlikte değişik sahalarda kalem oynatan Yaşar Nuri Öztürk'ün *Kendi Dilinden Son Peygamber (Kırk Hadis Şerhi)*'i (İstanbul 1984), seçilen hadislerin; yaradılış, beden, kişilik, görev ve salâtü selâm şeklinde beş ana başlık altında yorumlanmasından meydana gelmiştir. Müteakip baskılarında muhtelif kaynaklardan seçtiği hadisleri 126'ya çıkaran Öztürk, esere "O'nun ümmeti" ve "duaları" adıyla iki başlık daha eklemiş ve böylece eserin hacmi ilk baskıya oranla yaklaşık dörtte üç artmıştır. Mezkûr eserle ilgili hadis akademisyeni Bünyamin Erul geniş bir eleştiri yazısı yayımlamıştır.⁵⁷

Önceleri bir tek kişinin üstlenerek yürüttüğü temel hadis kaynaklarının şerhi çalışmaları, yerini Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde ekip çalışmasına bırakarak farklı bir mahiyet kazanmıştır. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar ve Necat Akdeniz'in⁵⁸ telifi olan *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*⁵⁹ *Kütüb-i Sitt'e*'nin üçüncü kitabını da tam metin ve şerhiyle ilim dünyasına hediye etmiştir. Eserin birinci cildi 1987'de neşredilmiş, muhtemelen bazı aksaklıklar nedeniyle sonuncusu olan on altıncı cilt ancak 2003'de yayımlanmıştır. Eser; ilk sekiz cildin redaksiyonunu yapan ve başına otuzun üzerinde kaynağa müracaatla üç bölümlük doyurucu bir mukaddime yazan, hadis ilminde mütehasıs ve velut bir akademisyen olan İsmail Lütü Çakan'ın destekleriyle zengin bir muhteva arz etmiştir.

Şerhi yapanlar açıklama bölümlerinde üç husus hakkında malumat sunmaya gayret ettiklerini ifade etmektedirler: 1. Hadisin diğer hadis kitaplarındaki rivâyetlerine ve sıhhati konusunda söylenenlere işaret. 2. Hadisin anlaşılması bakımından izaha muhtaç yönlerini açıklamak. 3. Hadisin fikhî yönünü ve o konuda çeşitli mezheplerin ve âlimlerin görüşlerini vererek her birinin delillerini ve karşı görüşte olanların bu delillere bakış açılarını ele almak. Bu çalışmada *Sünen* üzerine yapılan şerhlerden en çok Hattâb es-Sübkî'nin (ö. 1352/1933) nâtamam *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd*'ü ile oğlu Emin Mahmûd Hattâb'ın bu eseri tamamlamak maksadıyla -o da tamamlayamamıştır- kaleme aldığı *Fethu'l-meliki'l-ma'bûd tekmiyetü'l-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd*'undan istifade edilmiştir. Ebû Dâvûd'u şerhedenler hadislerin tahrifini

57 Erul yazısında esere yönelttiği tenkitleri şu sekiz maddede toplamıştır: 1. Kullanılan rivayet malzemesinin sıhhati ve uydurma rivayetler, 2. Spekülatif bilgiler, 3. Çeviri hataları, 4. Rivayetlerin bağlamı ve delaleti bakımından verilen bilgiler, 5. Çalışmada kullanılan kaynaklar, 6. Maddi bilgi hataları, 7. Yazarın üslubu, 8. Kitabın ortaya koyduğu peygamber tasavvuru. (Bünyamin Erul, "Yaşar Nuri Öztürk'ün Kendi Dilinden Hazreti Muhammed", 2003, *İslâmiyat*, c. 6, sy. 2, s. 161-172).

58 Necati Yeniel ve Hüseyin Kayapınar bütün ciltlerde görev almış, Necat Akdeniz ise 6, 9 ve 10. ciltlerde katkı yapmıştır.

59 Kontrolünü Mehmet Savaş'ın yaptığı eserin ilk sekiz cildinin redaksiyonunu İsmail L. Çakan; 9 ve 10. cildi Selim Tekin; 11. cildi Kazım Sağlam; 12, 13, 14, 15. cildi Mehdi Ali Keskin; 16. cildi Beşir Eryarsoy yapmıştır.

Concordance'a uygun olarak⁶⁰ yapmışlar ve fakat kendi beyanlarının da ortaya koyduğu gibi, bu eserdeki atıfların doğruluğunu ilgili kaynaklardan tahkik etmişlerdir.⁶¹

Çalışkan ve üretken bir akademisyen olan pek çok dînî eserin müellifi İbrahim Canan'ın (1940-2009) imzasını taşıyan *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Ankara 1988-1994) adlı eser bu dönemin sonlarında basılmıştır. Eser İbnü'd-Deyba'ın (ö. 944/1537) *Teysîru'l-vüsûl ilâ Câmi'i'l-usûl*'ünün tercüme ve şerhidir. İbnü'd-Deyba' ise bu kitabında, Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *Câmi'u'l-usûl min (li) ehâdisi'r-Resûl*'ünü esas almış, bundaki mükerrer hadisleri çıkarıp olmayan bazılarını da ekleyerek eseri meydana getirmiştir. Yani *Teysîru'l-vüsûl* esasen *Câmi'u'l-usûl*'ün yeni bir tertiple oluşturulmuş muhtasarıdır. Her iki eser de *Kütüb-i Sitte*'den seçilen hadislerden derlenmiş, fakat altıncı kitap olarak İbn Mâce'nin *Sünen*'i değil İmam Mâlik'in *Muvatta'*ı esas alınmıştır. Bu yüzden İbrahim Canan, sonraki dönemlerde *Kütüb-i Sitte* denilince İbn Mâce'nin *Sünen*'inin de bulunduğu altı kitap⁶² kastedildiği için İbn Mâce'nin *Sünen*'inde bulunup da diğerlerinin eserlerine almadıkları hadisleri, şerhinin sonuna on yedinci cilt olarak ilave etmiştir. Daha sonra *Zaman* gazetesinin abonelerine promosyon olarak verdiği nüshada eserin isminin *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte* şeklinde yazılması kitabın bütün *Kütüb-i Sitte* hadislerini içerdiği şeklinde yanlış bir anlamaya sebebiyet vermiştir. Oysa eser, esasen *Kütüb-i Sitte*'nin bütün hadislerini ihtiva etmeyen bir muhtasardır.

Eserin birinci cildi ile ikinci cildin bir kısmı (s. 172'ye kadar) Canan'ın hadis tarihi ve usulü konularına dair yazdığı kendi telifi olan *mukaddime*dir. Nitekim bu kısım daha sonra tek cild halinde bir miktar kısaltılarak müstakil olarak da neşredilmiştir.⁶³ Canan, eserinde, İbn Hacer'in Buhârî şerhi *Fethu'l-bârî*'den epey istifade etmiştir. Bunun kadar olmasa da Aynî'nin Buhârî şerhi *Umdetü'l-kârî*'den de yer yer faydalanmıştır. Ayrıca Canan, Tebrizî'nin (ö. 741/1340) *Mişkât*'ının şerhleri olan Tibî'nin (ö. 743/1342) *Şerh*'i ile Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1606) *Mirkât*'ını da önemli ölçüde kullanmıştır. Kitapta hadislerin tahrirleri akademik yönetime uygun şekilde yapılmıştır.

60 Hadislerin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin cilt ve sayfa numarası; Buhârî, Ebü Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin kitap ismi (ana bölüm) ile bâb numarası; Müslim ve Muvatta'ın ise kitap ismi (ana bölüm) ile ana bölümün müteselsil hadis numarasının gösterilmesi *Concordance*'a (*el-Mu'cemü'l-müfhehres li elfâzi'l-hadisî'n-nebevî*) dayanan yerleşik uygulamadır.

61 Tafsilat için bkz. Ahatlı, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebü Dâvud, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz-", s. 9, 13-15.

62 Buhârî, Müslim, Ebü Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin eserleri.

63 *Mukaddimenin* tanıtımı için bkz. Nihat Yatkın, "Prof. Dr. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (Mukaddime Kısmı), Akçağ Yayınları, Ankara 1988 (I-II Cilt)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sy. 32, s. 215-222.

Canan'ın şerhinde dikkati çeken ve öteki şerhlerde hemen hemen hiç tesadüf edilmeyen bir husus da, onun eserinde, Bedüzzaman Saîd Nursî'nin *Risâle-i Nûr Külliyyâtı*'ndan hadisın açıklamasına bir katkı olmak üzere bazen bir paragraf bazen de birkaç sayfa sadeleştirme yapmaksızın aynen iktibaslarla bulunmasıdır.⁶⁴ Yine bu eserde dikkati çeken farklı bir özellik, şârihin daha önce üzerinde çalışıp kitap, makale ya da tebliğ olarak neşrettiği bazı çalışmalarının ilgili bölümlerini konuyla irtibatlı gördüğü hadislerin peşine olduğu gibi ekleyerek kendi çalışmalarını şerhine bir kaynak yapmasıdır. "Bu dünya dışında başka dünyalar var mı?",⁶⁵ "imamet ve itaat meselesi",⁶⁶ "karı ve kocanın karşılıklı hakları",⁶⁷ "İslâm'da istişare ve kadınlarla istişare",⁶⁸ "İslâm'da ırkçılık"⁶⁹ gibi başlıklarda daha önce yaptığı çalışmalarını ya tamamen ya da kısmen şerhe eklemiştir. Ayrıca Tıbb-ı Nebevî hadislerinin açıklaması gibi özel önem atfedip ayrıntılı bilgiler verdiği bazı konularda eski ve çağdaş müelliflerin eserlerinden özetler yaparak bir anlamda söz konusu eserleri de okuyucuya tanıtmış olmaktadır.⁷⁰ Eser, hadislerin günümüz bilimsel verileriyle açıklamalarına yer vermesi, çok teknik sayılmasa da yine çağımızda revaç bulan psikoloji, sosyoloji ve hukuk felsefesine dair bilgileri hadisın izahında kullanmaya çalışması yönüyle farklı bir çığır açmıştır denilebilir.⁷¹

F. Doksanlı Yıllar

Doksanlı yılların başları hadis ilminin değişik dallarında artarak devam eden yeni neşirlere karşın hadis şerhçiliği açısından durağan bir dönem sayılabilir. Ancak bibliyografyada müşahade edileceği üzere hadis şerhiyle alakalı makale neşirlerinde gözle görülür bir artış başlamıştır. Doksanlı yılların sonunda ise makale yayımları daha da artmıştır. Bu devrede Arapçadan İslâmî eserler tercüme eden, dînî edebiyat alanıyla yakından ilgili, aynı zamanda *İslâmî Edebiyat Dergisi*'nin Genel Yayın Yönetmeni Ali Nar'ın önceden *Kırk Hadiste Müslümanın Hüviyyeti* adıyla yayımlanmış eseri, *Kırk Hadisle Müslüman Kimliği* (İstanbul 1993) ismiyle tekrar neşredilmiştir.

64 Msl. bkz. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, c. 4, s. 142; c. 6, s. 334-335, 389; c. 14, s. 354.

65 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. 6, s. 373-382.

66 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. 2, s. 276-302.

67 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. 2, s. 306-307.

68 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. 16, s. 125-166.

69 Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. 4, s. 255-271.

70 Msl. bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, c. 11, s. 225-254, 378-397.

71 Bu eserle ilgili diğer değerlendirmeler için bkz. Erdinç Ahatlı, "Klasik ve Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği: Şekil ve Muhteva Açısından Bir Mukayese", *İslam ve Klasik*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2008, s. 39-52. [Uluslararası *Klasik Yeniden Düşünmek* Sempozyumu (8-10 Ekim 2004) Tebliğleri]; Harun Özçelik, "Prof. Dr. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Tercüme ve Şerh Kısmı), Akçağ Yayınları, Ankara 1988 (II-XVIII Cilt)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sy. 32, s. 223-235.

Bu dönemde İbnü's-Salâh (ö. 643/1345), Alâî (ö. 761/1359) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) gibi hadis ilminin zirve âlimleri nezdinde *Kütüb-i Sitte*'nin İbn Mâce yerine altıncı kitabı sayılan Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen*'inin tam metin tercüme ve şerhinin neşredilmesi rivâyet asrı temel hadis kaynaklarından birisini daha talipleriyle buluşturmuştur. Altı cild halinde *Sünen-i Dârimî, Tercüme, Şerh ve Tahkik* adıyla yayımlanan eser (İstanbul 1994), alanında müdekkik, mütehasıs ve mütebahhir bir akademisyen olan Abdullah Aydınlı'nın yoğun emeğinin mahsulüdür.

Aydınlı, esere 223 dipnot göstererek ve pek çok kaynaktan faydalanarak yazdığı yaklaşık altmış sayfalık giriş bölümünde; “hadis coğrafyası” ve “hadis ilminde kadınlar” gibi özgün konulara yer vererek hadis usulü ve tarihini özetlemiş, Dârimî ve *Sünen*'ini oldukça detaylı bir şekilde tanıtmıştır. Eserin şerhinde şu yöntem izlenmiştir: Arapça metni verilen hadisin senediyle birlikte tam tercümesi yapıldıktan sonra gerek görülen bazı hadislerin peşine “açıklama” başlığı düşülmüş ve hadisin anlaşılmasına dair çoğu zaman kısa izahlar yapılmıştır. Açıklamalarda fikhî konuların tafsilatına girilmemiş, mezheplerin görüşleri delillerine de işaret edilerek kısaca verilmiş ve özellikle zahiren birbirine zıt görünen hadislerin anlaşılması üzerinde durulmuştur. Açıklama bölümünde verilen bilgilerin kaynakları genellikle gösterilmiştir. Kaynak gösterilmeyen yerlerde İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*, Mubârefürî'nin *Tuhfetü'l-ahvezî* ve Hattâb es-Sübki'nin *el-Menhel* isimli şerhlerinden istifade edilmiştir.⁷² Türkçe hadis şerhleri içerisinde Ahmed Davudoğlu'nun *Müslim Şerhi*'yle birlikte senedlerin de tercüme edildiği ikinci ve son eser olmakla *Dârimî Şerhi* ayrıncı bir niteliğe sahiptir. Yine bu eserde diğer bütün şerhlerden farklı olarak hadis tahricleri *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ile sınırlandırılmaksızın mütekaddim ve müteahhir pek çok kaynak dikkate alınarak yapılmıştır.⁷³

Akademik kariyerini Tefsir sahasında yapan Abdülaziz Hatip'in *Hadisler Işığında İman İslâm İhsan* (İstanbul 1995) adıyla yayımlanan kitabı, hadis şerhçiliği edebiyatına farklı ama yakın branştan bir zenginlik kazandırmıştır. Eser on üç bölüm altında 119 hadisin tercümesi ve kısa açıklamalarını içermektedir. Yine Abdülaziz Hatip'in İsmail Mutlu ve Şaban Döğen'le ortak hazırladıkları, *Câmiu's-sağîr: Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi* (İstanbul 1996) isimyle neşredilen kitap üç ciltlik izahlı bir tercümedir. Bu eser yukarıda bazı şerhleri tanıtırken bahsi geçtiği üzere hatırı sayılır miktarda derleme eserin kaynağı olan Suyûtî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'inin muhtasarıdır.

Doktorasını Türkiye'de yapan Pakistanlı araştırmacı H. Zaferullah Daudî ile tasavvufun temel öğretilerinin hadislerdeki dayanaklarını doktora tezi olarak

72 Aydınlı, *Dârimî Şerhi*, c. 1, s. 6 (Önsöz).

73 Tafsilat için bkz. Ahatî, “Cumhuriyet Dönemi Türkçe Hadis Şerhlerine Dair Bazı Mülâhazalar -Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Dârimî Şerhleri Üzerine Bir Analiz-”, s. 10, 15-16.

takdim etmekle konunun uzmanı olan akademisyen Ahmed Yıldırım'ın, hadisleri tahriçli ve açıklamalı şekilde tercüme ettikleri Şeyh Eşref Ali Tânevî'ye ait iki kitap *Hadislerle Tasavvuf* (İstanbul 1996) adıyla neşredilmiştir. Eser, Eşref Ali Tânevî'nin 330 hadisi açıkladığı *Hakikatü't-tarîka mine's-sünneti'l-enîka* ile 20 hadisi yorumladığı *en-Nüketü'd-dakîka mimmâ yete'allaku bi'l-hakîka* adlı eserlerinin tercümesidir. Eserde önce tasavvufî prensiplere konu olan hadisler verilmiş, sonra bu hadise bağlı kalınarak İslâm'ın zahirî hükümlerine uygun açıklamalarda bulunulmuş, en nihayet uyulması gereken önemli ilkeler tespit edilmiştir.

Eğitimci yazar Halil Atalay'ın, üzerinde en çok kalem oynatılan kırk hadis türünde *40 Hadiste Hayatımız* (Konya 1997) ve *40 Hadiste İslam Ahlakı* (Konya 1998) ismiyle neşredilen eserleri doksanlı yılların ikinci yarısında yayımlanmıştır. Keza nezih üslubuyla, derin bilgisiyle, klasik kaynaklardaki çarpıcı anekdotları günümüze taşıyarak yazılarında maharetle kullanmasıyla akademik mahfillerde saygın bir mekân edinmiş olan Zekeriya Güler, *40 Hadiste Kadın* (Konya 1997) isimli kitabıyla hadis şerhçiliğine dair ilk eserini bu dönemde neşretmiştir.

Derleme hadis kitapları arasında *Kırk Hadis*'iyle birlikte çok yaygın bir şekilde okunan ve üzerinde pek çok çalışma yapılan en önemli eserlerden birisi tartışmasız Nevevî'nin *Riyâzü's-sâlihîn*'idir. Şüphesiz bunda eserin muhtevası ve sistematiğinin mühim etkisi vardır.⁷⁴ Söz konusu eserin Türkçeye bir kısmı açıklamalı epey miktarda tercümesi yapılmıştır. Bunların en mükemmeli M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük'ün müşterek hazırladıkları *Riyâzü's-sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* adıyla neşredilen eserdir. İlk beş cildi 1997 yılında yayımlanan ve altı yıllık kolektif bir çalışmanın ürünü olan bu eserin yazarları, sahip oldukları geleneksel hadis birikimlerinin yanında, toplumun içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartları da iyi tahlil edebilen yönleriyle, halkımızın ihtiyacına cevap verecek bir eser ortaya koymuşlardır.

Geniş ve kullanışlı bir indeksle birlikte sekiz cilt olarak yayımlanan eserde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmış, hadislerin daha kolay anlaşılmasını sağlayacak tarihî alt yapı ve arka plan takdim edilmiş, hadisi rivâyet eden sahâbiler ilk geçtiği yerde tanıtılmıştır. Hadislerin kaynaklarının akademik yönüme uygun şekilde verildiği eserde, âyet ve hadisler, fikhî, kelâmî veya felsefî tartışmalara girmeksizin sade ve anlaşılır bir tarzda farklı görüşler arasından birisi tercih edilerek açıklanmıştır. Yine ortalama okuyucunun anlama seviyesi dikkate alınarak, hadis ilmine ait terimlere fazla girmeksizin insanların daha kolay istifadesi hedeflenmiş, dolayısıyla açıklamalarda günümüz şartları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca her hadisle ilgili olarak, açıklamalar başlığı altında akla gelebilecek sorular cevaplandırılmış, merak edilebilecek bilgiler sunulmuş, verilmek istenen mesajlar verilmiştir. Bir veya birkaç hadisin tercüme ve açıklamasından

74 Bkz. Hayati Yılmaz, "Bir Hadisçinin Bireysel ve Toplumsal Eğitim Projesi –Nevevî ve *Riyâzü's-sâlihîn*'i Okumak-", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 14, s. 67-88.

hemen sonra, “hadisten öğrendiklerimiz” başlığı altında, hadisten çıkarılabilecek hükümler, hatırdı kalacak tarzda maddeler halinde ifade edilmiştir.

Yazarlardan her birinin diğerlerinin telif ettiği yerleri okumaları esere bir bütünlük kazandırmış, böylece kitapta mükerrer olan hadislerin açıklamalarında aynı bilgileri tekrardan sakınılmıştır. *Riyâzü's-Sâlihîn Şerhî*'nin önsözünde şârihler “*Kütüb-i Sitte* şerhleri yanında Ali el-Kârî'nin *Mirkâtü'l-mefâtih* adlı pek değerli *Miškâtü'l-Mesâbih* şerhi daima göz önünde bulundurulmuştur”⁷⁵ diyerek yararlandıkları kaynaklardan bir kısmına işaret etmişlerdir. Bununla birlikte şerhte *Riyâzü's-Sâlihîn* üzerine yazılan ilk şerh olma özelliğine sahip İbn Allân'ın (ö. 1057/1647) *Delîlü'l-fâlihîn li turuki Riyâzi's-Sâlihîn* adlı eserden de istifade edildiği anlaşılmaktadır.⁷⁶

Hz. Peygamber'in bedenî yapısını, ahlâkını, giyiniş tarzını, özetle hususi hayatını anlatan en meşhur ve muteber kaynak olan Tirmizî'nin (ö. 279/892) *eş-Şemâilü'n-nebevîyye*'si, Ali Yardım (1939-2006) tarafından *Peygamberimiz'in Şemâilî* (İstanbul 1997) adıyla bu dönemde tercüme ve şerh edilerek neşredilmiştir. Hadis sahasındaki akademik çalışmalarının yanında Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserler ile yurdumuzun çeşitli yerlerindeki kitâbeler ve mezar taşları üzerinde çalışmaları da bulunan merhum Ali Yardım, bu eseri peyderpey hazırlayarak ancak yirmi iki yılda bitirebilmiştir. Eserde, hadislerle ele alınan konuların *eş-Şemâil*'in sırası büyük ölçüde korunarak, ilgili diğer kaynaklardan da yararlanılmak suretiyle açıklaması ve değerlendirmesi yapılmıştır. Bu noktada en önemli şekli değişikliğin önce açıklamaların, sonra metinlerin verilmesi olduğu söylenebilir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi benzer bu usûlü daha önce Necip Fazıl Kısakürek *Efendimiz Kurtarıcımız Müjdecimizden Nur Harmanı* kitabında uygulamıştı.

“Ali Yardım'ın bu eseri büyük bir emeğin mahsulüdür. Yazar, ele aldığı konunun önemini farkında olarak her satırına, her kelimesine yansıyan bir özen göstermeye çalışmıştır. Bunu yaparken ilmî ölçülere riayetini yanında genel okuyucu kitesini de göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Onun, önceki yazılarında da müşahade edilen dil ve üslûb titizliği bu eserinde çok daha mükemmel bir noktaya yükselmiştir. Böylece, okurken ilmi bir eser okuma zevkini tatmanın yanında edebi bir metin okuma hazzı da duyulan bir kitap ortaya çıkmıştır”⁷⁷

75 M. Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Raşit Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, 1-8 c., İstanbul 1421/2001, c. 1, s. 9.

76 Bkz. İbrahim Hatiboğlu, “Riyâzü's-sâlihîn Şerhi”, *Altınoluk Dergisi*, 1998 (Mayıs), sy. 147, s. 37-40; Ahatlı, “Klasik ve Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği: Şekil ve Muhteva Açısından Bir Mukayese”, s. 39-49.

77 Abdullah Aydın, “Peygamberimiz'in Şemâilî”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 2, s. 296. Aydın mezkûr tanıtım yazısında eserde gördüğü bazı eksik noktaları da belirtmiştir (s. 296-300); krş. Abdullah Aydın, *Hadis Yazıları*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014, s. 407-412.

G. İki Binli Yıllar

İki binli yıllarda hadis şerhçiliği açısından yeni eserler neşredilmeye devam etmiştir. Türkiye’de, en önemli eseri kabul edilen ve *Kur’ân Mesajı Meâl-Tefsir* adıyla tercümesi yayımlanan kitapla tanınan Yahudi asıllı Müslüman âlimi ve siyaset adamı Muhammed Esed’in (1900-1992), hadislerle ilgili eseri de *Sahîh-i Buhârî İslamın İlk Yılları* (İstanbul 2000) adıyla neşredilmiştir. Bu kitap, Muhammed Esed’in *Sahîh-i Buhârî*’den seçtiği dört *kitâbın* (ana bölüm) İngilizceye tercüme ve dipnotlarla açıklaması olan eserin Türkçe çevirisidir. Eserde *Sahîh-i Buhârî*’den “vahyin başlangıcı (bed’ü’l-vahy)”, “Hz. Peygamber’in ashâbının faziletleri (fedâilü ashâbi’n-nebî)”, “İslâmın İlk Yılları”⁷⁸, “Hz. Peygamber’in savaşları (kitâbü’l-meğâzî)” bölümleri tercüme edilip kısa açıklama notları düşülmüştür.

Osmanlı döneminde hadis ilmine hizmeti dokunmuş ilim adamlarının tanıtımı ile hadis ilmi alanında hazırlanmış eserleri yeniden neşrederek günümüzle tanıştırmayı hedefleyen Dârulhadis Yayınevi, bu dönemde gündemiyle alakalı yeni yayımlarına devam etmiştir. Muhyiddîn Seydî Çelebi’den (ö. 931/1525) *Buhârî’de Yönetim Esasları* adıyla tercüme edilen *Müstahrec Mine’l-Buhârî* (İstanbul 2000) bunlardan birisidir. Eser Mehmet Erdoğan tarafından tercüme edilip takdim yazılarak yayına hazırlanmıştır. Aslında siyâsetnâme türü sayılabilecek eser, Muhyiddîn Seydî Çelebi’nin Buhârî’nin *Sahîh*’inden seçtiği hem yöneticiye halkın itaatini sağlayıcı hem de yöneticinin halka karşı sorumluluklarını hatırlatıcı hadislerin açıklamalarından meydana gelmektedir.

Akademik çalışmalarının önemli bir kısmı çağdaşlaşma dönemi hadis tartışmaları ve dîni islahat düşüncesiyle ilgili olan İbrahim Hatiboğlu, yukarıda tanıtımı yapılan Mehmet Arif Bey’in *Binbir Hadis*’inden seçtiği kırk hadisi *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut* (İstanbul 2000) ismiyle yayına hazırlamış, “takdim” kısmında kayda değer tahliller yapmıştır. Yine Dârulhadis Yayınevi’nin neşrettiği eserde Mehmed Ârif’in, son dönem Osmanlı toplumu ve ilmiye sınıfına yönelttiği eleştirileri ve Hz. Peygamber’in hadislerinden hareketle ortaya koyduğu çözüm yolları yansıtılmaya çalışılmıştır.

Selahattin Yıldırım ve Necdet Yılmaz’ın yayına hazırladıkları Erzurumlu Darîr Mustafa Efendi’nin *Yüz Hadis Yüz Hikâye*’si (İstanbul 2001) hadisleri hikâyelerle izah eden değişik bir türün misalidir. Nebi Bozkurt’un tercüme ettiği Mustafa Halebî’nin eseri *Hadisler Işığında Helal Kazanç Yolları Dürretü’l-Âfâk fî Husûli’l-Erzâk* adıyla (İstanbul 2002) gene Dârulhadis Yayınevi tarafından neşredilmiştir. Eserde “rızkı celbeden davranışlara dair” 48 hadis, “rızkı mani olan ve fakirliği celbeden davranışlarla ilgili” 101 hadis, “zenginliği celbeden davranışlar hakkında”

78 Muhammed Esed, elindeki Arapça nüshada başlık bulunmadığı için bu bölüme “İslam’ın Başlangıcı” adını kendisinin verdiğini beyan etmektedir (Esed, *Sahîh-i Buhârî İslamın İlk Yılları*, çev. Mustafa Armağan, 1. baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000, s. 140.

68 hadis, “rızkı celb için yapılması gereken iş ve dualar konusunda” 73 hadis ve açıklamalarına yer verilmiştir.

İsmail Lütfi Çakan, *Müslüman Kimliği*'ni (İstanbul 2002) salt akademik bir ürün ortaya koymanın ötesinde toplumsal sorunlara çare olması amacıyla telif etmiştir. Zira ona göre, yaşadığımız yirmi birinci asrın ilk yılları kültürel kimlik bakımından, geçmişten çok daha titiz ve bilinçli davranmayı zorunlu kılmaktadır. Eserde Buhârî'nin *Sahîh*'inin “Kitâbü'l-i'tisâm bi'l-kitâb ve's-sünne” ana bölümündeki (kitâb) her alt bölümden (bâb) seçilen bir hadis üzerine açıklamalar yapılarak Buhârî'nin Müslüman kimliğinin korunması için öngördüğü inanç, bilgi, bilinç ve yöntemleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Kitapta bu şekilde yirmi sekiz başlık altında 33 hadis şerh edilmiştir.

İsmail Lütfi Çakan'ın *Hadislerle Gerçekler –İslâm Öncelikli Bir Hayat İçin-* (İstanbul 2003) adlı eseri, İslâm öncelikli bir hayatı tesis etmenin kılavuzu olacak hadislerin açıklamalarından meydana gelmektedir. Eser *Altınoluk* dergisinde yazılan hadis yorumlarından 120'si bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Yorumlanan hadisler on iki ana başlık haline getirilerek tasnif edilmiştir. Aslında bu kitaptaki hadisler daha önce kırkar hadis halinde *Hadislerle Gerçekler –Kırk Hadis-* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1990-1993-1996) adıyla üç kitap olarak yayımlanmıştır. Bu eserde ise aynı hadisler yeni bir sistemle okuyucuya sunulmuştur. Yazar buradaki hedefini önsözde kısaca ifade etmiştir.

İki binli yıllar Necip Fazıl Kısakürek'ten sonra, başka şair, edebiyatçı ve fikir adamlarının, eserleriyle hadis yorumculuğuna renk kattıkları bir dönem olmuştur. İsmet Özel *Kırk Hadis* kitabıyla (İstanbul 2004) değişik bir pencereden hadisleri yorumlamıştır. Temeli Marmara FM'deki radyo sohbetlerine dayanan eser, gençlik döneminde Marksist ideolojiyle beslenen yazarın Müslüman kimliği benimsedikten sonra elde ettiği birikimle hadisler üzerinde geleneksel hadis yorumculuğundan bağımsız serbest düşüncelerinin ifadesidir. Eserde, dışarıdan bir bakış açısını yansıtması dolayısıyla bazen hadis sahasının ilmî anlayışına pek uymayan fikirler serdedilse de, belli kalıplara bağlı kaldıkları için hadisçilerin düşünemedikleri orijinal ve parlak değerlendirmelerle de karşılaşılacaktır.⁷⁹

Divan edebiyatı uzmanı İskender Pala'nın *Nurundandır Bütün Nurlar, Kırk Güzeller Çeşmesi* (İstanbul 2007) adıyla neşrettiği eseri, hadis şerhçiliğine edebiyatçıların katkısının diğer bir örneğidir. Eser, yazarın seçtiği, nezaket, tevekkül, sabır, tefekkür, sadakat, dua, kanaat, gözyaşı gibi değerleri ele alan kırk hadisın şiirlerle ve özlü sözlerle desteklenmiş edebî açıklamalarından oluşmaktadır.

Bu dönemde gerek önceki âlimlerin telif ettiği klasikleşmiş kırk hadis eserleri gerekse yeni derlemeler olarak epey miktarda kırk hadis türü yayınlar göze

79 *Kırk Hadis* eseri üzerinde İsmet Özel'le yapılan uzunca bir mülâkat *Rihle Dergisi*'nde yayımlanmıştır (yıl 1, sy. 2 (2008)). Aynı mülâkat *Kırk Hadis*'in Şûle yayınlarıncı yapılan 5. baskısının (İstanbul 2010) sonuna da konulmuştur (s. 235-255).

çarpmaktadır. Bunlar arasında, araştırma kısmını Hikmet Gültekin, metin kısmını Sami Erdem'in yayına hazırladığı İsmail Hakkı Bursevî'nin, *Kırk Hadis Şerhi* (İstanbul 2005) sayılabilir. Eserin birinci kısmı Bursevî'nin hayatı, eserleri, hadis-çiliği, kırk hadis edebiyatı ve İmam Nevevî'nin kırk hadisi konularını ele almakta (s. 11-143); ikinci kısım ise Nevevî'nin derleyip Bursevî'nin şerh ettiği kırk iki hadisi içermektedir (s. 143-528).

İbrahim Hatiboğlu'nun tercüme ettiği Nevevî'nin, *Kırk Hadis, Tercüme ve Şerh'i* (İstanbul 2005) konuyla ilgili bir diğer kitaptır. Eser, Nevevî'nin derlediği hadisler üzerine kendisinin yazdığı şerhin metinle birlikte tercümesidir. Kitabın 2011 baskısına Nevevî'nin kendi şerhinin Arapça orijinal metni de eklenmiştir.

Tahkikini H. Kâmil Yılmaz'ın yapıp *Şerhu'l-erba'in hadîsen*⁸⁰ adıyla daha önce neşrettiği Sadreddîn Konevî'ye ait eser, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi* (İstanbul 2010) ismiyle bu dönemde tercümesiyle birlikte yeniden yayımlanmıştır. Eser, Konevî'nin şerhettiği yirmi dokuz hadisin metin ve şerhinin tercümesidir. Kitabın sol tarafında Arapça metin sağında ise tercümesi verilmiştir. Her iki sayfa aynı rakamla gösterildiği için 177 sayfa olarak gözükken eser aslında 354 sayfadır. Konevî'nin aynı eserini, Hasan Kamil Yılmaz'ın tahkikini esas alarak Ekrem Demirli de tercüme etmiş ve *Şerh-i Hadis-i Erba'in Kırk Hadis Şerhi* (İstanbul 2007) adıyla yayımlanmıştır.

Konevî'nin mezkûr eserinin en son tahkik ve tercümesi Abdullah Aydınli tarafından yapılmıştır (İstanbul 2015). Aydınli bu eserin tahkikinde, yedi yazma nüshasıyla birlikte Münâvî'nin *Feyzu'l-kadîr*'de Konevî'nin *Şerh*'inden yaptığı alıntılardan da faydalanmış ve bunlardan istifadeyle sahîh bir nüsha oluşturmaya çalışmıştır. Daha önce iki ayrı tercümesi olmasına rağmen, Aydınli'yi bu eseri yeniden tahkik ve tercüme etmeye sevkeden amil, kendi ifadesinden de anlaşıldığı üzere⁸¹ önceki iki tercümedeki ciddi hatalardır. Aydınli bu eserin tercümesinden önce Sadruddîn Konevî'nin hayatı ve eserleri hakkında on yedi sayfalık (s. 8-25) bir mukaddime yazmıştır. Kitabın baskısı, bu mukaddimenin Arapçası da dâhil, eserin sol tarafında Türkçe, sağ tarafında ise Arapça metin verilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bibliyografyada tatad edildiği üzere Konevî'nin mezkûr eserinin başka tercümeleri de bulunmaktadır.

80 Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1990

81 Aydınli şöyle demektedir: "Elinizdeki bu çalışma anılan bu çeviri ve tahkiklerin görülmesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tahkik ve çevirilerde görülenleri 'Hayretinden parmağın dişler kim etse istimâ!' İnşallah bu çalışma böyle bir sonuca yol açmaz" (Sadruddîn Muhammed b. İshâk el-Malatî el-Konevî, *Kırk Hadis Şerhi –Câmi Kelimelerden Çıkarılan Hikmet Cevherlerinin Örtülerinin Açılması-*, tahkik ve ter. Abdullah Aydınli, 1. baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015, s. 18).

Hadis ilminde mühim bir mevki olan Hanbelî âlim İbn Receb'in (ö. 795/1393) meşhur eseri *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*'i⁸² de *Hadislerle İlim ve Hikmet* (İstanbul 2006) adıyla Ali Kaya tarafından tercüme edilerek üç cilt halinde neşredilmiştir. Eser, İbn Receb'in, Nevevî'nin *el-Erba'ün*'una⁸³ eklediği sekiz hadisle birlikte toplam elli hadisin geniş bir şerhidir.

Yukarıda kadınla ilgili derlediği kırk hadis şerhiyle, hadis yorumculuğunda ilk kitabını telif ettiğini belirttiğimiz Zekeriya Güler'in *Hadis Günlüğü* (Konya 2004) adını verdiği eseri, yayımlandığı tarihten beri müteaddit baskılar yaparak okuyucu nezdinde büyük bir teveccühe mazhar olmuştur. *Hadis Günlüğü* adı, geçmişte hicrî üçüncü asra kadar uzanan ve klasik hadis kitâbiyâtı arasında belli bir yeri olan "amelü'l-yevm ve'l-leyle"⁸⁴ tabirinden ilham alınarak konmuştur. Başta *Sünen* müellifi Nesâî (ö. 303/915) olmak üzere bazı hadisçiler bu isimde eserler yazmışlardır. Yetmiş hadisin şerhinden oluşan eser, iman, ibadet, zikir, duâ, ahlâk ve fıkıh-hukuk konularına ilişkin hadisler yanında, eğitim psikolojisi, siyaset-yönetim ve iktisat konularıyla ilgili hadisler de içermektedir. Ayrıca kitapta, hadis usûlü ve tarihine dair bazı teknik meselelere de temas edilmiştir.

Güler'in eserinde klasik "amelü'l-yevm ve'l-leyle" çalışmalarından daha kapsamlı bir yol takip edilerek, günlük hayatın akışına uygun, fert ve toplumu doğrudan ilgilendiren muhtelif konulara yönelik hadisler seçilmiştir. Hadislerin seçilmesinde, belki zamanın getirdiği pratik ihtiyaçlara yönelik ders ve sohbet ortamında veya panel ve konferanslarda yazara yöneltilen suallerin de rolü olmuştur. Hadisler, duyulan ihtiyaç ve şartlara göre bilhassa *Kütüb-i Tis'a*'dan (dokuz ana hadis kitabı) seçilmiş, her birinin kaynak değerine işaret edilmiş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Eser hazırlanırken akademik kriterler yeteri kadar dikkate alınmış ama pratik-sosyal fayda da göz ardı edilmemiştir. Bu nedenle eser için belki "yarı akademik yarı pratik" tabiri uygun düşebilir. Eseri benzerlerinden ayıran en önemli özellik, müellifin hadislerin izahlarında klasik ve modern pek çok kaynağa müracaat ederek harmanladığı bilgileri ahenkli bir sistem içerisinde metne dökebilmesi ve böylece okuyucuya zengin bir malzeme sunmasıdır. Bunun en büyük göstergesi kitâbiyât (bibliyografya) kısmında -emsallerine oranla iki veya üç katı- 140'ın üzerinde eserin zikredilmesidir. Yazar, *Hadis Günlüğü*'nü, her gün için bir hadis veya her hafta için yedi hadis okuma

82 Bu kitapla ilgili Muhammet Suiçmez, "İbn Receb el-Hanbelî ve *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* Adlı Eserindeki Hadis Şerhçiliği" adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 173 s.). Ayrıca bkz. Abdullah Karahan, *İbn Receb el-Hanbelî, Hayatı, Eserleri, Hadis İlmindeki Yeri*, Bursa: Emin Yayınları, 2012, s. 178-181.

83 Nevevî'nin *el-Erba'ün*'u ismine nispetle *Kırk Hadis* olarak geçse de eserde 42 hadis bulunmaktadır.

84 Hz. Peygamber'in günlük ibadet, dua ve zikirleri ile bu konudaki tavsiye ve uygulamalarını konu edinen bir tabirdir. Söz konusu kavram ve ilgili eserlerin tanıtımı için bkz. İsmail L. Çakan, "Amelü'l-yevm ve'l-leyle", *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 27-28.

programlarını da dikkate alarak 365'e tamamlamayı hedeflemektedir. Zekeriya Güler'in hadis şerhi alanında *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlâkı* isimli eseri de vardır.

Klasik hadis usulünün, hadislerin sahihini sahih olmayandan ayırmada yetersizliğini iddia ederek kendince yeni yöntemler önerdiği *Alternatif Hadis Metodolojisi*'nin yazarı ve hadisleri güvenilirlik açısından değerlendirmede ıstılahtaki tabirle *müteşeddid* sayılabilecek bir tavra sahip olan M. Hayri Kırbasoğlu, *Sünnet'ten Çağa Elli İki Mesaj* (Ankara 2005) adlı eserini günümüz hadis yorumculuğunun nasıl olması gerektiğini gösteren bir örnek olarak kaleme almıştır. Kendi ifadesiyle, kitapta geçen hadis yorumlarının birkaçı yıllar önce *Diyanet Gazetesi*'nde yayımlanmış, bazıları öğretmenlik deneme dersleri için öğrencilerinin istifadesine sunulmuş, bazıları ise medyadaki birtakım programlarda kullanılmış olmakla birlikte, tamamı baştan sona yeniden gözden geçirilmiş, güncelleştirilmiş ve birçok değişiklik ve ilavelerde bulunulmuştur.

Kırbasoğlu, benzerlerinde pek görülmeyen dokuz sayfalık uzunca takdim yazısında eseri telif etmedeki amacını, çerçevesini, hassasiyetlerini ve beklentilerini ifade etmiştir. Eserin öncelikle genel okuyucu kitlesine hitap eden bir düzeyi hedeflediği söylenebilir. Buna bağlı olarak yapılan yorumlarda, pratik amaçlar da öncelikle göz önüne alınmıştır. Bu sebeple eserde hem genel okuyucunun rahatlıkla okuyabileceği bir dil ve üslûp benimsenmiş, hem de her bir bölümün çeşitli pratik amaçlarla kullanmaya elverişli bir hacimde tutulmasına özen gösterilmiştir. Bu özellikleriyle eser, genel okuyucu kitlesi dışında, eğitim amaçlı olarak gerek Din-Ahlâk derslerinde örnek hadis yorumları, gerek camilerde hutbe metni olarak, gerekse daha başka amaçlarla kullanılacak metinler olarak tasarlanmıştır.

Yazar, eserine aldığı hadislerin tertibinde İslâm dünyasının karşı karşıya kaldığı sorunları dikkate alarak önem sırasına göre bir konu düzenlemesi yaptığını ifade eder. Hadislerin izahlarında sened, râvî, kavram ve dilsel bahislere yer verilmeyip hadisin bugün bize verebileceği mesaj merkeze alınmış, okuyucuyu bilgilendirme yanında bilinçlendirmek de hedeflenmiştir. Yapılmak istenen, rivâyetlerin altında yatan mânâ, ruh, ilke, değer, amaç veya hikmeti esas alarak, bu ruh ve ilkeler doğrultusunda çağdaş durumumuzu anlamlandırmaktan ibarettir. Yazara göre kitaptaki hadislerin yorumlanmasındaki "yorum"dan maksat, bir metnin dil, bağlam, tarih vb. açılardan incelenerek, gerekli açıklamaların yapılmasından ziyade, günümüz İslâm dünyasının çözüm bekleyen acil ve öncelikli meseleleri (olgu) ile bu meselelerle ilgili olabilecek hadis rivâyetleri (nass) arasında bağlantı kurmaktan ibarettir.

Müellife göre, eserde zikredilen hadisler temel hadis kaynaklarından seçilmiş ve isnadları itibariyle kabul edilebilecek standartta olanlar tercih edilmiştir. Bununla birlikte çok nadir de olsa, bir-iki rivâyetin isnadlarına dair bazı

mülâhazalara da işaret edilmiştir. Sened açısından gösterilen bu titizliğin yanında hadislerin muhtevalarının İslâm'ın temel esaslarıyla uyum arz etmesine de itina gösterilmiştir.

Yazarın eserde zikrettiği hadislerin isnadıyla ilgili esas aldığı yukarıdaki kritere uymadığı da görülmektedir. Mesela “Orucu Anlamak” başlığında yer verdiği ilk hadis olan “Oruç tutasınız ki, sağlıklı olasınız” rivâyetine düştüğü dipnotta, halk arasında meşhur olan hadisleri toplamak için kaleme alınan Sehâvî'nin *el-Makâsıdu'l-hasene'sine*, Aclûnî'nin *Keşfü'l-hafâ'sına* ve Muhammed Dervîş el-Hût'un *Esne'l-metâlib'ine* atıf yaptıktan sonra bu hadisin mezkûr eserlerde “Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde rivâyet edildiği zikredilmekteyse de, biz yerini tespit edemedik” demektedir.⁸⁵ Tespit edilebildiği kadarıyla bu hadis ilk olarak Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında Ebû Hureyre'nin (r.a.) merfû bir rivâyeti olarak şöyle geçmektedir: “*Gaza edin ganimet elde edersiniz, oruç tutun sıhhat bulursunuz, sefere çıkın zengin olursunuz*”.⁸⁶ Gösterilen yerde Taberânî (ö. 360/971), hadisin senedinde geçen Süheyl b. Ebî Sâlih'in hadisi bu lafızla sadece Züheyr b. Muhammed'den rivâyet ettiğini beyan eder. Heysemî (ö. 807/1405) seneddeki râvîlerin sika (güvenilir) olduğunu ifade etmiştir. Ancak Irâkî (ö. 806/1404) hadisin senedini zayıf saymaktadır. Söz konusu hadisle ilgili değerlendirmeleri nakleden Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (1914-1999) kendi kanaatini de senedin zayıflığı yönünde izhar eder ve Sağânî'nin (ö. 650/1252) bu hadisi mevzû saymasını aşırılık olarak nitelendirir.⁸⁷ Konunun biraz dışına taşmakla birlikte bu açıklamayı yapmakla amaçlanan husus, tarih boyunca kimi muhaddislerin hadis değerlendirmelerinde katı ve sıkı da olsalar, yazdıkları bazı eserlerde zayıf hatta mevzu rivâyet zikretmiş olmaları vakiasına işaret etmektir.⁸⁸

85 Kırbaçoğlu, *Sünnet'ten Çağa Elli İki Mesaj*, s. 180; a. mlf., *Eskimez Yeni Hz. Peygamber'in Sünneti*, s. 215.

86 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Ebû Muâz Târık b. İvadullah b. Muhammed-Ebû'l-Fadl Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995, c. 8, s. 174, no: 8312; Heysemî, *Mecma'u'l-bayreyn fi zevâidi'l-Mu'cemeyn*, nşr. Abdülkuddûs b. Muhammed Nezîr, Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1413/1992, c. 3, s. 85-86, no: 1467; a. mlf., *Bügyetü'r-râid fi tahkiki Mecma'iz-zevâid ve menba'îl-fevâid*, nşr. Abdullah Muhammed Dervîş, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1994, c. 3, s. 416, no: 5070.

87 Elbânî, *Silsiltü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1425/2004, c. 1, s. 420, no: 253.

88 Bu vesileyle 17-18 Aralık 2011'de Ankara'da gerçekleştirilen *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*'nda yaptığımız şu tespiti buraya kaydetmek yerinde olacaktır: Gazalî'nin *İhyâ'sını* asılsız ve mevzû rivayetler barındırdığı için tenkit eden âlimlerin bizzat kendileri de yazdıkları bazı eserlerde çelişkili bir durum sergilemişlerdir. Mesela *İhyâ*'ya yönelttiği acımasız tenkitler sebebiyle Endülüs'te yakılmasına fetva çıkarılmasının müsebbiplerinden birisi olan Kadı İyâz'ın *eş-Şifâ bi-tarifi hukûki'l-Mustafâ* adlı meşhur eseri benzer eleştirilere maruz kalmıştır. Zehebî *eş-Şifâ*'dan bahsederken “keşke onu uydurma hadislerle doldurmasaydı” (Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr., Beyrut 1405/1985, c. 20, s. 216) diyerek Kadı

Asrımızdaki müteşeddid tavrı hadis meşrebinin temsilcisi Kırbaçoğlu da eserindeki ilkesinin hilafına benzer bir olguyu ortaya koymuş olmaktadır.

Eserin “Çocuklarımız İslam’ın Geleceğidir” başlığında yazar “Bazı rivâyetlerde, yedi yaşına gelen çocuğa namaz kılmasının emredilmesi, on yaşına gelip de hâlâ kılmazsa dövülmesi yönünde ifadelere rastlanmaktadır. Bu gibi rivâyetlere bakarak, Hz. Peygamber’in çocukların eğitiminde hemen dayağı ön plana aldığı sanılmamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber’in bırakın küçük çocukları dövmeyi bir fiske dahi vurmadığı kaynaklarda açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu rivâyetlerin gerçekten Hz. Peygamber’e ait olup olamayacağı üzerinde de ayrıca durulması gerekir” dedikten sonra, dipnotta “Nitekim söz konusu rivâyetler üzerine yapılan bir çalışmada, isnad açısından da ortada birtakım problemlerin bulunduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır ki, bu da bizim bu tür rivâyetler konusundaki tereddütlerimizimizin haklılığını göstermektedir”⁸⁹ yargısında bulunarak Mustafa Ertürk’ün makalesini görüşünün mesnedi olarak kaynak gösterir.⁹⁰ Oysa bu makaleye Ahmet Tahir Dayhan tarafından ciddi tenkitler yönelten cevâbî bir makale yazılmış ve aynı dergide iki sayı sonra neşredilmiştir.⁹¹ İkinci makaledeki görüşlere iştirak edilmese bile akademik objektiflik, karşı görüşlere yer veren çalışmalardan da bahsedilmesini gerektirir. Ancak müellif ya söz konusu makaleye muttali olmadığından veya kasten ikinci makaleden söz etmemiştir. Birinci ihtimal nispeten

İyâz’a sitem eder. Kaderin garip bir cilvesi olsa gerek, hem Kadı İyâz’a söz konusu tenkidi yönelten hem de *İhyâ*’da bâtil hadisler bulunduğunu söyleyen Zehebî, büyük günahlara dair yazdığı *el-Kebâir* adlı eserine bazı mevzû ve çok miktarda aşırı zayıf hadis (tâlif) almada gevşek davranmakla eleştirilmiştir. *el-Kebâir*’de geçen kimi uydurma rivayetleri örnek olarak zikrettikten sonra Abdülfettah Ebû Gudde (ö. 1997) ifadelerini şöyle sonlandırır: “Keşke Zehebî, kitabını bu uydurmaların arındırsaydı. Şüphesiz [konuyla ilgili] sahih hadisler içerisinde, bırakın uydurmaları, zayıflara bile ihtiyaç hissettirmeyecek olanları vardır. Fakat her yağız atın bir tökezlemesi, her keskin nişancının bir ıskalaması ve her âlimin bir sürçmesi vardır” (Leknevî, *el-Ecvibetü’l-fâdile li’l-es’ileti’l-aşerati’l-kâmile*, nşr. Abdülfettah Ebû Gudde, Halep 1384/1964, s. 124-125 (nâşirin taliki). Hadis ilminde müteşeddid tavrıyla tanınan ve yukarıda sayılan âlimler gibi *İhyâ*’ya benzer eleştiriler yönelten Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzi de vaaz türü eserlerinde mevzû rivayetleri kullanmaktan kurtulamamıştır. İbnü’l-Cevzi’nin *Zemmü’l-hevâ, Telbîsü’l-İblîs, Ru’ûsü’l-kavâir, et-Tebîra* ve daha başka eserlerinde azımsanmayacak derecede uydurma ve aşırı zayıf hadisler bulunmaktadır (Leknevî, *el-Ecvibetü’l-fâdile*, s. 120 (nâşir Ebû Gudde’nin taliki)). Bkz. Erdinç Ahatlı, “Vaazlarda Ayet ve Hadislerden Yararlanma” Adli Oturumun Müzakeresi”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu I*, Ankara: DİB Yayınları, 2013, c. 1, s. 396-397.

89 Kırbaçoğlu, *Sünnet’ten Çağa Elli İki Mesaj*, s. 166, 197 (dip not no: 96); a. mlf., *Eskimez Yeni Hz. Peygamber’in Sünneti*, s. 201.

90 Bkz. Mustafa Ertürk, “Çocuğun Dînî Eğitiminde Kullanılan Bir Hadis ve Tahlîli”, *Marife*, 2002, yıl 2, sy. 2, s. 53-79.

91 Bkz. Ahmet Tahir Dayhan, “Çocuğun Namaz Eğitimi İle İlgili Bir Hadis Tahlîlinin Tahlîli”, *Marife*, 2003, yıl 3, sy. 2, s. 29-58.

mazur görülse de ikincisinin ilmi disiplin açısından kabul edilebilir olmadığı aşikârdır.

Kitabın sonraki baskılarında ismi *Eskimez Yeni Hz. Peygamber'in Sünneti* olarak değiştirilmiş olup ilk iki baskısı yukarıda belirtildiği gibi *Sünnet'ten Çağa Elli İki Mesaj*'dir. Bu baskılarda yazarın, eserin isminde geçen sayı (elli iki) hakkında ifade ettikleri de muhalif tavrını ortaya koyar niteliktedir. Kırbasoğlu bu konuda şunları yazmıştır:

“Burada niçin elli iki (52) sayısını seçtiğimizi de izah etmemiz gerekir. Genellikle bu gibi el kitaplarına kırk (40) hadis başlığı vermek âdet olmuştur. Başlangıçta, bunun uydurma bir hadis rivâyetine dayanan bir uygulama olduğuna ve bu kırk sayısının dinî açıdan bir anlam ve değerinin olmadığına işaret etmiş olmak için rastgele bir sayı -47 veya 59 gibi- seçerek, 47 veya 59 hadis başlığını kullanmak, bu suretle niye 47 veya 59 hadis? sorusunun sorulmasını sağlamak, buradan da 40 hadis ile 47 veya 59 hadis arasında dinî açıdan hiçbir fark olmadığını vurgulamak amacındaydık. Ancak, daha sonra Müslümanın bir yılını haftalara bölerek her bir haftayı Sünnet'in bir ilkesini anlamak ve yaşamak için tahsis edebileceğine, ayrıca bu metinlerin her hafta Cuma hutbelerinde veya haftalık derslerde kullanılabileceğine dikkat çekmek için elli iki sayısında karar kıldık. Dolayısıyla, bu pratik amaç dışında elli iki sayısının seçilmesinin başka hiçbir sebebi yoktur”.⁹²

Kaynaklarda “Kim ümmetim için kırk hadisi muhafaza ederse” şeklinde başlayıp, devamı “Allah kıyamet günü onu fakihler ve âlimler zümresi içerisinde diriltir”, “Ben kıyamet günü ona şefaathçi ve lehine şahit olurum” vb. değişik lafızlı müjdelerle dokuz sahâbiden gelen hadislerle ilgili kadîm muhaddisler zayıf hükmünü vermişlerdir. Anılan hadisin bu kadar çok değişik rivâyetlerinin bulunmasına rağmen “hasen li-gayrihi” derecesine çıkarılmaması zayıflığının aşırı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte mezkûr hadisi, rivâyetler konusundaki katı ve sıkı (müteşeddid) tutumuyla temayüz eden İbnü'l-Cevzî uydurma hadisleri topladığı *el-Mevzû'ât*'nda değil, illetli hadisleri derlediği kitabında zikretmiştir. İbnü'l-Cevzî ilgili hemen bütün rivâyetleri nakledip tek tek illetlerini beyan eder, fakat bunlara sarîh olarak mevzû demez.⁹³ Bu hadisi Kırbasoğlu'ndan önce uydurma/mevzû olarak niteleyen muasır hadisçilerden birisi Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'dir.⁹⁴ Aslında en meşhur kırk hadis müellifi Nevevî dâhil âlimlerin hiçbirisi kırk hadis derlemelerinde sadece söz konusu zayıf hadise dayandıklarını

92 Kırbasoğlu, *Sünnet'ten Çağa Elli İki Mesaj*, s. 10-11.

93 İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali, *el-İlletü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, nşr. Halil el-Meys, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983, c. 1, s. 119-129.

94 Elbânî, *Silsiltü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, c. 10, s. 97-104, no: 4589.

söylememişlerdir. Nevevî, *el-Erbe'ün*'un mukaddimesinde hadis derlemesinin sebebi olan başka sahih hadisler zikretmiştir.

Hadis derlemeleri mutlaka belli bir sayıdan oluşacaktı. Kırk rakamı, bu işe vesile teşkil eden bir unsur olmuştur. Artık burada dikkate alınması gereken, Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) gibi otorite bir hadisçiyle ta hicrî ikinci yüzyılda başlayıp asırlardır devam edegelen kırk hadis yazma uygulamasının yerleşik bir gelenek halini almış olmasıdır. Dolayısıyla Kırbaşoğlu'nun iddia ettiği gibi "kırk sayısının dinî açıdan bir anlam ve değerinin" olmadığı varsayılsa bile, dine zıt bir yönünün olduğu da herhalde iddia edilemez. Kaldı ki, kırk sayısı hakkında bir çıkış noktası olması itibariyle mezkûr hadis dışında başka dayanaklar da zikredilebilir. Muhtemelen bu rakamın tespitinde, hadis taliplerinin eğitiminde kullanılacak hadisler için makul sayılabilecek ortalama bir sayı olmasının yanında, insanın ana rahminde yaratılışının kırk günde tamamlanması,⁹⁵ Hz. Peygamber'e nübüvvet vazifesinin kırk yaşında verilmesi, hadislerde geçen *ebdâl/büdelâ*'nın⁹⁶ kırk kişiden oluşması ve kırk sayısının zikredildiği ayetlerin de⁹⁷ etkisi olmalıdır. Türkçemizde de kırk sayısının geçtiği pek çok isim ve deyim bulunmaktadır.⁹⁸

Öte yandan gelenekte, bibliyografyada görüldüğü üzere, sadece kırk değil, otuz üç, yetmiş beş, yüz, yüz bir, iki yüz elli, beş yüz, bin bir gibi daha başka sayılardan oluşan hadis derlemeleri de yapılmıştır. Bunların her birinin esas aldıkları sayı hakkında kendilerine göre gerekçeleri vardır. Aslında müellif de elli iki haftayı esas alırken bir yılın elli iki hafta olmasını dikkate almakta ve kırk sayısına muhalefet edeyim derken yine sayı merkezli bir çerçeveden etkilenmiş olmaktadır. Hâsılı kırk hadis çalışmaları eskiden olduğu gibi günümüzde de en çok rağbet edilen bir tür olmaya devam etmektedir. Öyle ki, eserinin isminde kırk rakamını zikretmeyen müelliflerin bir kısmının derlediği hadisler dahi kırk hadisten oluşmaktadır.

Seksenli yılların sonlarında yapılan hadis şerhi çalışmalarını tanıtırken İbrahim Canan'ın *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* vesilesiyle bahsettiğimiz Mecdüddîn İbnü'l-Esir el-Cezerî'nin (ö. 606/1210) *Câmi'u'l-usûl min (li)*

95 Bkz. Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6, "Enbiyâ", 1, "Kader", 1; Müslim, "Kader", 1.

96 "*Ebdâl Şam'da bulunur ve onlar kırk kişidir. (Onlardan) birisi öldüğünde Allah onun yerine başka birisini koyar...*" (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 112).

97 Bkz. Bakara, 2/51; Mâide, 5/26; A'râf, 7/142; Ahkâf, 46/15.

98 Mesela şunlar hatırlanabilir: Kırkpınar, kırk haramiler, kırk-ikinci yağmurları, kırk dereden su getirmek, kırk ev kedisi, kırk para, kırk yılın başı, kırk yılda bir, kırk yıllık dost, kırk katır mı kırk satar mı, kırkı çıkmak, bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.

*ehâdîsî'r-Resûl*⁹⁹ isimli eseri iki binli yılların sonunda yirmi seneyi aşan¹⁰⁰ bir çalışmanın ürünü olarak S. Kemal Sandıkçı tarafından tercüme ve şerh edilerek on dokuz cild halinde neşredilmiştir. Eserde İslâm hukuku ile alâkalı olan bir kısım bölümlerin tercüme ve şerhi ise Muhsin Koçak tarafından yapılmıştır. Bunlara, o bölümün yer aldığı ciltlerin başında işaret edilmiştir. Eserin tercümesinde mevcut üç matbu nüshanın Abdülkâdir el-Arnâvût neşri esas alınmıştır. Böylece temel hadis kaynaklarından biri daha tercüme ve şerh edilerek Türkçeye kazandırılmıştır.

Eserde, konunun başındaki temel hadis tercüme edildikten sonra, eğer varsa farklı rivâyetlerin tercüme ve şerhleri, “Rivâyetler” şeklinde bir başlık altında ayrıca verilmiştir. Müteakiben “İzah” başlığı altında hadisin şerhi yapılmıştır. Şerh kısımlarında hadisi ilgilendiren açıklamalar farklı konuları kapsıyorsa büyük harflerle ara başlıklar atılarak hem okuyucunun aradığı mevzuya odaklanması sağlanmış hem de konuların arası birbirinden ayrılmıştır. Yine bu ara başlıklarda yerine göre numara konularak veya büyük küçük harf kullanılarak bölümlenmeler yapmak suretiyle mümkün olduğu kadar sistematik bir yöntem uygulanmıştır. Kitabın dipnotlarındaki tanıtım yapılan râvîlere dair bilgiler, önemli oranda tercüme esas alınan matbu nüshanın nâşiri Abdülkâdir el-Arnâvût'un ilgili yerlerinin tercümesidir. Bununla birlikte diğer biyografik kaynaklardan ilave bilgiler de eklenmiştir. Hadislerin tahrirleri akademik usule göre verilmiş olup hadislerin izahında istifade edilen kaynaklar dipnotlarda gösterilmiştir. Hadislerin açıklamalarında *Kütüb-i Sitte* üzerine yapılan hemen bütün şerhlerden istifade edilmiş, bazen yukarıda tanıtımını yaptığımız Türkçe şerhler ve diğer çağdaş eserler de kaynak olarak kullanılmıştır. Zaman zaman bazı tefsir kitaplarına -mesela Âlûsî-referans verildiği de müşahede edilmektedir.

99 “*Kütüb-i Sitte*'yi bir araya getirme düşüncesini ilk gerçekleştiren, Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî'dir (ö. 535/1140). İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i yerine İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'*ını alarak *Kütüb-i Sitte* deki hadisleri şerh etmeksizin bir araya getirdiği, *et-Tecrid li's-sihah ve's-sünen* diye de anılan eserine *el-Cem' beyne'l-usûli's-sitte* adını vermiştir. İbnü'l-Esîr *Câmi'u'l-usûl*'de, Rezîn'in bu eserinde birçok hadisin olması gerektiği yerde zikredilmediğini, mükerrer rivayetlerin fazlaca bulunduğunu, bazı hadislerin de eserde yer almadığını tesbit etmiş, bu eksikleri tamamlayıp ayrıca hadislerdeki garîb kelimeleri de açıklamak suretiyle onu kitap adlarına göre alfabetik olarak yeniden tertip etmiştir. Buna göre “imân ve İslâm”, “i'tisâm”, “ilâ”, “âniye”, “ihyâü'l-mevât”, “emel ve ecel” gibi muhteva itibarıyla birbirinden farklı konuları hemze ile başladığı için elif harfinde toplamıştır. Eser başlıca üç bölümden meydana gelmiştir. “Mebâdî” bölümünde hadis usulüne dair bilgiler özetlenmiş, “Makâsîd” adlı bölümde hadislerin metni verilmiş, “Kitâbü'l-Levâhık” adını taşıyan son bölümde ise kitap adlarına göre alfabetik olarak tertip edilen eserde muhtevaları itibarıyla herhangi bir bölüme konulamayan hadisler yer almıştır.” (İsmail L. Çakan, “Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsî'r-Resûl”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 7, s. 136).

100 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*'nın 1989'da yapılan ikinci baskısında (İstanbul: İFAV Yayınları) İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-usûl*'ünü tanıtırken mezkûr eserin Kemal Sandıkçı tarafından tercüme ve şerh edildiği bilgisini paylaşır (s. 116).

Gerek tercüme gerekse şerh kısmında ortalama bir okuyucu dikkate alınarak anlaşılır bir dil kullanılmaya gayret edilmiş ve hadislerle ilgili teknik teferruata zornu olmadiğca girilmemiştir. Kemal Sandıkçı, kendi önsözünde kitabın müellifi Mecdüddîn İbnü'l-Esîr'i ve eserlerini tanıtıcı bir yazı kaleme almış, bunun yanı sıra ilim dünyasında önemli izler bırakmış, son derece ciddi ve kaynak olma niteliğini hâiz eserler telif etmiş olan İbnü'l-Esîr ailesinin diğer üyeleri (İzzeddîn ve Ziyâeddîn) hakkında, aileyi bir bütün olarak tanıyabilmek için, biyografik bilgiler vermiştir.

Bu yıllarda geçmişte bazı örneklerini gördüğümüz hikâyelerle hadis şerhçiliğinin modern versiyonlarıyla karşılaşılmaktadır. Osman Arpaçukuru'nun telifi olan *Peygamberimizin Anlattığı Hikâyeler* (İstanbul 2008) bunlardan birisidir. Eser, Hz. Peygamber'in hadislerinden istifadeyle oluşturulmuş otuz hikâyeden meydana gelmektedir. Yazar, esas aldığı hadisi genişletmiş ve günümüze uyarlamaya çalışmış, hikâyenin sonunda yararlandığı kaynakları göstermiş, en sonunda ise "Hikâyenin Bize Öğrettikleri" başlığı ile bundan çıkarılabilecek dersleri maddeler halinde vermiştir.

H. İki Bin Onlu Yıllar

Bu dönem hadis yorumuyla ilgili, hem kitap hem de makale olarak neşredilen pek çok yeni eseri ihtiva etmektedir. Anılan dönemde peşpeşe yayımladığı hadis şerhini konu alan kitapları, nicelik olarak dikkat çeken isimlerden birisi hadis akademisyeni Yavuz Köktaş'tır. Onun *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları* (İstanbul 2010) adlı eseri üç bölüm halinde kaleme alınmıştır. "Hadis Yorumları" başlığını taşıyan birinci bölümde otuz konu, "Hadis Meseleleri" isimli ikinci bölümde on üç konu, "Hadis Tartışmaları" adlı üçüncü bölümde ise seksen sekiz konu ilgili hadislerle değerlendirilmiş, hadislerin bazen yorumları yapılmış bazen de güvenilirlik durumları hakkında bilgi verilmiştir. Köktaş'ın *Günümüz Hadis Tartışmaları* (İstanbul 2012) adıyla neşredilen kitabı ise, müellifin daha önce yayımladığı *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*'nın üçüncü bölümünün genişletilmiş halidir. Bu kitapta hadisler seçilirken günümüzde sıkça kullanılan ve tartışma konusu olan rivâyetler dikkate alınmıştır. Konuları alfabetik olarak düzenlenen eserde yaklaşık 115 başlıkta kimi hadislerin açıklaması verilmiş, kimilerinin ise sıhhat durumları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Köktaş, bir başka eseri *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri*'nde (İstanbul 2013) tek tek hadisleri şerh etmemekle birlikte, abdest, namaz, ezan, oruç, zekât, kurban, Kur'an, nikâh-talak, miras, kadın gibi ahkâm hadislerini içeren on üç başlık altında çeşitli konuları ele almakta, konu ile ilgili hadisleri zikretmekte ve yer yer bu hadislerin açıklamalarına temas etmektedir. Yine onun *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri* (İstanbul 2013) adlı eseri yirmi ana başlık¹⁰¹ altında yer verdiği akaide

101 Eserdeki ana başlıklar şunlardır: Allah, iman-küfür, vesile-tevessül, melekler, peygamberler, ahiret, kader, kabir hayatı, cin-şeytan, kıyamet alametleri, gaybî hadisler, ecellerin artması,

dair farklı konulardaki hadislerin yorumlarını ele almaktadır. Yazarın ifade ettiğine göre kitapta, en çok Kemal Sandıkçı-Muhsin Koçak'ın *Câmiu'l-usûl Tercüme ve Şerhi* ile İbrahim Canan'ın *Kütüb-i Sitte [Muhtasarı] Tercüme ve Şerhi*'nden istifade edilmiştir. Yazarın *Hayata Dair 40 Hadis 40 Yorum* (İstanbul 2013) isimli bir eseri daha bulunmaktadır. İki binli yıllardan bu tarafa, hadis sahasında en çok eser veren akademisyenler arasında yer alan Köktaş, gerek hadis yorumu gerekse hadis ile ilgili başka konularda telif ettiği eserlerde kendi makalelerini büyük oranda kullanmaktadır. Yazarın doktora konusunun şerhçiliğin iki zirvesi sayılan *Fethu'l-bârî* ve *Umdetü'l-kârî* merkezli olması¹⁰² onun hadis yorumunda epey malzeme toplamasını da sağlamıştır. Ne var ki, kısa sürede pek çok eser vermesi akademik dikkat ve titizlik bakımından bazı eksikliklere veya problemlere sebep olmaktadır. Kısa aralıklarla arka arkaya neşredilen eserlerinde bazen kitaplardaki konuların tedahül etmesinin tesiriyle oldukça uzun tekrarlar göze çarpmaktadır.

Son dönem çalışmaları arasında Bünyamin Erul'un, *Hadislerin Dili İlk Hadîs Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi –Tertip, Terceme, Yorum-* (Ankara 2011) adlı eseri sayılabilir. Eser, Ebû Hureyre'nin (r.a.) talebesi Hemmâm b. Münebbih tarafından nakledildiği için *Hemmâm'ın Sahîfe'si* (*Sahîfetü Hemmâm*) olarak bilinen ve kaynaklarda *es-Sahîfetü's-sâdika* olarak geçen 138 hadislik derlemenin yeni bir tasnifle tercüme ve şerhidir. Erul, hadisin orijinal metnini ve tercümesini verdikten sonra, başta hadisin *Hemmâm'ın Sahîfesi*'ndeki numarasını, akabinde de rivâyet asrı temel hadis kaynaklarındaki yerlerini göstermiştir. Daha sonra hadisin kısaca şerhi yapılmıştır. Burada hadisin nasıl anlaşılması gerektiği izah edildikten sonra onun vermek istediği mesaj üzerinde durulmuştur. Hadisler, günümüz problemleri akıldaki tutularak yorumlanmış, bilhassa ülkemizde tartışılan çeşitli konularla ilgili hadislerin yorumunda, gündeme ışık tutması, tartışmalara katkı sunması hedeflenmiştir.

Bu dönemde hatırı sayılır miktarda hadis akademisyeni halka dönük veya öğrencilere derslerde okutmaya yönelik olarak hadis şerhi içeren eserler kaleme almıştır. Mesela Özcan Hıdır, *Hadis Deryasından İnciler* isimli eserinde seçtiği altmış üç hadisin tercüme ve izahını yapmaktadır. Bu rakam Hz. Peygamber 63 yaşında bu dünyadan dâr-ı bekâya göçtüğü için seçilmiş, böylece Resûl-i Ekrem'in her bir yaşı bir hadisle temsil edilmiştir. Mahmut Yeşil'in *Açıklamalı Kırk Hadis'i* Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri için Tirmizî'nin *Sünen*'inden seçtiği iman, ilim, ibadet, namaz, dua, zikir, Kur'ân ve edeb konularındaki hadislerin kısa açıklamalarından oluşmaktadır. Cemal Ağırman'ın *Bir Demet Gül Kırk Hadis'i* de İlahiyat Fakültesi'nde "Seçme Hadis Metinleri" dersinde

mucize, ilham ve keramet, nazar, rüya, uğur ve uğursuzluk, yıldızlar ve reml, tevekkül, veli ve ricâlü'l-gayb.

102 Yavuz Köktaş, *Fethu'l-Bârî ve Umdetü'l-Kârî'nin Metin Tahlihi Açısından İncelenmesi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2009, 364 s.

okuttuğu bazı hadislerin tercüme ve açıklamalarından meydana gelmektedir. İ. Hakkı Ünal'ın, *40 Hadis 40 Yorum*'u ise, Diyanet İşleri Başkanlığının *Diyanet Aylık Dergi*'sinde yayımlanan ve yazarın "Bir Hadis Bir Yorum" başlığı ile kaleme aldığı yazıların bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Mustafa Öztürk'ün *Efendimiz'den Ahlâk Ölçüleri -150 Hadis Tercüme ve Şerhi-* ve Ali Toksan'ın, *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadislerden Kırk Hadis* adlı eserleri konuyla ilgili diğer iki kitaptır.

İki bin onlu yıllarda hadis yorumuna dair neşredilen farklı bir çalışma, kırk yılı bulan bir zaman diliminde şiirleri muhafazakâr camianın hemen bütün edebiyat dergilerinde yayımlanan şair ve yazar Nurettin Durman'ın yayına hazırladığı, *40 Hadis 40 Yazar* (İstanbul 2013) isimli eserdir. Kitap edebiyatçı kimliği ile tanınan ve dînî duyarlılıklarıyla temayüz etmiş 40 yazarın birer hadisi açıklayan yazılarından oluşmaktadır. Yazarlar doğum tarihi esas alınarak en yaşlısından gencine doğru sıralanmıştır. Eserde önce hadisin tercümesi ve geçtiği kaynak verilmiş, sonraki sayfada o hadisi açıklayan yazarın biyografisi ve eserleri kısaca tanıtılmış, nihayet ilgili hadisin yazar tarafından yapılan açıklamasıyla bölüm sona ermiştir.¹⁰³ Keza yine edebiyat alanından sayılabilecek, aynı zamanda televizyon programcılığı yapan, konferanslar veren nevi şahsına münhasır renkli bir kişilik sahibi Münib Engin Noyan'ın *Hadis Günlüğü* eseri de onun bu sahaya küçük bir katkısıdır. Eser, Kuzâî'nin *Musned-i Şihâb*'ından seçilen bazı hadislerin yorumlarından meydana gelmektedir. Noyan, eserin önsözünde, hakkında daha önce bilgi verilen Muhammed Esed'in *Sahîh-i Buhârî İslâmın İlk Yılları* kitabından etkilenerek hadisle ilgilenmeye başladığını ifade etmektedir.

Hadislerle İslâm

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yedi cilt olarak neşrettiği *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu* adlı eser hadis şerhçiliği bakımından farklı bir çalışma olarak 2013 yılında okuyucuya arz edilmiştir. Kitabın proje çalışmaları etrafındaki fikir egzersizleri, hadis akademisyenlerinin katılımıyla on yıl devam eden Gerede Hadis Meclislerinin beşincisinde (22-23 Temmuz 2006) ele alınan "Toplumsal Hayatta Hadis" konulu toplantının dördüncü oturumunda "Konulu Hadis Projesi" başlığı ile açık oturum şeklinde başlamış ve projeye ilgili katılımcıların görüşleri alınmıştır. Devam eden süreçte projenin hayat bulmasını kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı üstlenmiş, nihayet yaklaşık altı yıl süren bir çalışmanın sonunda söz konusu projenin bir ürünü olarak *Hadislerle İslâm* neşredilmiştir.

Konulu Hadis Projesi'nin ürünü olan *Hadislerle İslâm* kitabına malzeme temin etmek amacıyla yapılan çalışmalar "Hikem Veri Tabanı"¹⁰⁴ adıyla bir bilgi kayna-

103 Mezkûr kitabın tanıtımını yapan bir gazete yazısı için bkz. <http://yenisafak.com.tr/kitap-haber/edebiyatcilarin-gozunden-hadisler-20.01.2014-555967> (Erişim tarihi 25.01.2014).

104 HİKEM (Hadis İlimleri Koordinasyon ve Eğitim Merkezi) adıyla faaliyet gösteren birim www.hikem.net adresinde internet ortamında hizmet vermektedir. Haziran 2012 itibarıyla

ğının oluşmasını da sağlamıştır. Mezkûr veri tabanına başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere yirmi temel hadis kitabında bulunan hadislerin tamamıyla, diğer tefsir, siyer ve meğâzî eserlerindeki bilgiler yüklenmiş ve bu veri tabanı internet ortamında önce projede görev alanların sonra başka araştırmacıların hizmetine açılmıştır. Veri tabanındaki kayıtlı rivâyetler konularına ve içeriklerine göre tasnif edilerek dört bin beş yüz civarında konu başlığı tespit edilmiş ve bunlar kitapta yer alması uygun görülen üç yüz elli iki ana başlık altında toplanmıştır. Bu ana başlıklar hadis edebiyatındaki her konuda hadis içeren sekiz ana konudan oluşan Câmî' tarzı eserlerden mülhem, sekiz bölüm altında toplanmıştır. Üç yüz elli iki konunun işlendiği sekiz bölüm şunlardır: 1. Allah, Âlem, İnsan ve Din, 2. Bilgi, 3. İman, 4. İbadet, 5. Ahlâk, 6. Toplumsal Hayat, 7. Tarih ve Medeniyet, 8. Ebedî Hayat: Âhiret.

Ayrıca eserin başına yüz sayfayı aşkın bir mukaddime yazılarak, burada; kavramsal çerçeve, hadis tarihi, hadis ve sünnetin anlaşılmasında temel ilkeler, hadisin anlaşılması, sünnetin anlaşılması ve konulu hadis projesi hakkında kapsamlı bilgi verilmiştir. Birinci bölümden önceki girişte ise, "istiâze", "besmele", "hamdele" ve "salvele" başlıklarıyla konuların/makalelerin yazımına başlanmıştır. Eser boyunca bütün ana başlıkların altına onun anlaşılmasını sağlayacak etkileyici bir başlık daha atılmıştır. Mesela, istiâze: Âlemlerin Rabbine sığınmak; besmele: her hayrın anahtarı; hamdele: her türlü övgü, Âlemlerin Rabbine özgü; salvele: Yüce Resûl'e salât ve selâm şeklinde açıklama başlıklarıyla zenginleştirilmiştir.

Kitabın önsözünde ve mukaddimedeki "konulu hadis projesi" başlığında eserin yazılma gerekçesi, konuların tespiti, hazırlanış safhası ve metinlerin şekillenme süreci hakkında yeteri kadar malumat verilmiştir. Şimdiye kadar neşredilen hadis şerhine dair Türkçe kitapların veya çevirilerin camide cemaate, evde aileye okunacak bir nitelikte olmaması, derleme eserlerde zayıf hatta uydurma rivâyetlerin kullanılması, hadislerin yorumlarında sünnet bütünlüğünün dikkate alınmaması ve Hz. Peygamber'in çağa dönük yüzünü, hadislerin davetini yeniden düşünerek ve güncelleştirerek bugünün insanına ulaştıramamaları bu eserin yazılmasının temel gayelerini oluşturmuştur.

"*Hadislerle İslâm* Sevgili Peygamberimiz (sav) tarafından sergilenen örnek tutum ve davranışları, onun (sav) söz ve hadislerindeki mesajları; kısaca onun (sav) çağlar üstü örnekliğini sade ve anlaşılır bir dille günümüz insanına ulaştırmayı amaçlayan, özelde Anadolu insanının genelde İslâm toplumunun modern zamanlardaki problem ve ihtiyaçlarını dikkate alan, hedef kitle olarak ortalama okuyucuya hitap ettiği için teknik olarak hadis ilminin sorunlarını okuyucuya açmayan,

bu elektronik veri tabanında yaklaşık 205.000 (iki yüz beş bin) kayıt yer almaktadır (*Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 145).

ülkemizdeki hadis uzmanlarının birikimlerinden yararlanan, seksen beş yazarın katkı sunduğu katılımcı bir çabanın ürünüdür".¹⁰⁵

"Kitaptaki konuların/makalelerin yazımında belli ilkeler gözetilmiştir. Kur'ân, sünnet ve sîret birlikteliğini metne yansıtmak, Kur'ân-sünnet bütünlüğünü, sünnetin iç bütünlüğünü, hadislerin hayat bulduğu bağlam ve ortamı, sebep-i vürûdlarını göz önünde bulundurmak, aynı şekilde metinler arası iç bütünlüğe riayet etmek; yaşadığımız çağın gerçeklerini, niteliğini ve edebî zevkini dikkate almak, geçmişi bugünün algısıyla tasavvur etmekten sakınmak, hadislerde geçen kelime, deyim ve kavramların Resûl-i Ekrem (sav) dönemindeki anlamlarını tespit etmek bu ilkelerden bir kaçıdır. Konularda/makalelerde râvi ve senedle ilgili teknik bilgilere ve hadis alanındaki akademik problemlere değinilmemiş; tefsir, fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi bilimlere ilişkin teknik tartışmalara da yer verilmemiştir. Özellikle fikhî konular her mezhebin kaynak kitaplarına bırakılmış, ilgili yazılarda fikhî ihtilaflar yerine konunun hikmet yönü üzerinde durulmuştur".¹⁰⁶

Eserdeki konuların yazımında mümkün olduğunca kuşatıcı, özgün ve çarpıcı başlıklar belirlenmiştir. Kitapta yer alan bütün konularda, başlıktan sonra, ortalama beş hadis zikredilmiştir. "Serlevha hadis" adı verilen bu rivâyetlerin sahâbî râvisi, Arapça metni, Türkçe tercümesi ve kaynağı da belirtilmiştir. Serlevha hadisler, muteber kaynaklardan ve konunun ana fikrini yansıtan kapsamlı hadislerden seçilmiştir. Sayfa ve kelime sınırlaması nedeniyle bir konunun metninde ortalama otuz hadis kullanılmıştır. Bu hadislerin mânâ itibariyle kuşatıcı ve metinde kullanılmayan diğer hadislerin de içeriklerini yansıtacak nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca çok uzun olan, birden fazla konusu bulunan, metni tamamen zikredilmeyen veya daha önce verilen metinden sadece birkaç kelime farklılığı olan hadisler, konu bütünlüğü dikkate alınarak mezcedilmiş ve atıf yoluyla zikredilmiştir. Eserin tamamında kullanılan ve atıfta bulunulan ayet ve rivâyetlerin toplamı, mükerrerleriyle birlikte, yirmi beş bin yüz kırk yedi (25147)'dir. Tekrarsız olarak atıfta bulunulan rivâyetlerin sayısı ise, dokuz bin sekiz yüz yetmiş iki (9872)'dir. Bu istatistikî bilgiler, eseri okuyanların dikkate değer düzeyde hadis bilgisi ve kültürüyle buluşacağı anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

Hadislerle İslâm, konu yazım tekniği ve içeriği itibariyle özgün bir tarza sahiptir. Her şeyden önce bu kolektif çalışma, muhtelif konularla ilgili hadislerin alt alta sıralandığı bir derleme değil; konu merkezli bir eserdir. Eserde, muayyen bir konuya dair tüm rivâyetler, girişi, gelişmesi, sonucu ve kurgusu olan bir yazı sistematigi içinde harmanlanarak ve yorumlanarak sunulmuştur. Bir konu, Kur'ân ayetleri başta olmak üzere ilgili tüm rivâyetler ışığında bütüncül bir bakış açısıyla

105 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 42 (Önsöz).

106 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 43-44 (Önsöz).

107 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 44-45 (Önsöz).

etraflı bir biçimde ele alınmıştır. Resûl-i Ekrem'in (sav) örnek hayatı, sünneti, meydana getirdiği ilk İslâm toplumu hadisler aracılığıyla resmedilmeye çalışılmıştır. Metinlerin yazımında anlatım tarzı olarak bazen tasvir edici, çoğunlukla da tahkiye yöntemi denilen öyküleyici anlatım biçimi tercih edilmiştir. Özellikle metinlerin girişinde konuyla ilgili bir hadisin hikâyesi anlatılmış ve okuyucunun, hadisi zihninde canlandırarak algılaması amaçlanmıştır. Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasında geleneksel izahlardan büyük oranda istifade edilmiştir.¹⁰⁸

Makale yazarlarından oluşan akademik heyetin kaleme aldığı ön metinler, son şekli verilmeden önce üst kurul üyeleri ve proje bünyesinde çalışan uzmanlar tarafından içerik ve üslup yönüyle belirlenen ölçütler çerçevesinde incelenmiş ve notlandırılmıştır. Kitaptaki metinler genel olarak dört aşamalı¹⁰⁹ bir incelemeye tabi tutulmuştur: 1. Üst kurul ilk okuması, 2. İlmî redaksiyon, 3. Edebî redaksiyon, 4. Üst kurul nihaî okuması. Bu okumalarda metinler bilimsel açıdan incelenmiş, yazılarda yer verilen rivâyetlerin ve yapılan atıfların her biri gözden geçirilmiştir. Metin içerisindeki bilgilerin gösterilen kaynaklarda bulunup bulunmadığı hususu titizlikle incelenmiş, ilgisiz atıflar kaldırılmıştır. Konunun kuşatıcı bir şekilde ele alınıp alınmadığı, konunun işlenişinde, zihinlerde mevcut veya oluşması muhtemel sorunların dikkate alınıp alınmadığı, konuyla ilgili güncel düşünce sorunlarının ve ihtiyaçların usulüne uygun bir biçimde işlenip işlenmediği soruşturulmuştur. Bir bütün olarak metnin iç tutarlılığı, mantıksal ve düşünsel bütünlüğü, kurgu ve akış başarısı incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca metinler birbirleri ile mukayese edilerek çapraz okumaya tabi tutulmuş, böylece kitabın diğer yazılarını da dikkate alan bütüncül bir bakışla hareket edilmiştir. Yazım birliğinin sağlanması açısından *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde (DİA) kullanılan imlâ esasları uygulanmış, mümkün olduğunca dil ve üslup birliği sağlanmaya çalışılmıştır.¹¹⁰

Bütün bu faziletlerine ve ayırıcı özelliklerine rağmen, önsözde ifade edilen “yapıcı ve anlamlı her eleştirinin dikkate alınacağı”¹¹¹ sözüne istinaden, eser hakkında bazı mülahazalarda bulunmak uygun olacaktır. Doğrusu esere yazı katkısı da yapmış birisi olarak bu satırların yazarını en çok rahatsız eden durum, hangi konuyu/makaleyi kimin yazdığının belirtilmemiş olmasıdır. Sadece, kitaba yazılarıyla katkıda bulunanlar “akademik heyet” adı altında eserin baş tarafında kısa biyografileriyle beraber alfabetik olarak zikredilmiştir.¹¹² Gerçi bu durum mukaddimede “çalışma yöntemi gereği kitapta yer alan makalelerin büyük bir

108 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 44-45 (Önsöz).

109 Metinde, zühul eseri olsa gerek “beş aşamalı” (*Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 151) ifadesi geçmektedir.

110 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 151-154. Eserle ilgili kısa bir tanıtım yazısı için bkz. Hale Çerçibaşı, “Hadislerle İslâm”, *Diyanet Aylık Dergi*, 2013 (Ekim), sy. 274, s. 79-80.

111 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 46 (Önsöz).

112 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 29-37.

kısmı belirli bir yazarın metni olmayıp, kolektif bir metin olarak şekillenmiştir”¹¹³ ifadesiyle gerekçelendirilmiş olsa da kanaatimizce bu yeterli ve tatmin edici bir açıklama değildir. Zira aynı durum, son haline gelişindeki işleyişi ve kontrol mekanizmalarını bilenlere malum olduğu üzere *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nin maddeleri için de geçerlidir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde pek çok kişinin katkısı olan veya ilk hali neredeyse tamamen değişen bazı maddelere –ki geneli itibarıyla bu maddeler oldukça azdır- müellif ismi yazılmayıp “DİA” denilerek kurumun ismi kullanılmıştır. Aynı yöntem pek ala *Hadislerle İslâm*'da da uygulanabilirdi.

Kimin hangi konuyu/makaleyi yazdığının belli olmaması, tabiatıyla esere katkı veren seksen beş yazarı¹¹⁴ olumlu veya olumsuz her duruma ortak etmekte, dolaşısıyla eserin bütün güzellikleri ile eksik ve tenkid edilen noktaları katılımcılar arasında paylaşılmaktadır. Nitekim bu husus önsözde “ancak gerek metinlerin yazımı ve tashihi sırasında gösterilen çabalar, gerekse eserin Diyanet İşleri Başkanlığı himayesinde varlık bulması *kitabın oluşumuna katkı veren akademik heyetin bilimsel sorumluluğunu ortadan kaldırmadığı gibi*, eserin yanlış ve hata-dan azade olmasını da gerektirmez”¹¹⁵ ifadeleriyle vurgulanmıştır. Tabiri caizse meselenin bam teli tam da burasıdır. Zira esere katkı verenler, metinlerin son halini görüp onaylamadan, bilim kurulu, editörler, redaksiyon ve son okuma heyetindeki mahdut sayıda değerli zevatın çerçevesini çizdiği metinlere her açıdan ortak edilmektedir. Oysa bir eserin kolektif bir hüviyet taşıması için içeriğin tamamı hakkında katılımcıların bilgilendirilip onayının alınması zarureti bulunsa gerektir. Böyle bir uygulama bütün yazarların eserin tamamı olan yedi cildi baştan sona okumasını gerektirir ki bu, pratik olarak oldukça zor bir çalışmadır. Bu nedenle en makul yol yine, ilave katkılarla zenginleştirilmiş de olsa, yazarların ve yazdıkları makalelerin adlarının, en azından kitabın başında zikredilmiş olmasıdır.

Hadis ilminin de içinde bulunduğu İslâmî ilimlerde araştırma yapanların, bazı konulara yaklaşım, delilleri kullanma yöntemi ve bunlardan çıkardıkları sonuçlar yönüyle farklı bakış açılarına sahip olabildikleri görülmektedir. Söz konusu farklılık çağımızdaki hadis akademisyenlerinin bazı temel meselelere yaklaşımında ve ulaştıkları sonuçlarda da mevcuttur. Hadis akademisyenlerinin kimi konulardaki görüş farklılıkları, yazdıkları kitap ve makalelerde açık bir şekilde kendini göstermektedir. Söz gelimi Hz. Peygamber'in gayb bilgisi ve rivâyetlerde geçen gaybî haberlerin nasıl değerlendirileceği meselesi farklı telakkilerin bulunduğu önemli bir konudur. Kadîm ulema arasında Hz. Peygamber'in Allah tarafından Kur'ân ayetlerinde geçenler dışında da bilgilendirildiği, yani yine Allah Teâlâ'nın

113 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 151.

114 Burada isimlerini saymak uygun olmamakla birlikte esere yazı katkısı veren bazı isimlerin “akademik heyet”te zikredilmediği de görülmektedir.

115 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 46 (Önsöz).

bildirmesiyle sınırlı bir gayb bilgisine sahip olduğu ittifakla kabul edilmekle birlikte yirminci asırda bu görüşü kabul etmeyen bazı âlimler çıkmış ve yazdıkları eserlerde mezkûr görüşlerini dillendirmişlerdir. *Hadislerle İslâm*'da Hz. Peygamber'in gayb bilgisi konusunda verilen bilgiler incelendiğinde, kitabın metinlerinde nihai karar mercii olanların ikinci kanaati benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Mukaddimedeki “fiten ve gayb ile ilgili hadisler” başlığında yer verilen “Hz. Peygamber'in ileride halk arasında sosyal huzursuzlukların zuhur edeceğine dair genel ifadelerini, onun şahsî fetânet ve basireti yoluyla müstakbel tehlikelere karşı ümmete yönelik nebevî uyarılar olarak kabul etmek mümkündür”¹¹⁶ şeklindeki ifadeler ve konuya dair yapılan atflar,¹¹⁷ ilgili hadislerin vahyî bir bilgilendirmeye değil, Hz. Peygamber'in öngörüsüyle irad edildiği fikrinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Keza “Gelecek Zaman: Sona Yaklaşıkça” konusunda/makalesinde geçen “kıyamet kopmadan önce meydana gelecek bazı olaylardan böyle bahseden Nebî (sav), gelecekle ilgili bir tasavvur ortaya koymuştur”¹¹⁸ cümlesi ile gaybî haberlerin vahyî bilgi boyutuna hiç temas edilmeden metin boyunca “Hz. Peygamber'in gelecek tasavvuru”,¹¹⁹ “Allah Resûlü'nün gelecek zaman algısı”¹²⁰ gibi ifadelerin kullanılması söz konusu tercihin bir göstergesi olmalıdır. Aynı şekilde konu/makale başlığında hadis ilminde yerleşik bir kavram olan *gaybî haberin* kullanılmaması da bilinçli bir seçim olmalıdır. Yanlış anlaşılması için şu hususu tekrar vurgulamak gerekmektedir: Burada mesele, gaybî haberler konusunda niçin bu tercihin yapıldığı veya söz konusu tercihin doğru olup olmadığını tartışmak değil, kolektif metin sebebiyle bütün yazarların bu anlayışa ortak edilmiş olmasıdır. Takdir edilecektir ki, herhangi bir akademisyenin iştirak etmediği bir telakkiyi kabullendiği sayılan görüntünün oluşması ilmî disiplin ve dürüstlük açısından uygun olmayan bir durumdur. İşte kolektif metin, maalesef böyle bir yanlış anlayışa kapı aralamaktadır.

Peygamber telakkisi hakkında önemli bir gösterge olan mucizeler konusunun ele alınışı da yukarıdaki tartışmaya benzer bir durum arz etmektedir. Doğrusu bu makaleden (Mucize: Peygamberlere Verilen Olağanüstü Lütuf) rivâyetlerde geçen Hz. Peygamber'in hissî/maddî mucizeleri hakkında tam olarak nasıl bir kanaat sahibi olduğu anlaşılammaktadır. Makalenin baş tarafında, Mekke döneminde müşriklerin mucize isteklerini reddeden ayetler, Hz. Musa'nın Firavun'la karşılaşmasında gösterdiği mucizelerden sonra sihirbazların iman etmesi ve Kur'an'da bahsedilen diğer peygamberlerin mucizeleri özetlenerek

116 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 126-127.

117 Konuya dair gösterilen kaynaklar Mehmed Said Hatiboğlu'nun *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, Gaybî Hadisler Meselesi* (Ankara: Otto Yayınları, 2009) kitabı ile İlyas Çelebi'nin “Fiten ve Melâhim” (*DİA*, c. 13, s. 149-153) maddesidir.

118 *Hadislerle İslâm*, c. 7, s. 595.

119 *Hadislerle İslâm*, c. 7, s. 595, 596, 597.

120 *Hadislerle İslâm*, c. 7, s. 598.

şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır: “Görüldüğü üzere, daha önceki peygamberlere insanların duyularına hitap eden birçok mucize verilmiş fakat müşriklerin tüm isteklerine ve Sevgili Peygamberimizin de bu doğrultuda Allah’a dua etmesine rağmen Allah, Son Peygamber’ine hissî/fizikî mucize vermemiş, onun yerine akıllarını kullanıp düşüncelerini tavsiye eden Kur’an ayetlerini indirmiştir. Peygamberimize verilen mucize şüphesiz Kur’an’dır”.¹²¹

Makalenin devamında ise “Peygamberimize has özellikleri konu alan ve “hasâis” olarak adlandırılan, onun nübüvvetini ispat sadedinde rivâyetleri derlemek maksadıyla kaleme alınan “delâil” ve “alâmâtü’n-nübüvve” gibi müstakil eserler ile genel hadis kitaplarının ilgili bölümlerinde yer alan kimi rivâyetlerde Peygamberimize de önceki peygamberlere verilen mucizeler türünden, hârikülâdeliklerin verildiği anlatılır”¹²² denilerek Allah Rasûlü’nün hissî/maddî mucizelerinden misaller verilmektedir. Bu iki cümlenin içerdiği yargının birbiriyle çelişkili olması kitabın ana hedef kitlesi olan ortalama okuyucunun ister istemez kafasını karıştıracaktır. Bu mütenakız ifadeler, şayet Hz. Peygamber’e Kur’ân’da belirtildiğine göre hissî/maddî mucize verilmemişse makalede zikredilen hissî/maddî mucize rivâyetleri ne anlam ifade etmektedir? Bu rivâyetler Kur’ân’a aykırı görülüp kabul edilmeyecekse/edilmediyse makalede niçin zikredilmiştir? gibi soruları hatıra getirmekte, netice itibarıyla Hz. Peygamber’in hissî/maddî mucizelerine dair nakledilen rivâyetlerin durumu muğlak kalmaktadır.¹²³

Eserde çağın gereklerine uygun olarak daha önceki kitaplarda bulunmayan “engellilik” gibi yeni konuların/makalelerin yer alması isabetli bir seçim olmuştur. Bununla birlikte sarhoş edici içkilerin “içecekler” konusunda/makalesinde bütün içeceklerle beraber ortak işlenmesi çok yanlış bir tercih olmasa da, bu konunun ayrı yazılması daha uygun düşebilirdi. Zira kumar, zina, hırsızlık, cinayet, iftira gibi hemen bütün büyük günahlarla alakalı konular müstakil olarak yazılmıştır. Öte yandan esere geniş bir konu fihristini de ihtiva eden mufassal bir indeks hazırlanması ondan istifadeyi oldukça kolaylaştıracak, gerek ayet ve hadis gerekse konu türünden aranan her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşma imkânı sağlayacaktır. Bununla birlikte, eserin Diyanet İşleri Başkanlığı’nın internet sitesinde¹²⁴ online kullanıma açılması ve konular arama motorundan ilgili yerlere ulaşma imkanının sağlanması oldukça faydalı bir hizmet olmuştur. Burada eser üzerinde makalenin sınırları çerçevesinde kısa bir tanıtım ve dikkat çeken bazı noktalarda bir değerlendirme yapılmıştır. Kuşkusuz hakkında yapılacak detaylı

121 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 581.

122 *Hadislerle İslâm*, c. 1, s. 583.

123 Hz. Peygamber’e nisbet edilen hissî/maddî mucizelerin Kur’ân ayetleriyle çelişip çelişmediği, bu konuda ileri sürülen deliller ve bunlara verilen cevaplar hakkında bkz. Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği*, Ankara: DİB Yayınları, 2011, s. 204-240.

124 Bkz. <http://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/> (Erişim tarihi: 06.02.2016).

inceleme eserin ileriki baskılarında daha mükemmel hale gelmesini temin edecektir. Müteakip baskılarda yazarların hangi konuları/makaleleri kaleme aldıklarının liste halinde zikredilmesi burada dile getirilen hayırhah eleştirilerin pek çoğunu geçersiz hale getirmiş olacaktır.

II. Bibliyografyaya Dair

Cumhuriyet dönemi hadis şerhleri bibliyografyası matbu kitaplar ile makale ve tebliğler olmak üzere her biri yazar adlarına göre alfabetik tasnif edilerek iki ana başlıkta verilmiştir. Burada hadis şerhini ilgilendiren ancak neşredilmeyen yüksek lisans ve doktora tezleri zaten hacmi epey kabaran makalenin sınırlarını daha fazla aşmamak için tadat edilmemiştir. Ayrıca bunların tek tek incelenmesi uzun mesaiye ihtiyaç olan başka bir çalışmayı da gerektirir. Hadis Anabilim alanında hazırlanan tüm yüksek lisans ve doktoraların 2010 yılına kadar olanları İslam Araştırmaları Merkezi'nin yayımladığı kitapta listelenmiştir.¹²⁵

Kitaplar; temel eserler, telifler, tercüme, telif ve tercüme kırk hadis çalışmaları, telif ve tercüme kırk hadis dışındaki sayılı hadis çalışmaları olarak alt başlıklara ayrılarak verilmiştir. Temel eserlerde şerh niteliğine haiz eserler listeye alınmış, esasen tercüme olup yer yer bazı hadislerle açıklama notu düşen kitaplar konu dışı bırakılmıştır. Bu nedenle Mehmed Sofuoğlu'nun *Buhârî ve Müslim* tercüme, Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın riyasetinde hazırlanan *Sünen-i Nesâî* tercümesi, İbrahim Koçaşlı'nın tercüme ettiği *Sünen-i Ebî Dâvud*, Osman Zeki Mollamehmetoğlu (Soyyigit)'in *Sünen-i Tirmizi* tercümesi, keza İmam Mâlik'in *Muvatta'*ı gibi diğer temel eserlerin tercüme bazı açıklamalar içerse de listeye dâhil edilmemiştir.

Derleme türü hadis kitaplarının tercüme üzerine olan çalışmalarda ise, müellifin her hadisi yorumlaması şartı aranmamış, bazı hadislerle ilgili açıklama yapmış olması bibliyografyaya alınması için yeterli sayılmıştır.

Yazar ve kitap isimlerinde matbu nüshadaki kayıt esas alındığı için farklı yazım şekilleriyle karşılaşılacaktır. Bu bilinçli bir tercih olup, kayda itibar edildiğinden olması gerektiği şekilde düzeltilmemiştir.

Eserlerin tespitinde öncelikle bütün kaynakları bizzat tetkik etmek hedeflenmiş ve bu hedefe önemli ölçüde ulaşılmıştır. Bazı eserlerin elde mevcut muahhar baskıları bulunduğundan, değerlendirmede hangi yıllar arasına alınacağını tayini için, ilk baskı tarihi; kütüphane kataloğu ve daha önce yapılan bibliyografya çalışmalarından istifadeyle tespit edilmiştir.¹²⁶ Yine az da olsa ulaşma imkânı

125 Bkz. İsmail E. Erünsal – Mustafa Birol Ülker – Fatih Çardaklı, *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu (1953-2010)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012, s. 407-472.

126 Bibliyografyayı oluştururken şu çalışmalardan istifade edilmiştir: Mücteba Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", *50. Yıl*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973, s. 345-366; a. mlf., *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara: Türkiye

bulunamayan bazı eserler, söz konusu katalog ve bibliyografya çalışmalarından yararlanılarak listeye alınmıştır.

Aynı kitabın farklı baskıları ve bunlarda yapılan isim, hacim vb. değişiklikler ilk baskının künyesi verildikten sonra köşeli parantezle [] hemen peşinden zikredilmiştir. Değerlendirme bölümünde temas edilmeyen bazı çalışmalar hakkındaki tanıtıcı küçük bilgiler kitabın künyesi zikredildikten sonra verilmiştir.

Bibliyografyanın ikinci kısmını oluşturan makaleler ve tebliğler; “tek hadis şerhleri” ve “genel nitelikli hadis yorumları” şeklinde iki başlıkta verilmiştir. Burada *Diyanet İlmî Dergî*'nin de içinde bulunduğu akademik nitelikli bütün dergiler dikkate alınmıştır. Makale ve tebliğlerin tespitinde İslam Araştırmaları Merkezi'nin internet sitesindeki (www.isam.org.tr) “İlahiyat Makaleler Veri Tabanı”ndan dokuz yüzü aşkın makale ve tebliğ taranmıştır. Ayrıca imtiyaz sahipleri izin vermediği için mezkûr veri tabanına yüklenemeyen *İslâmîyât* ve *Marîfe* dergilerinin tamamı matbu nüshalarından, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* ise kendi internet sitesinden (www.islamiarastirmalar.com) taranmıştır. Yaklaşık son altmış yetmiş yıldır genellikle halka yönelik neşredilen *İslam, Diyanet Aylık Dergi, İktibas, Hakses, Hilal Mecmuası, Altınoluk* gibi pek çok süreli yayında da hadis şerhini ilgilendiren yazılar bulunmakla birlikte bunlar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır. Anılan dergilerin bazılarında çıkan hadis yorumları bilahare kitaplaştırılarak neşredilmiştir. Dolayısıyla böyle olanlara kitaplar bölümünde temas edilmiştir.

Makale ve tebliğlerin seçiminde biraz geniş bir açıdan bakılarak konusu sadece hadis şerhi olmayan bazı çalışmalar da bibliyografyaya alınmıştır. Bunların çoğunu fikhî hadislerin anlaşılması ile sened ve metin tahlilini içeren tenkid merkezli çalışmalar¹²⁷ oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmalar salt hadis şerhi olmasalar da meseleyi işlerken sadedinde oldukları rivâyet(ler)in nasıl anlaşılması gerektiği hususuna temas etmektedirler.

A. Kitaplar

1. Temel Eserler

Aydın, Abdullah, *Sünen-i Dârimî, Tercüme, Şerh ve Tahkik*, 1-6 c., İstanbul: Madve Yayınları, 1994-1996.

Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 126-127; Yavuz Ünal, *Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları (1920-1997)*, 1. basım, Samsun: Etüt Yayınları, 1997; a. mlf., “Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, c. 10, sy. 3, s. 174-177; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri – Özellikleri, Faydalanma Usulleri*, 6. basım, İstanbul: 2008, s. 315-332; Ayrıca *Hadis Tetkikleri Dergisi*'nde her sayının sonunda zikredilen hadisle ilgili yeni çıkan “Kitaplar – Tezler” listesi de taranmıştır.

127 Hadis tenkidi ihtiva eden makaleler müstakil bir çalışmada ele alınmıştır. Bkz. Ahmed Ürkmez, “Tenkit Temelli Türkçe Hadis Çalışmaları Bibliyografyası”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2013, c. 17, sy. 55, s. 201-224.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 1-17 c.+Fihrist, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988-1994.

Davudoğlu, Ahmed, *Bülûğu'l-merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, 1-6 c., İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1968

Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 1-11 c., İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973-1974, 1977-1983 [*Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 1-6 c., İstanbul: Işık Yayınları, 2013].

Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud Kitâbü'l-Edeb*, ter. ve şerh Ahmet Necati Yenieli-Hüseyin Kayapınar, 1. baskı, İstanbul: Şamil Yayınları, 2013, 693 s.+fihrist. Eser *Sünen-i Ebû Dâvud*'un daha önce yayımlanan tercüme ve şerhinden son kitab (ana bölüm) olan *Kitâbü'l-edebe* kısmının müstakil neşrinden ibarettir. Ayrıca bu baskıya mezkûr şerhin ilk neşrine İsmail Lütfi Çakan'ın yazdığı *Sünnet ve Sünen-i Ebû Dâvud* hakkındaki "giriş" bölümü ile konu, ilk râvîler, şahıs, kitâb ve yer isimlerinden oluşan fihrist de eklenmiştir.

Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu, 1-7 c., 1. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 1-10 c., İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982-1983.

İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, ter. ve şerh. S. Kemal Sandıkçı –Muhsin Koçak, 1-19 c., 1. basım, İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2008.

Kandemir, M. Yaşar, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, *Riyâzü's-sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, 1-8 c., İstanbul: Erkam Yayınları, 1997-1998, 1421/2001.

Naîm, Ahmed, Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 1-12 c.+Kılavuz, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1983.

Yavuz, A. Fikri, *İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlâk Hadisleri (el-Edebü'l-müfred)*, *Terceme ve Şerh*, 1-2 c., İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1975.

Yenieli, Necati, Hüseyin Kayapınar, Necat Akdeniz, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, 1-16 c., İstanbul: Şamil Yayınevi 1987-2003 (Kontrolünü Mehmet Savaş'ın yaptığı eserin ilk sekiz cildini İsmail L. Çakan; 9 ve 10. cildi Selim Tekin; 11. cildi Kazım Sağlam; 12, 13, 14, 15. cildi Mehdi Ali Keskin; 16. cildi Beşir Eryarsoy redakte etmiştir).

2. Telif Eserler

Akgül, Muhittin, *Arşın Gölgesinde Yedi Zümre*, İstanbul: Rehber Yayınları, 2010, 150 s. Eser, kıyamet günü arşın gölgesinde gölgelenecek yedi zümreyi anlatan meşhur hadisin şerhidir.

Akpınar, Ali, *Peygamber Dua Eder Gibi*, Konya: KitapKent, 2005, 184 s. Eser Hz. Peygamber'in yaptığı bazı duaların kısa yorumlarından oluşmaktadır.

Akseki, Ahmet Hamdi, *Peygamberimizin Vecizeleri, Kuvvetli İman Kuvvetli İrade*, İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1945, 176 s.

Arpaçukuru, Osman, *Peygamberimizin Anlattığı Hikâyeler*, 6. baskı, İstanbul: Nar Yayınları, 2008, 254 s.

Avcı, Seyit, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de İbn Arabî'nin Hadis Anlayışı*, Konya: Ensar Yayıncılık, 1426/2005, 230 s. Eserin ikinci bölümü İbn Arabî'nin "Hadis Tespit ve Yorum Anlayışı" hakkında olup burada onun yorumlarından 53 örnek zikredilmiştir.

Avcı, Seyit, *İmam Buhârî, el-Edebü'l-Müfred'ten Hadis Sohbetleri*, Konya: Serhat Kirtabevi, 2011, 700 s.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadislerle Gerçekler -İslâm Öncelikli Bir Hayat İçin-*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1424/2003, 603 s.

Çakan, İsmail Lütfi, *Müslüman Kimliği*, İstanbul: Erkam Matbaası, 2002, 268 s. [3. baskı, İstanbul: Nesil Yayınları, 2007, 256 s.].

Dalgın, Nihat ve Yunus Macit, *Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler, Metin-Kaynak ve Sıhhat Dereceleri*, İstanbul: Etüt Yayınları, 2007, 332 s. Eserde, müelliflerin kültürümüzü şekillendirmede etkili olduklarını düşündükleri 554 hadise metin ve tercümesiyle yer verilmiş ve bunların tahrîci, yani kaynak tespiti yapılmıştır. Ayrıca yanlış anlaşılabilen varsayılan hadislerle kısa açıklama notu düşülmüştür. Hadislerin seçiminde, sözlü ve uygulama olarak yaygın bir şekilde kullanılıp kültürümüze mâl olması ölçü kabul edilmiştir. Seçilen hadislerden 200 kadarı *Kütüb-i Sitte*'nin birinde veya birkaçında bulunmaktadır.

Erdem, Hasan Hüsnü, *İlâhî Hadisler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1952 (52 s.), [2. baskı, 1963, 64 s.].

Erul, Bünyamin, *Hadislerin Dili İlk Hadîs Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi -Tertip, Terceme, Yorum-*, 5. baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, 350 s.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Hazreti Muhammed ve Hadisleri*, 5. baskı, İstanbul: Okat Yayınevi, 1972, 220 s.

Gülen, M. Fethullah, *İnsanlığın İftihar Tablosu Sonsuz Nur*, İzmir: Nil Yayınları, 1994, c. 1, 438 s. Aslında Hz. Peygamber'in hayatının anlatıldığı bir siyer türü olan eserde "Bir Demet Hadis Tahlili" başlığında yirmi altı hadisin izahları bulunmaktadır (s. 280-369).

Güler, Zekeriya, *Hadis Günlüğü*, Konya: Nükte Yayınevi, 2004, 217 s.; 3. baskı, Konya: Nükte Yayınevi, 2006, 222 s. [5. baskı, Konya: Hüner Yayınevi, 2011, 240 s.].

Hatip, Abdülaziz, *Hadisler Işığında İman İslâm İhsan*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1995, 315 s.

Hıdır, Özcan, *Hadis Deryasından İnciler*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2011, 288 s.

İbik, Hasan, *İstanbul'un Fethi Hadisi*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004, 72 s.

İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi, *Değeri ve Tesiri Açısından Fetih Hadisi ve Feth-i Kostantiniye*, haz. Necdet Yılmaz, İstanbul: Dârulhadîs, 2002, 120+22 s.

Kahyaoğlu, Yasin, *Seçme Hadislerde Emir ve Tavsiyeler*, Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2001, 156 s.

Kaplan, İlyas, *Hadislerle Günlük Hayatımız*, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2011, 589 s. Eser, Hz. Peygamber'in günlük hayatta uygulanabilecek 1000 hadisinin tercüme ve kısa açıklamalarını içerir.

Karapınar, Fikret, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H. IV.-V./M. X.-XI. Asır)*, Konya: Adal Ofset, 2009, 406 s. Müellif doktora tezi olarak hazırladığı çalışmanın son kısmında "muhaddis sûfilerin hadis yorumlarından bazı örnekler" başlığı ile kimi hadislerin yorumlarını zikretmiştir.

Karataş, Adem, *Hadislerde Kur'an Okumanın Faziletleri*, Konya: Ensar Yayıncılık, 1429/2008, 214 s.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Efendimiz Kurtarıcımız Müjdecimizden Nur Harmanı*, İstanbul: Çile Yayınları, 1970, 203 s.

Koçyiğit, Talat, *Hadislerin Işığında İman, İbadet, Ahlak*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974. 281 s.

Koçyiğit, Talat, *Tercüman Hadis-i Şerif Külliyyatı I*, İstanbul: Tercüman Gazetecilik ve Matbaacılık, 1983, c. 1, 504 s.

Kotku, Mehmed Zahid, *Hadis-i Şeriflerle Peygamber Efendimiz (s.a.v) Hazretleri'nin Şemâil, Ahlâk ve İtiyâtları*, haz. Metin Erkaya, İstanbul: Seha Neşriyat, 1993, 380 s.

Kotku, Mehmed Zahid, *Hadislerle Nasihatler I*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984, 368 s. [*Hadislerle Nasihatler II*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984, 296 s.].

Köktaş, Yavuz, *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, 1. baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, 536 s.

Köktaş, Yavuz, *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010, 550 s.

Köktaş, Yavuz, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, 1. baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2012, 526 s.

Köktaş, Yavuz, *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri*, 1. baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013, 544 s.

Mehmed Ârif Bey, *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut*, haz. İbrahim Hatiboğlu, İstanbul: Dârulhadîs Yayınevi, 2000, 219 s.

Noyan, Münib Engin, *Hadis Günlüğü*, 2. baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2012, 98 s.

Özek, Ali, *İslam'da Niyet*, 1. baskı, İstanbul: Nuruosmaniye Matbaası, 1963, 72 s. [*İslam'da Niyet*, Genişletilmiş 2. baskı, İstanbul 1976, 120 s.].

Sarı, Necmi, *H. Musa'nın Ölüm Meleğinin Gözünü Çıkarması Hadisini Anlamaya Doğru*, 1. baskı, İstanbul: Ümmülkura Yayınevi, 89 s.

Sofuoğlu, Cemal, Salih Akdemir, *Tercüman Hadis-i Şerif Külliyyatı 2*, İstanbul: Tercüman Gazetecilik ve Matbaacılık, 1984, c. 2, 512 s.

Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1997 [İstanbul: Erkam Yayınları, 1419/1998, XVI+543 s.].

Yatkın, Nihat, *Günahla İlgili Bir Hadisin Tahlili*, Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2006, 208 s. Eser Hz. Peygamber'in "Şayet siz günah işlemeseydiniz Allah, günah işleyecek bir topluluk yaratırdı, (günah işlemenin) ardından onlar bağışlanma talep ederlerdi, Allah da onları affederdi" hadisinin sened ve metin tenkidi yanında nasıl anlaşılması gerektiğini ele alan akademik bir çalışmadır.

Yıldırım, Celâl, *Hadis-i Şeriflere Göre Amellerin Faziletleri*, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967, 190 s.+54 s. (fihrist).

Yıldırım, Enbiya, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu -Benzer İçerikli Rivâyetler Bağlamında İbn Hacer Merkezli Bir Çalışma-*, 2. baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007, 389 s.

Yiğit, Yaşar, *En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları*, 3. baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2010, 240 s.

3. Tercüme Eserler

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned (el-Fethu'r-Rabbânî tertibi)*, çev. ve açıklama Rifat Oral, tahkik ve tahrir Süleyman Sarı, 1-6 c., Konya: Ensar Yayıncılık, 2003-2005.

Buhârî, *Edebü'l-müfred*, çev. ve şerh Halil Atalay, 1-2 c., Konya: Ribat Yayınları, 2009.

Buhârî, *Hadislerle Müslümanın Edep ve Ahlâkı el-Edebü'l-Müfred*, çev. tahrir ve açıklama Hanifi Akın, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013, 646 s.

İbn Receb el-Hanbelî, *Hadislerle İlim ve Hikmet*, çev. Ali Kaya, 1-3 c., İstanbul: Semerkant Yayıncılık, 2006.

Kabakçı, Kadir, *Kaynak Hadis Kitaplarına Göre Kudsî Hadisler*, İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, ts., 265 s.

Kocaer, Abdullah Feyzi, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, Konya: Kelebek Yayınları, 2003, 895 s. [*Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh (2226 Seçilmiş Hadis ve Açıklaması)*, 1-2 c., İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi, 2004]. Mütercim hadislerin açıklamalarına dair kısa notlar düşmüştür.

Kutub, Muhammed, *Peygamberden İktibaslar*, çev. Akif Nuri-Kemal Sandıkçı-Mehmet Süslü, İstanbul: Fikir Yayınları, 1972, 279 s. [2. baskı, İstanbul: Fikir Yayınları, 1980, 267 s.].

Kutub, Muhammed, *Peygamberden Parıltılar*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Beka Yayınları, 2007, 232 s.

Mansur Ali Nasıf el-Hüseynî, *Tac Tercemesi ve Şerhi*, çev. Abdülvehhab Öztürk, 1-5 c., İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

Martı, Huriye, *Gülâbâdî ve Maâni'l-ahbâr'dan Tasavvufî Hadis Şerhleri*, Konya: Ada Ofset, 2010, 202 s.

Muhammed b. Salih el-Useymin, *Şerh-i Riyazü's-Salihin*, çev. Mustafa Öztürk, 1-5 c., İstanbul: Guraba Yayınları, 2013.

Muhammed Esed, *Sahîh-i Buhârî İslamın İlk Yılları*, çev. Mustafa Armağan, 1. baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000, 306 s.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Müttefakun Aleyh Hadisler: Buhârî ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadisler*, çeviri, tahric ve notlar Abdullah Feyzi Kocaer, Konya: Hüner Yayınları, 2004, 899 s.

Muhtar-ul-Ehadis Tercümesi, çev. Dursun Nuri Güven, İstanbul: Nuruosmaniye Matbaası, 1964, c. 1, 160 s.

Muhyiddîn Seydî Çelebi, *Buhârî'de Yönetim Esasları (Müstahrec Mine'l-Buhârî)*, çev., takdim ve yayına haz. Mehmet Erdoğan, İstanbul: Dâruhâdis Yayınevi, 2000, 237 s.

Mustafa Halebî, *Hadisler Işığında Helal Kazanç Yolları Dürretü'l-Âfâk Fî Husûli'l-Erzâk*, çev. ve şerh Nebi Bozkurt, 2. baskı, İstanbul: Dâruhâdis, 2002, 272 s.

Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, çev. ve şerh İhsan Özkes, 1-6 c., İstanbul: Kahraman Yayınları, 1991.

Nureddin İtr, *Bulûğu'l-Meram şerhi: İ'lâmü'l-enâm şerhu Bulûğu'l-merâm min ehâdisi'l-ahkâm*, çev. Ahmet Efe-Fatih Mehmet Albayrak-Ahmet Hamdi Yıldırım-Nureddin Yıldız, İstanbul: Tahlil Yayınları, 2011/1432.

Oral, Rifat, *Peygamber Günlerinde İbadet ve Sosyal Hayat Bulûğu'l-Meram Şerhi*, 1. baskı, 1-3 c., Konya: Esra Yayınları, 2012. Rifat Oral, İbn Hacer'in ahkâm hadislerini derlediği *Bulûğu'l-Meram*'ını şerh etmiş ve hadislerinin tahririni yapmıştır.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Câmiu's-sağîr: Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, haz. İsmail Mutlu-Şaban Döğen-Abdülaziz Hatip, 1-3 c., İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1996.

Şeyh Eşref Ali Tânevî, *Hadislerle Tasavvuf*, haz. H. Zaferullah Daudî-Ahmed Yıldırım, İstanbul: Umran Yayınları, 1996, 333 s.

4. Kırk Hadis Çalışmaları (Telif Eserler)

Ağırakça, Ahmet, *Kırk Hadisle Müslüman Şahsiyet*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2011, 235 s.

Ağırman, Cemal, *Bir Demet Gül Kırk Hadis*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010, 216 s.

Atalay, Halil, *40 Hadiste Hayatımız*, Konya: Uysal Kitabevi, 1997, 384 s.

Atalay, Halil, *40 Hadiste İslam Ahlakı*, Konya: Uysal Kitabevi, 1998, 374 s.

Avcı, Seyit, *İbn Arabî'den Hadis Yorumları -Kırk Hadis-*, 1. baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008, 172 s.

Beki, Niyazi, *Kırk Hadis'te İbret Verici Kıssalar*, İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2006, 238 s.

Çakan, İsmail Lütfi, *Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis*, 5. baskı, İstanbul: Nesil Yayınları, 2005, 192 s.

Çantay, Hasan Basri, *Hadisler, On Kere Kırk Hadis, Metni, Meâli, İzahı*, 1-3 c., İstanbul 1962. Müellifin önceleri *Kırk Hadis Mealleri* ismiyle basılan eserlerinin (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1958, 1960) bir araya getirilmiş halidir. Her hadisin olmamakla birlikte bazılarının açıklaması yapılmıştır.

Çantay, Hasan Basri, *Yirmibirinci Kırk Hadis ve Mealleri*, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1962, 319 s.

Çelikoğlu, Şahver, *Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 2010, 591 s.

Durman, Nurettin (yayına haz.), *40 Hadis 40 Yazar*, 1. baskı, İstanbul: Ahir Zaman Yayınları, 2013, 265 s.

Emre, Mehmed, *Kırk Mevzûda Kırk Hadis*, İstanbul: Osmanlı Yayınevi, ts. 607 s. Müellif "iman ve islam" hakkında derlediği kırk hadisle başlayıp "cennet ve cehennem" konularını içine alan kırk hadisle sonlandırdığı eserinde toplam 1600 hadisi derlemiş, yer yer bazı hadislere kısa açıklamalar yapmıştır. Hadislerin kaynaklarına cilt ve sayfa olarak işaret etmiş, eserin sonuna da bibliyografya eklemiştir.

Erdoğan, Mehmet, *Kırk Mesel Hadis*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009, 109 s.

Erdoğan, Naim, *Kırk Konuya Kırk Hadis*, İstanbul: Demir Kitabevi, 1974, 104 s.

Gençay, İbrahim, *Kırk Hadiste İnsanlık İlkeleri*, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2006, 173 s.

Gül, Esan, *Çocuk Eğitiminde Kırk Hadis*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2006, 263 s. (Şu ifadeler müellifin konuya bakışını ortaya koymaktadır: "Ben ise seçmiş olduğum hadislerde metne ve ifade ettiği anlama göre tercihte bulunduğumu ve sadece konu ile ilgili bölümleri tercih ettiğimi söylemek isterim. Ama bu çalışma için

şunu açık yüreklilikle ifade edebilirim ki benim için hadis kitaplarında bulunması yeterlidir.” s. 9).

Güler, Zekeiriya, *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlâkı*, 7. baskı, İstanbul: İGIAD Yayınları, 2012, 187 s.

Güler, Zekeiriya, *40 Hadiste Kadın*, Konya: Uysal Kitabevi, 1997, 327 s.

Karahan, Abdülkadir, *İman, İbadet, Ahlak ve Fazilet Konularında Kırk Armağan: Metin, Tercüme ve Yorumlarıyla Birlikte Kırk Hadis*, İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık, 1981, 90 s.

Kayadibi, Fahri, Bekir Kuzuduşli, *Eğitim ve Öğretime Dair Kırk Hadis*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, 99 s.

Kazancı, Ahmet Lütfi, *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, 454 s. [İstanbul: Marifet Yayınları, 2006, 408 s.]. Eser İmam Nevevî'nin *Hadîs-i Erbaîn*'inin tercüme ve izahıdır.

Köktaş, Yavuz, *Hayata Dair 40 Hadis 40 Yorum*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, 320 s.

Nar, Ali, *Kırk Hadiste Müslümanın Hüviyyeti*, İstanbul 1981 [*Kırk Hadisle Müslüman Kimliği*, 3. baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1993, 151 s.].

Önlüer, Siraceddin, *Kırk Hadiste Müslüman Şahsiyeti*, 1. baskı, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013, 94 s.

Özel, İsmet, *Kırk Hadis*, 3. baskı, İstanbul: Marmara Fm Kitaplığı, 2004, 261 s. [İstanbul: Şule Yayınları, 2010, 255 s.] [İstanbul: Tiyo Yayınları, 2013, 272 s.].

Öztürk, Osman, *Yolların En Güzeli Peygamberimizden Yol Haritası*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006, 144 s. Eser, genellikle Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisleri topladığı *el-Lü'lüü ve'l-mercân* ile Suyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'inden seçilen kırkbir hadisin kısa açıklamalarını içerir.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kendi Dilinden Son Peygamber (Kırk Hadis Şerhi)*, 1. baskı, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1984, 192 s. [5. baskı, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1997, 344 s.].

Pala, İskender, *Nurundandır Bütün Nurlar, Kırk Güzeller Çeşmesi*, İstanbul: MÜSİAD Kültür Kitaplığı, 2007, 128 s.

Tavash, Yusuf, *Sevgili Peygamberimizin Mübârek Dilinden 40 Hadis-i Şerif*, yy., Hattat Tavash Neşriyatı Yayınları, ts., 349 s.

Toksarı, Ali, *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadislerden Kırk Hadis*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, 216 s.

Türkmen, Sabri, *Hadislerle Yaşamak, Açıklamalı Kırk Hadis*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011, 176 s.

Ünal, İ. Hakkı, *40 Hadis 40 Yorum*, 2. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, 254 s.

Yazıcı, Numan, *İki Demet Kırk Hadiste Emsâl (Temsîlî Anlatım)*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007, 175 s.

Yeşil, Mahmut, *Açıklamalı Kırk Hadis*, Konya: Damla Ofset, 2010, 80 s.

Yıldırım, Selahattin, *Kırk Hadiste Ramazan ve Oruç*, İstanbul: Dârulhadis Yayinevi, 2004, 140 s. [*Rasûlullah'ın Dilinden Ramazan ve Oruç*, İstanbul: Dârulhadis Yayinevi, 2005, 136 s.].

Yıldız, Nureddin, *Hz. Muhammed (sav) Efendimiz'den Kırk Hadis*, İstanbul: Mavi Lale Kitabevi Yayınları, 2010, 178 s.

Yıldız, Nureddin, *Nübüvvet Pınarından Baldan Tatlı Sözler*, İstanbul: Tahlil Yayınları, 2011, 189 s. Eser, kırk hadisten oluşmaktadır.

Yıldız, Ramazan, *40 Kudsi Hadis'in Aslı ve Tercümesi (Tercüme ve İzahı)*, İstanbul: Çile Yayınları, 1981, 144 s. Müellifin kendi seçtiği kudsî hadislerin tercüme ve kısa şerhlerine dair bir çalışmadır.

5. Kırk Hadis Çalışmaları (Tercüme Eserler)

Aliyy-ül Kârî, *Kırk Kudsi Hadis*, çev. Hasan Hüsnü Erdem, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1952, 1985, 48 s.

el-Beyhakî, *el-Erbaûn es-Suğrâ*, çev. ve açıklama: Mehmet Emin Akın, 2. baskı, Ankara: Medarik Yayınları, 2009, 231 s.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *40 Hadis ve Şerhi*, çev. Hanifi Akın-Mustafa Öztekin, İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2009, 400 s. Eser, Sâbûnî'nin Mekke-i Mükerrerme'deki Şeriat Fakültesi, Arapça ve İslâmî İlimler dalında eğitim gören öğrencilere verdiği hadislerden seçilerek oluşturulmuştur. Açıklamalar ağırlıklı olarak hadisin lûgat, edebî sanat, dilbilgisi, hadisin râvîsi yönleriyle yapılmıştır. Hadislerin tahrirleri mütercimler tarafından *Concordance'*a uygun olarak verilmiştir.

İsmail Hakkı Bursevî, *Kırk Hadis Şerhi*, 2. baskı, araştırma: Hikmet Gültekin, metni haz. Sami Erdem, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, 528 s. [*Kırk Hadis Şerhi (Şerh-i Hadîs-i Erbaîn)*, haz. Mustafa Utku, Bursa: Uludağ Yayınları, 1999, 452 s.].

Muhammed b. Ebû Bekir, *Uşfûrî Menkıbelerle Kırk Hadis*, çev. Muhammed Taha, İstanbul: Muallim Neşriyat, 2013, 201 (tercüme kısmı)+45 (Arapça metin) s.

Nevevî, *Hadis-i Erbaîn (Kırk Hadis) Aslı - Tercümesi - Şerhi*, çev. Abdulkadir Akççek, İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1980, 445 s.

Nevevî, *Kırk Hadis Tercüme ve Şerh*, çev. Nuh Altunay, İstanbul: (Ecrin) Tuğra Kitap, 2011, 160 s.

Nevevî, *Kırk Hadis Şerhi*, çev. ve şerh İlyas Kaplan, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012, 335 s.

Nevevî, *Kırk Hadis, Tercüme ve Şerh*, çev. İbrahim Hatiboğlu, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2005, 175 s. [İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011, 181+90 s.].

Nevevî, Muhyiddîn, *Kırk Hadîs, İ'tikâden Amelen Ahlâken İnsanlara Rehber-i Kemâlât Olacak Cevâmi'u'l-Kelim-i Ahmediyyeden*, Nâkili: Ahmed Naîm, İstanbul: Matbaa-i Âmire (Sebîlü'r-reşâd Kütübhânesi Neşriyatı), 1341-1343, 63 s. [*Kırk Hadîs, İ'tikad, Amel ve Ahlâk Yönünden İnsanlara Kemâlât Rehberi Olacak Hadisler*, çev. Ahmed Naîm, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981, 52 s.].

Sadreddîn Konevî, *Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi*, tahkik ve ter. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Meram Belediyesi Konevî Araştırma Merkezi Yayınları, 1431/2010, 177 s. [*Şerh-i Hadis-i Erbaîn Kırk Hadis Şerhi*, çev. Ekrem Demirli, 4. baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, 200 s.].

Sadreddin-i Konevi, *Hadis-i Erbaîn (Tasavvufî Kırk Hadis)*, çev. Abdülkadir Akççek, İstanbul: Kitsan, 1998, 104 s. [*Kırk Hadis Şerhi (Şerh-i Hadis-i Erbaîn)*, 1. baskı, Notlar ilavesiyle çev. Ali Pekcan, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010, 91 s.].

Sadruddîn Muhammed b. İshâk el-Malatî el-Konevî, *Kırk Hadis Şerhi -Câmi Kelimelerden Çıkarılan Hikmet Cevherlerinin Örtülerinin Açılması-*, tahkik ve çev. Abdullah Aydın, 1. baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015, 331 s.

Şeyh Hamid-i Velî (Somuncu Baba), *Tuhfetu'l-Ihvan 40 Seçme Hadis-i Şerif Meali-İzahı*, çev. M. Şeyhmus Alkoç, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1977, 73 s. (tercüme kısmı)+Arapça metin.

6. Kırk Hadis Dışında Sayılı Hadis Çalışmaları (Telif Eserler)

Ankaralı İsmail Rusûhî Dede, *Mesnevî'den 100 Hadis Şerhi*, haz. Ali Osman Koçkuzu-Fikret Karapınar, Konya: Adal Ofset, 2009, 235 s.

Berkî, A. Himmet, *250 Hadis, Terceme ve İzahı*, 6. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983, 207 s.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hikmet Gonceleri 500 Hadisi Şerif Tercümesi ve İzahı*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1962, 1974, 315 s. [*Beşyüz Hadis-i Şerif Hikmet Gonceleri*, sadeleştiren Bilal Aksoy, İstanbul: Semerkant Yayıncılık, 2010, 462 s.]. [*Hadis Günlüğüm*, Nazlı Hilal Kızılkaya (Yayına haz.), İstanbul: Mavi Lale Yayınları, 2010, 561 s.].

Çakan, İsmail Lütfi, *Seçme Hadisler -33 Hadis 33 Yorum-*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2008, VIII+225 s.

Erdoğan, Naim, *1001 Hadis/Sahih-i Buhârî'den*, İstanbul: Sağlam Yayınları, 2008, 320 s.

Erzurumlu Darîr Mustafa Efendi, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, Selahattin Yıldırım-Necdet Yılmaz (haz.), İstanbul: Dârulhadis Yayınevi, 2001, 191 s.

Gökçe, İsmail, *Gençler İçin 33 Hadis ve Açıklamaları*, İstanbul: Işık Yayınları, 2011, 95 s. [İsmail Gökçe'nin Işık Yayınları tarafından neşredilen *İş Dünyası İçin 33 Hadis ve Açıklamaları* adlı eseri de bulunmaktadır].

Gökçe, İsmail, *Hanımlar İçin 33 Hadis ve Açıklamaları*, 2. baskı, İstanbul: Işık Yayınları, 2011, 111 s.

Kandemir, M. Yaşar, *Peygamberimizden 101 Hatıra*, 6. baskı, İstanbul: Morötesi Yayınları, 2005, 164 s. Eserde seçilen hadisler ayrıca açıklanmamakla birlikte her hadis için bir konu başlığı atılması ve serbest bir çeviri yapılması bir yönüyle izah sayılabilir.

Kaya, Murat, *Efendimiz'den -sallallahu aleyhi ve sellem- Hayat Ölçüleri, 250 Hadis Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2007, 592 s.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Sünnet'ten Çağa Elli İki Mesaj*, 2. baskı, Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2006, 207 s. [Eskimez Yeni Hz. Peygamber'in Sünneti, 4. baskı, Ankara: Otto Yayınları, 2012, 239 s.].

Köktaş, Yavuz, *100 Soruda Hadis Meseleleri*, 1. baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, 245 s. Eserin ikinci bölümünde "hadislerin anlaşılmasıyla ilgili sorular" başlığı atılarak toplam elli konuda bazı hadislerin kısa açıklamaları yapılmıştır.

Kurtulmuş, Numan, *Binbir Hadis Tercemesi*, İstanbul 1948 [İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1958, 382 s.].

Marangozoğlu, İzzet, *1001 Hadis (Açıklamalı)*, İstanbul: Saadet Yayınevi, 2008, 478 s.

Mehmed Arif, *Binbir Hadis*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1975, 432 s. [*Binbir Hadis-i Şerif Şerhi*, Selahattin Yıldırım, Ahmet Yılmaz, Abdullah Yıldırım (haz.), İstanbul: Dârulhadis Yayınevi, 2013, XLVII+696 s.].

Özdemir, Hikmet, *Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den 100 Hadis-i Şerif*, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013, 448 s.

Öztürk, Mustafa, *Efendimiz'den Ahlâk Ölçüleri -150 Hadis Tercüme ve Şerhi-*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.

Pilavoğlu, Mehmed Kemal, *201 Ahâdis-i Şerif ve Şerhi*, Ankara 1951 [201 *Hadis-i Şerif ve Şerhi*, Ankara: Güven Matbaası, 1962, 217 s.].

Yılmaz, Furkan, *Yirmi Üç Hadis*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011, 128 s.

7. Kırk Hadis Dışında Sayılı Hadis Çalışmaları (Tercüme Eserler)

Ahmed eş-Şerebâsî, *75 Kudsî Hadisin Terceme ve Şerhi*, çev. Naim Erdoğan, İstanbul: Çile Yayınları, 1981, 287 s.

Muhammed Zeki Muhammed Hızır, *Yüz Hadiste İstikamet*, çev. İshak Doğan, Konya: Hüner Yayınevi, 2012, 240 s. Önsözündeki kayıttan yirmi beş yılı aşkın mukaddem Musul'da yazıldığı anlaşılan (12 Rebiulevvel 1408) eserin tam çevirisidir. Eserdeki hadisler; kalpte, usulde, ibadetlerde, günahlardan kaçınmada,

ahlâkta, ilişkilerde ve nefsi arındırmada istikamet şeklinde yedi ana bölümde açıklanmıştır.

B. Makale ve Tebliğler

1. Tek Hadis Yorumları

Açikel, Yusuf, “‘Nefsini Bilen Rabb’ini Bilir’ Hadis mi?, Kelâm-ı Kibar mı?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sy. 5, s. 173-200.

Aktepe, İshak Emin, “Salim Hadisinin Süt Akrabalığı Bağlamında Tahlil ve Tenkidi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, sy. 14, s. 251-266.

Akyüz, Hüseyin, “‘Âlimler Peygamberlerin Varisleridir’ Hadisinin Yorum ve Metin Tenkidi = Interpretation and Text Criticism of the Hadith ‘The Scholars are the Heirs of the Prophets’”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013, c. 6, sy. 1, s. 121-142.

Aşıkutlu, Emin, “‘Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir’ Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/12, sy. 31, s. 33-66.

Ataseven, Âsaf, “Bir Hadisin Düşündürdükleri: Hastalık - Şifa - İhtiyarlık - Ölüm”, *İslâm Medeniyeti*, 1967, c. 1, sy. 3, s. 39-41.

Ataseven, Âsaf, “Bir Hadisin Düşündürdükleri: Misvak - Diş Fırçası”, *İslâm Medeniyeti*, 1968, c. 1, sy. 7, s. 40-43.

Ataseven, Âsaf, “Bir Hadisin Düşündürdükleri: Vebâ Hastalığı ve Karantina”, *İslâm Medeniyeti*, 1967, c. 1, sy. 4, s. 37-38.

Avcı, Seyit, “‘Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır’ Hadisi Üzerine”, *Marife*, 2004, yıl 4, sy. 3, s. 371-381.

Avcı, Seyit, “Sünnetin Temel İlkelerini Kapsayan Bir Hadisin Yorumu”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2006, c. 42, sy. 3, s. 49-64.

Ayvallı, Ramazan, “‘Ameller Niyetlere Göredir’ Hadisi Hakkında Birkaç Söz”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, sy. 4, s. 85-93.

Ayvallı, Ramazan, “İmânın Şu‘belerine Dâir Hadis Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sy. 3, s. 77-91.

Azimli, Mehmet, “Kadınların İdareciliği Konusundaki Rivâyete Tarihsel Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2002, c. 25, sy. 3, s. 417-422.

Bayraktutar, Muammer, “‘Arabın Arap Olmayana Takvâ Dışında Bir Üstünlüğü Yoktur’ Hadisinin Hz. Peygamber’e İsnâdına Yönelik Fazlur Rahman’ın Eleştirileri ve Değerlendirilmesi”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2012, c. 9, sy. 1, s. 31-80.

Canikli, İlyas, "İslam Kültüründe Resim Sanatına Reddiyeci Yaklaşımı Temelendirmede Kullanılan Rivâyetin Kritiği", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2004, c. 17, sy. 4, s. 379-389.

Çakın, Kâmil, "Kadınlar ile İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar*, 1998, c. 1, sy. 1, s. 5-30.

Dalkıran, Sayın, "Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 1997, c. 1, sy. 1, s. 97-115.

Demir, Fahri, "Hadis Olduğu Öne Sürülen Bir Söz Üzerinde Yapılan Değerlendirme ve Spekülasyonların Düşündürdükleri", *Diyanet İlmî Dergi*, 1994, c. 30, sy. 4, s. 3-10.

Demir, Mahmut, "Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: -'O'nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek...' Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme-", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, c. 7, sy. 3, s. 143-164.

Doğanay, Süleyman, "Yahudilerle Savaş Hadisinin İsnad Açısından Tenkidi ve Değerlendirilmesi", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2009/1, c. 7, sy. 16, s. 59-90.

Dölek, Adem, "Mikroplar Cinlerin Bir Nev'i mi? Bir Hadisle İlgili İki Yorumun Eleştirisi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2005, c. 3, sy. 1, s. 107-118.

Dölek, Adem, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", *Marife*, 2004, yıl 4, sy. 3, s. 149-183.

Dölek, Adem, "Sû-i Zanla İlgili Hadîs Üzerine Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, c. 7, sy. 2, s. 31-70.

el-Kevserî, Muhammed Zâhid, "Kim Bir Kavme Benzerse, O da Onlardandır' Hadisi Hakkında", çev. Bekir Tatlı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 6, sy. 2, s. 217-223.

Ertürk, Mustafa, "Gelenek ve Yenileşme Açısından Tecdid Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme", *I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, İslam, Gelenek ve Yenileşme=Islam, Tradition and Change*, İstanbul 1996, s. 57-63.

Ertürk, Mustafa, "Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, c. 10, sy. 2, s. 125-137.

Görgün, Tahsin, "Bir Varoluş Kategorisi Olarak 'Mâ lâ ya'nî'yi Terk' Hadisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması [Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri]*, 29-30 Mayıs 2004/Bursa, 2005, s. 29-36.

Görmez, Mehmet, "Hz. Peygamber'in Bir Hadis-i Şerifinde Din Tanımı -Bir Hadisin Semantik Tahlili", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı] Peygamberimiz Hz Muhammed (SAV) Özel Sayısı*, 2000, 2003, s. 331-338.

Gürler, Kadir, "Kadının Yöneticiliği Meselesi -Bir Hadisin Okunuşu ve Eleştirisi-", *Dinî Araştırmalar*, 2001, c. 4, sy. 11, s. 67-94.

Hatiboğlu, Mehmed Said, “Büyük Âlimler-Büyük Hatalar -Redd-i Şems Rivâyeti ve Bir Zihniyetin Tahlili-”, *İslâmiyât*, 1999, c. 2, sy. 1, s. 7-13.

Işık, Mustafa, “Evrensel Bir Hadis Denemesi: ‘Ben ve Öteki’”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sy. 12, s. 143-154.

Kahraman, Hüseyin, “Fıkhi Hadiselerin Rivâyet Değeri Bağlamında Müstehaza Hadisinin Tahric ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, c. 18, sy. 1, s. 129-148.

Kahraman, Hüseyin, “Fıkhi Hadislerin Değerlendirilmesi ve Rivâyet Değeri Bağlamında “Mevhûbe Hadisi”nin Tahric ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, c. 11, sy. 1, s. 167-182.

Kahraman, Hüseyin, “Fıkhi Hadislerin Delil Değeri Bağlamında “Ruâf Hadisi”nin Tahric ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, c. 18, sy. 2, s. 141-155.

Kahraman, Hüseyin, “Fıkhi Hadislerin Rivâyet Değeri Bağlamında “Vârise Vasiyyet Olmaz” Hadisinin Tahric ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, c. 9, sy. 9, s. 537-556.

Kahraman, Hüseyin, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, c. 1, sy. 1, s. 51-70.

Karabulut, Fuat, “Cibril Hadisi ve Eğitsel Değeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 16, sy. 1, s. 427-451.

Karadaş, Cağfer, “Bir Hadis Üç Yorum”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2009, sy. 12, s. 171-180.

Karahan, Abdullah, “Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 17, sy. 2, s. 463-518.

Karapınar, Fikret, “Hadis Şerhlerinde Kullanılan Yorumlama Biçimleri ‘...Oruç bana aittir...’ Hadisi Örneği”, *Marife*, 2009, yıl 9, sy. 1, s. 57-98.

Keleş, Ahmet, “‘...Savaşmakla Emrolundum’ Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, c. 4, sy. 2, s. 33-60.

Keleş, Ahmet, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Marife*, 2005, yıl 5, sy. 3, s. 25-45.

Keleş, Ahmet, “Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri- “Hilafet Benden Sonra Otuz Senedir” Hadisi Örneği”, *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 7, s. 37-54.

Keleş, Ahmet, “İslamcı Feminist Söylemin Hadisleri Yorum Problemi --Bir Örnek Bağlamında-”, *İslâmiyât*, 2002, c. 5, sy. 3, s. 139-152.

Kesgin, Salih, "Yahudileri ve Hristiyanları Arap Yarımadasından Çıkaracağım Hadisi Üzerine Senet ve Metin Eksenli Bir Analiz", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2012, c. 12, sy. 1, s. 193-218.

Keskin, Yusuf Ziya, "Fırat Hadisi Üzerine Bir İnceleme", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 1, s. 39-60.

Köktaş, Yavuz, "Hadiste İlet: Ümmetin Faziletiyle İlgili Bir Hadisin Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, c. 2, sy. 2, s. 41-73.

Kramers, J. H., "Maniheist Eğilimli bir Hadis: Âkiletü'l-hadir", çev. Fatma Kızıl, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 2, s. 107-118.

Kulat, Mehmet Ali, "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, 2001, c. 37, sy. 2, s. 5-24.

Kutlay, Halil İbrahim, "Keşfü'l-Gummeh bi-Tahrîc-i Hadîs "İhtilâfu Ümmeti Rahmeh" ("Ümmetimin İhtilâfı Rahmettir" Sözü Üzerine Bazı Mülâhazalar)", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 1, s. 81-104.

Martı, Huriye, "'Mümin Müminin Aynasıdır' Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sy. 27, s. 39-63.

Memmedeliyeva, Q. T., "Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevisi'nde Bir Hadisin Şerhi", *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası=Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmî Mecmuası*, 2008, sy. 10, s. 32-36.

Okudan, Rifat, "Bir Hadisin Işığında 'Edeb' Kavramının Tasavvufta Kazandığı Anlam", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 9, s. 79-95.

Oruçhan, Osman, "'Ümmetimden Yetmiş Bin Kişi Cennete Sorgusuz Girecektir' Hadisi Üzerine Metin Eksenli Bir Analiz ve Değerlendirme = An Analysis and Criticize on Text of Hadith: 'Seventy Thousand People Will go to Heaven Without Questioning From My Followers'", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013, c. 6, sy. 2, s. 1769-1802.

Öcal, Mustafa, "Bir Hadis-i Şerifin Işığında Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1989, c. 25, sy. 4, (Özel Sayı), s. 177-182.

Öge, Sinan, "Fıtratın Mîsâkı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sy. 22, s. 243-263.

Önder, Mustafa, "'Hepiniz Yöneticisiniz' Hadisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Sorumluluk Eğitimi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 2009, c. 13, sy. 40, s. 407-426.

Özdemir, Veysel, “İsrâîliyyât Türü Rivâyetlerin Hükümünü Belirleme Açısından ‘ve Haddisû an Benî İsrâile ve lâ Harace...’ Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sy. 13/2, s. 307-325.

Özşenel, Mehmet, “Hikmet Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 1996/2, s. 201-206.

Paksoy, Kadir, “Sened ve Metin Yönünden Sa’lebe Hadîsinin Tenkîdi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sy. 4, s. 161-186.

Reis, Bedriye, “Muhaddis ve Mutasavvıf Gözüyle Bir Hadis”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, c. 5, sy. 12, s. 205-224.

Sakallı, Talat, “Bir Hadis Tenkid Örneği Üc (Avec) Efsanesi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sy. 9, s. 91-96.

Selvi, Dilaver, “‘Her Ayetin Bir Zahirî Bir Batını Vardır?’ Hadisindeki Zahir ve Batın Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2011, c. 11, sy. 2, s. 7-41.

Serdaroğlu, Ahmet, “Hadis [Helal Belli Haram Bellidir]”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1969, c. 8, sy. 90-91, s. 339-342.

Serdaroğlu, Ahmet, “Hadis [İmanın Şubeleri ve Hayâ İmandandır]”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1970, c. 9, sy. 94-95, s. 78-80.

Serdaroğlu, Ahmet, “Hadis: Bir Hadîs-i Şerîf ve İzâhı [Niyet Hadisi]”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1969, c. 8, sy. 82-83, s. 76-78.

Soylu, Ayşenur, Hüseyin Kahraman, “Fıkhî Hadislerin Rivâyet Değeri Bağlamında ‘Beyyine ve Yemin Hadisi’nin Tahric ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 17, sy. 2, s. 709-727.

Tan, Oğuzhan, “Ekonomik Realite Temelinde Altı Sınıf (Esnâf-ı Sitte) Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 51, sy. 2, s. 167-187.

Tatlı, Bekir, “Buhârî (v. 256) Öncesi Dönemde Cibrîl Hadîsi ve Metin Tahlilleri”, *Dinî Araştırmalar*, 2005, c. 8, sy. 22, s. 205-238.

Tatlı, Bekir, “Ehl-i Sünnet’in Kadere İman Konusuna Temel Yaptığı Belli Başlı Rivâyetler ve ‘Kader Hadisi’/‘Cibrîl Hadisi’”, *Dinî Araştırmalar*, 2006, c. 8, sy. 24, s. 273-29.

Tokpınar, Mirza, “‘Men teşebbêhe bi-kavmin fe-hüve minhum’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2005, c. 3, sy. 2, s. 85-109.

Tozlu, İbrahim, “Türk Muhaddis Moğultay’ın Aşka Dair Eseri ile ‘Kim Âşık Olur ve Sabrederse Allah Onun Günahlarını Affeder ve Cennetine Koyar’ Hadisini Savunması”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 2, sy. 1, s. 167-186.

Tuğlu, Nuri, “Niyet Amel İlişkisi Bağlamında ‘Ameller Niyetlere Göredir’ Hadisi Üzerine Bir Yorum Denemesi”, *Marife*, 2012, yıl 12, sy. 2, s. 9-25.

Türcan, Zişan, “Fırat Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme (Hadis - Tarih İlişkisi Bağlamında)”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sy. 27, s. 113-139.

Uraler, Aynur, “Cemaate Devam Etmeyenleri Uyaran Hadisin Tetkiki”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2006, sy. 17, s. 135-160.

Ünal, İsmail Hakkı, “Hz. Peygamber’in Dilinde Konuşturulan Tarih: ‘Yere Batan Ordu’ Rivâyeti”, *İslâmiyât*, 1998, c. 1, sy. 2, s. 39-51.

Yardım, Ali, “Fetih Hadisi Üzerinde Bir Araştırma”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1974, c. 13, sy. 2, s. 116-123.

Yavuz, Adil, “Ehl-i Sünnet’e Göre Ehl-i Beyt’in Konumu -Sekaleyn Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme-”, *Marife*, 2005, yıl 5, sy. 3, s. 333-360.

Yazıcı, Muhammed, “İslâm Düşünce Geleneğinde ‘Her Yenilik Bid’attir’ Hadisine Yaklaşımlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sy. 19, s. 141-191.

Yenibaş, Hasan, “‘Nikâhı İlan Edin’ Hadisi Bağlamında Nikâhın Sosyal Yönü”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı [İzmir, 06-08 Nisan 2012]*, İstanbul: İSAV, 2012, s. 423-436.

Yıldırım, Arif, “Kader Konusu İle İlgili Bir Hadise Dâir Bâzı Kelâmî Yorumlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 25, s. 17-25.

2. Genel Nitelikli Makale ve Tebliğler

Ağırman, Cemal, “Mustafa Takî Efendi, ‘Kırk Hadis’ Yahut ‘İlm-i Hâl-i Siyâsi ve İctimâî’ Adlı Eseri ve Bazı Hadislere Getirdiği Yorumlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, c. 9, sy. 2 [Sivashlı Din Bilginleri Özel Sayısı], s. 61-88.

Ağırman, Cemal, “Rivâyet Farklılıkları ve Hadislerin Anlaşılmasındaki Rolü”, *[Günümüzde Sünnetin Anlaşılması (Sempozyum ve Tebliğ Müzakereleri, 29-30 Mayıs 2004)]*, Bursa 2005, s. 117-140.

Ahatlı, Erdinç, “Rivâyetler ile Hadis Usûlü ve Târihinin Bazı Meselelerinin Anlaşılmasında Anakronizm Sorunu”, *[Günümüzde Sünnetin Anlaşılması (Sempozyum ve Tebliğ Müzakereleri, 29-30 Mayıs 2004)]*, Bursa 2005, s. 253-261.

Aşık, Nevzat, “Hz. Peygamber’in Hadislerine Göre Çalışmak”, *İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu [25-27 Kasım - 2005]*, İzmir 2008, s. 38-48.

Ateş, Ali Osman, “Kadının Cinsel Sorumluluğu İle İlgili Bazı Rivâyetler”, *İslâmiyât*, 2000, c. 3, sy. 2, s. 97-107.

Aydın, Fuat, “Nâmûs/Nomos Cebrâil mi Tevrat mı?: ‘Bed’ü'l-vahy’ Hadisindeki Nâmûs Kavramı Üzerine”, *Divân: İlmî Araştırmalar*, 2003/2, c. 8, sy. 15, s. 53-85.

Bardakçı, Mehmet Necmettin, “Tasavvufî Düşünceye Kaynak Olması Açısından Bazı Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, *Araştırmalar - İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 1999/1, c. 1, sy. 1, s. 47-74.

Bashear, Sulıman, “İslami Apokaliptik Eserler ve Kıyamet: Hadisler Işığında Bir Durum Değerlendirmesi”, çev. Yavuz Köktaş, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, c. 2, sy. 3, s. 209-228.

Bashear, Sulıman, “İslâmî Apokaliptik Eserler ve Kıyamet: Hadîsler Işığında Bir Durum Değerlendirmesi”, çev. Yavuz Köktaş, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, c. 3, sy. 1, s. 193-215.

Cihan, Sadık, “Günümüzde Hadisin Anlaşılmasındaki Temel Sebepler”, *Hadisin Dünyü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, Samsun 1993, s. 175-187.

Cihan, Sadık, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Selâm ve İnsan Münasebetlerinde Oynadığı Rol”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sy. 6, s. 1-14.

Cihan, Sadık, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Yeme ve İçme Adâbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1982, sy. 5, s. 33-43.

Coşkun, Selçuk, “Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadis Yorumlarındaki Yanıltıcılığı”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2008, c. 12, sy. 35, s. 33-48.

Coşkun, Selçuk, “‘Bana Arz Olundu’ Kalıbıyla Rivâyet Edilen Hadîsler ve Anlamı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sy. 29, s. 43-69.

Çakın, Kamil, “Hadislerde ‘Din’ Kavramı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-II (Sempozyum: 20-21 Kasım 1998, Konya)*, Ankara 2000, s. 15.

Çelik, Ali, “Hz. Peygamber’in Hadislerinde Fitne Kavramı ve Sebepleri”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1989, c. 25, sy. 2, s. 109-118.

Demirel, Harun Reşit, “Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, c. 3, sy. 3, s. 101-121.

Dilek, Mehmet, “Mevlana’nın Mecâlis-i Seb’a’da Kullandığı Hadisler ve Yorumları”, *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler, 26-28 Ekim 2007, Şanlıurfa*, [t.y.], c. 1, s. 437-446.

Dilek, Mehmet, “Mevlana’nın Mecâlis-i Seb’a’da Kullandığı Hadisler ve Yorumları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 12, sy. 18, s. 187-198.

Dölek, Adem, “Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, c. 2, sy. 4, s. 21-38.

Dölek, Adem, “Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akrabalık Hakkını Gözetmek (Sıla-i Rahim)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 14, sy. 2, s. 33-56.

Ertürk, Mustafa, “Hadis Metinlerinin/Sünnetin Yeniden Okunmasında/Yorumlanmasında Bir Yöntem Olarak ‘Hz. Peygamber Şimdi Yaşasaydı/Görseydi...’ Söylemine Kısa Bakış (Tarihi ve Güncel Değeri)”, *Dini ve Felsefi Metinler: Yirmi-birinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, İstanbul 2012, c. 2, s. 587-596.

Erul, Bünyamin, “Hadislerin Anlaşılması Meselesi (İslâm Geleneğinde Hadisleri Farklı Okuma Biçimleri)”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler)*, 02-06 Ekim 2002, Ankara 2004, s. 95-114.

Evgin, A. Kadir, “Hadislerde ‘Fıtrat’ Kavramı ve ‘İslam Fıtratı’ Söyleminin Tenkidi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, c. 1, sy. 1, s. 93-110.

Görmez, Mehmet, “Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, c. 39, s. 357-368.

Görmez, Mehmet, “Sünnet ve Hadis’in Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu ve Yeni Bir Metodoloji İçin Atılması Gereken Adımlar”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, c. 10, sy. 1, s. 31-41.

Kahraman, Hüseyin, “Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2007, sy. 7, s. 7-34.

Kahraman, Hüseyin, “Hadisin Mâturîdî Kültüründeki Yeri ve İmâm Mâturîdî’nin Hadis Yorumu”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, c. 7, sy. 2, s. 141-171.

Kahraman, Hüseyin, “Hadislere Göre Cinsel Organa Dokunmanın Abdeste (Messü’l-Ferc) Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 19, sy. 1, s. 111-142.

Kahraman, Hüseyin, “Hadislere Göre Karşı Cinsine Dokunmanın Abdeste Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, c. 19, sy. 1, s. 69-110.

Kahraman, Hüseyin, “Hadislere Göre Kusmanın Abdeste Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, c. 18, sy. 2, s. 157-182.

Kahraman, Hüseyin, “İtikâdî Düşünce ve Mezhep Mensubiyetinin Hadislerin Değerlendirilmesine Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 15, sy. 1, s. 133-163.

Karacabey, Salih, “Hadisler Çerçevesinde Mugayyebât-ı Hamse Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, c. 6, sy. 6, s. 83-102.

Karacabey, Salih, “Hadislerde Geçen Bazı Sayılar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, c. 6, sy. 6, s. 103-116.

Karacabey, Salih, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiilî Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, c. 9, sy. 9, s. 253-276.

Karacabey, Salih, “Muhteva, Sıhhat ve Mesajları Açısından Bursa Ulucami’de Yer Alan Hadisler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 20, sy. 2, s. 97-126.

Karadaş, Çağfer, “Hadisçiler, Kelamcılar ve Sufilerin Hadis Anlayışlarına İki Örnek”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, c. 6, sy. 6, s. 261-266.

Karapınar, Fikret, “Rivâyetlerde İşârî Yorum”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 89-104.

Karataş, Mustafa, “Hadisleri Yeniden Anlamak”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 6, s. 101-138.

Kesgin, Salih, “Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi -Nisâ Sûresi- 1. Âyet Ekseninde Bir Tahlil Denemesi-”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü* [İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi], Ankara 2009, s. 477-490.

Keskin, Yusuf Ziya, “Hadislere Göre Avcılık ve Avlanma Esasları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 1, s. 33-48.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, “Hz. İsa’yı (as) Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, *İslâmiyât*, 2000, c. 3, sy. 4, s. 147-168.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, “İslam’a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi”, *İslâmiyât*, 2002, c. 5, sy. 1, s. 125-132.

Koca, Suat, “İbn Melek’in Mebâriku’l-Ezhar Şerhu Meşâriki’l-Envâr’ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 53, sy. 1, s. 1-33.

Koçkuzu, Ali Osman, “Hz. Peygamberin Mizacı ve Hadiste İşari Tefsir”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler, 19-20 Nisan 2001*, Isparta 2002, s. 221-238.

Köktaş, Yavuz, “Anlam ve Yorum İlişkisi Açısından Hadis Metinlerinin Tahlili”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2003/3, c. 1, sy. 3, s. 105-131.

Köktaş, Yavuz, “Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sy. 17, s. 125-162.

Köktaş, Yavuz, “Hadislerde Geçen ‘Sultan’ Kelimesine Dair”, *Usûl: İslâm Araştırmaları*, 2008, sy. 9, s. 229-242.

Köktaş, Yavuz, “Hadisleri Anlamada Sosyolojiden Yararlanmanın İmkânı”, *Sünnet Sosyolojisi*, 2013, s. 143-203.

Köktaş, Yavuz, “İmam Malik’in Muvatta’ında Garibu’l-Hadis ve Hadis Yorum Örnekleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 9, s. 45-78.

Köktaş, Yavuz, “Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, c. 1, sy. 2, s. 113-143.

Köktaş, Yavuz, “Mevdudî’nin Hadisle İlgili Görüşleri ve Hadis Tahlilleri Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sy. 8, s. 13-52.

Köktaş, Yavuz, “Mevdûdî’nin Hadisle İlgili Görüşleri ve Hadis Tahlilleri Üzerine (II)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sy. 9, s. 145-168.

Köktaş, Yavuz, “Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu ve Hadis Yorumları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, c. 4, sy. 1, s. 31-55.

Kuzudişli, Bekir, “Bölgelere Göre ‘Men Kezebe ‘Aleyye...’ Hadisinin Rivâyet Seyri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, c. 6, sy. 1, s. 71-110.

Küçük, Raşit, “Sünnet ve Hadislerde Sevgi”, *İslam’da Sevgi Temelinde Beşeri Münasebetler-İlmi Toplantı- (16-17 Ekim 2009)*, İstanbul 2010, s. 227-240.

Macit, Yunus, “Beden Temizliği İçin Yapılmış Mekânlar ile İlgili Hadislerin Tenkid ve Tahlili”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, c. 5, sy. 4, s. 167-207.

Macit, Yunus, “Biat Hadisleri: Eğitim İlke ve Yöntemleri Açısından Bir Tahlil”, *Marife*, 2012, yıl 12, sy. 2, s. 27-48.

Nazlıgül, Habil, “Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Hadis Bilgisi ve Yorumları Işığında Hadislere Tarihsel Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2000, sy. 9, s. 403-433.

Nazlıgül, Habil, “Hadis Seçme ve Değerlendirmede Tabii Hal Yöntemi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, c. 3, sy. 2, s. 53-88.

Okudan, Rifat, “Hz. Peygamber’den İlk Yaratılan Şey Hakkında Rivâyet Edilen Hadisler Işığında Hakikat-i Muhammediye”, *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 21 Nisan 2003, Isparta 2006, s. 165-178.

Okumuşlar, Muhiddin, “Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 123-134.

Öz, Şaban, “Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkîdi -İbn Sa’d Özelinde-”, *Hikmet Yurdu*, 2009, c. 2, sy. 3 [Prof. Dr. Zahit Aksu Anısına (1936 - 2008)], s. 275-286.

Özafşar, Mehmet Emin, “Polemik Türü Rivâyetlerin Gerçek Mâhiyeti”, *İslâmiyât*, 1998, c. 1, sy. 3, s. 19-48.

Özer, Salih, “Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi ya da Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, c. 8, sy. 1, s. 305-350.

Özer, Salih, “Hadislerin Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Retorik Analiz: Vadettikleri ve Sınırlılıkları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2006, c. 6, sy. 2, s. 233-258.

Özer, Salih, “Söz-Eylem Teorisi ve Hadislerin Anlaşılmasına Muhtemel Katkıları”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2013, c. 11, sy. 1, s. 37-75.

Özgel, İshak, “İnşakak-ı Kamer Hadisesine Yorum Etiği ve Anlam Bütünlüğü Açısından Yaklaşım”, *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]*, Isparta 2006, s. 197-214.

Özpınar, Ömer, “Hadis Şerhlerinde Hadis Kaynaklarının Kullanımı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, sy. 25, s. 51-86.

Öztürk, Yener, “Kaderle İlgili Üç Hadisin Kelamî Perspektiften Yorumu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 9, sy. 1, s. 19-34.

Palabıyık, Abdülkadir, “Mevlana ve Hadis Şerhi: Mesnevî'nin I. Cildinde Başlık Olarak Yer Alan Hadisler Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 24, s. 3-23.

Polat, Selahattin, “Hadiste Anlam (Yorum)-Metin Tenkidi İlişkisi”, *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, Samsun 1993, s. 67-75.

Sakallı, Talat, “Hadisler Açısından İsrâf ve Tasarruf”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994, sy. 1, s. 69-84.

Sakallı, Talat, “Hadislerde ‘Türk’ Mefhumu ve Rivâyetlerdeki Çağrıştırdığı Zihniyetin Analizi”, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007)*, Isparta 2007, s. 227-242.

Sakallı, Talat, “Sünnetin Güncel Yorumu: Kıyamet Alâmetleri ile İlgili Hadislere Verilen Anlamalara Eleştirel Bir Bakış ve İlgili Hadislerin Anlaşılmasına Yönelik Farklı Bir Teklif”, *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-, 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, Konya 2008*, s. 162-178.

Sancaklı, Saffet, “Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, c. 5, sy. 1, s. 331-378.

Sancaklı, Saffet, “Hadislerde ‘Yaşlılık Olgusunun’ Değerlendirilişi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 10, sy. 1, s. 49-71.

Sancaklı, Saffet, “Hadislerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem”, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*, Ankara 2003, s. 305-372.

Sancaklı, Saffet, “İstikbâle Yönelik Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2001, c. 37, sy. 3, s. 75-84.

Sancaklı, Saffet, “Toplumsal Hayat Bağlamında Çalışma Hayatını Olumsuz Yönde Etkileyen Dini Bazı Söylemlerin Hadisler Açısından Analizi”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007 [İslami İlimler Dergisi Yayınları]*, Çorum 2007, s. 339-360.

Serdaroğlu, Ahmet, “Oruç ile İlgili Bazı Hadisler ve Açıklamaları”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1965, c. 4, sy. 12, s. 200-202.

Seyhan, Ahmet Emin, “‘A’raf Ehli’ ile İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/1, sy. 26, s. 111-131.

Tatlı, Bekir, “Ehl-i Sünnet Akait Kitaplarında Kullanılan Mizan İle İlgili Hadisler”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 7, sy. 2, s. 133-146.

Tatlı, Bekir, “Hadislerde ‘Dünya’ ve ‘Arz’ Kelimeleri -Buhârî Örneği-”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 48, sy. 1, s. 153-168.

Tekineş, Ayhan, “İmâm Mâtürîdî’nin Hadisleri Yorumlama Metodu: Te’vîlâtü Ehli’s-sünne Örneği”, *Marife*, 2010, yıl 10, sy. 3, s. 159-170.

Tekineş, Ayhan, “Modern Dönem Hadis Yorumculuğunda ‘Ben Merkezli’ Yorum”, *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-, 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, Konya 2008*, s. 241-250.

Topaloğlu, Nuri, “Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekân, Şahıs ve Şartların Önemi”, *Hadisin Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*, Samsun 1993, s. 211-214.

Tuğlu, Nuri, “Hegel’in Refleksiyonlu Tarih Yazıcılığı Teorisi Bağlamında Bazı Hadis Rivâyetlerinin Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, sy. 17, s. 69-88.

Türcan, Zişan, “Anadolu’da Hadis Şerhçiliği”, *Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu’da Hadis Geleneği ve Daru’l-Hadisler, 30 Nisan-1 Mayıs 2011/Çankırı International Participation Symposium: Hadith Tradition and Daru’l-Hadith Institutions in Anatolia, 30 April-1 May 2011 Çankırı/Turkey*, Samsun 2011, s. 339-351.

Türcan, Zişan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, c. 8, sy. 16/2, s. 101-133.

Ulu, Arif, “Adet Halindeki Kadının Orucuyla İlgili Hadislerin Tenkid ve Tahlihi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, sy. 38, s. 1-50.

Uysal, Muhittin, “Bazı Hadis Kıssaları Üzerine Mülâhazalar”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 22, s. 33-58.

Ünal, İsmail Hakkı, “Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber’i (s.a.v.) Anlamak”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, c. 10, sy. 1, s. 42-58.

Ünal, Yavuz, “Cumhuriyet Dönemindeki Hadis Çalışmalarının Serencamı”, *İslamî İlimler Dergisi*, 2007, c. 2, sy. 2, s. 229-248.

Ünal, Yavuz, “Cumhuriyet Türkiye’si Hadis Çalışmaları Üzerine” *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, c. 10, sy. 3, s. 174-177.

Ünal, Yavuz, “Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber’in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sy. 12-13, s. 189-211.

Ünal, Yavuz, “Hadis Verilerine Göre Mut’a Nikahı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, sy. 7, s. 155-179.

Ünal, Yavuz, “Hadislerin Anlaşılmasında Metni Yeniden İnşa Sorunu”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*, Ankara 2003, s. 439-472.

Ürkmmez, Ahmed, “Tenkit Temelli Türkçe Hadis Çalışmaları Bibliyografyası”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2013, c. 17, sy. 55, s. 201-224.

Yıldırım, Ahmet, “Hadisleri Anlamada İşârî Yorum”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004/2, sy. 13, s. 13-36.

Yıldırım, Enbiya, “Hâmid-i Velî’nin Kırk Hadis Şerhi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 8, sy. 2, s. 137-166.

Cumhuriyet Dönemi Hadis Şerhçiliği Bibliyografyası

Erdinç AHATLI

Özet

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1925'de aldığı bir kararla Cumhuriyet döneminin ilk eseri olan Ahmed Naîm ve Kâmil Miras'ın kaleme aldığı *Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* ile başlayan Türkçe hadis şerhi çalışmaları, çok partili döneme geçilen 1950'lerden sonra artarak devam etmiştir. Bu makalenin birinci kısmında 1923-1950 dönemi bir bütün olarak ele alındıktan sonra, devamındaki hadis şerhi çalışmaları ellili, altmışlı, yetmişli vd. şeklinde on yıllık periyotlar halinde günümüze kadar tahlil edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu on yıllık dönemlerde öne çıkan ve belli özellikleriyle dikkat çeken yayınlar, ekseriya tasvirî olarak tanıtılmış, yer yer eserlere dair kısa analizler de yapılmıştır. Bu esnada tanıtılan eserlere dair yazılmış makale veya tez gibi çalışmalardan da istifade edilmiş ve bunlara ilgili yerlerde atıf yapılmıştır. Makalenin ikinci bölümü ise hadis şerhiyle alakalı neşredilen kitaplar ile makale ve tebliğler bibliyografyasıdır. Bu bölümdeki çalışmalar, kendi arasında sınıflandırılmış ve yazar adına göre alfabetik olarak verilmiştir. Kitaplar; telif ve tercüme eserler, kırk hadis çalışmaları ve kırk hadis dışında sayılı hadis çalışmaları olarak alt başlıklarda zikredilmiştir. Makale ve tebliğler ise tek hadis şerhini konu alanlar ile genel olarak hadis yorumuna yer verenler olarak ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şerh, Hadis Şerhi, Cumhuriyet Dönemi, Bibliyografya.

A Bibliography of Hadith Commentaries in Turkey in the Republican Era

Erdinç AHATLI

Abstract

Studies on hadith commentary in Turkish in the republican era has started with *Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* by Ahmet Naim and Kamil Miras with a decision taken by the Turkish Parliament. The number of the commentaries has increased after 1950's with the beginning of the multiparty period in Turkey. In this article I first examine hadith commentaries between 1923-1950, then evaluate hadith commentaries in each succeeding decades separately. I present important publications with their main characteristics and give a brief evaluation on them on the basis of the articles and theses written on these commentaries. In the second part of the article, I give a classified bibliography of hadith commentaries. Here I use some subtitles such as books written in Turkish, translations, forty hadiths, and other works containing certain number of hadith. I classify articles and papers as monographic commentaries and commentaries in general.

Keywords: Hadith, Hadith commentary, Republican era, Bibliography.